

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
YAKIN ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLET ADAMLARINDAN MUHSİNZADE ABDULLAH
PAŞA'NIN MUHALLEFATI VE KAPI HALKI
(1660?-1749)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CENGİZ ŞAHİNALP

İSTANBUL 2024

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
YAKIN ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLET ADAMLARINDAN MUHSİNZADE ABDULLAH
PAŞA'NIN MUHALLEFATI VE KAPI HALKI
(1660?-1749)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CENGİZ ŞAHİNALP

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ÖMERÜL FARUK BÖLÜKBAŞI

İSTANBUL 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖN SÖZ	III
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
I .BÖLÜM.....	5
MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA’NIN HAYATI VE VAKIFLARI	5
1.1. MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA’NIN ŞAHSİ HAYATI VE AİLESİ	5
1.1.1. Abdullah Paşa’nın Şahsî Hayatı	5
1.1.2. Muhsinzâde Ailesi’nin İstanbul’da İkamet Ettiği Yerler.....	8
1.1.3. Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın Devlet Hizmetindeki Yılları.....	9
1.2. ABDULLAH PAŞA’NIN VAKIFLARI.....	25
1.2.1. Yaptırdığı Camiler.....	26
1.2.2. Yaptırdığı Çeşmeler	29
1.2.3. Hayrat Olarak Yaptırdığı Kaldırımlar	29
II. BÖLÜM	30
MUHSİNZÂDE ABDULAH PAŞA’NIN MUHALLEFATI VE MUHALLEFATIN ZAPT EDİLME SÜRECİ	30
2.1. Muhallefat Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Müsadere	30
2.2. Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın Muhallefatının Müsadere Edilmesi.....	32
2.2.1. Abdullah Paşa’nın Vefat Haberi ve Eşyasının Tespitine Dair Verilen Emirler	32
2.2.2. Eşyasının Alıkonulması ve Yapılan İşlemler	35
2.2.3. Muhallefattan Yapılan Çeşitli Harcamalar.....	37
2.2.4. Muhallefatın Kalan Kısımının İstanbul’a Nakli ve Yol Güzergâhı.....	39
2.2.5. Muhallefatın İstanbul’a Teslimi ve Muhallefat Defterlerine Dair Değerlendirmeler	43
2.3. Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın Muhallefatının Mahiyeti ve Dökümü.....	46
2.3.1. Nakit Paraları	47
2.3.2. Abdullah Paşa’nın Borçları.....	49
2.3.3. Mücevherleri ve Değerli Taşlarla Süslü Elbiseleri	50

2.3.4.	Kıyafetleri	52
2.3.5.	Parça Kumaşları	58
2.3.6.	Hayvanları.....	59
2.3.7.	At Koşum Takımları	61
2.3.8.	Savaş Aletleri	62
2.3.9.	Diğer Kesici ve Delici Savunma Araçları.....	64
2.3.10.	Kitapları	64
2.3.11.	Çadır Takımları	66
2.3.12.	Kişisel Araç Gereçleri	69
2.3.13.	Ev Eşyası.....	71
2.3.14.	Mutfak Eşyası	72
2.3.15.	Tütün Malzemeleri.....	73
2.3.16.	Banyo ve Temizlik Malzemeleri	74
2.3.17.	Köle ve Cariyeleri.....	75
III. BÖLÜM.		78
MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA’NIN KAPI HALKI.....		78
3.1.	Kapı Halkı Nedir?.....	78
3.2.	Kapı Halkı Mensupları Kimdi?.....	80
3.3.	Kaynak Defterin Muhsinzâde Abdullah Paşa’ya Aidiyeti Meselesine Dair	81
3.4.	Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın Kapısı	84
3.4.1.	Abdullah Paşa’nın Enderun Dairesi.....	85
3.4.2.	Abdullah Paşa’nın Birun Dairesi	89
3.4.3.	Mehteran-ı Tabl-ı Âlem	92
3.4.4.	Abdullah Paşa’nın Kapı Halkına Verilen Ücretlere Dair Değerlendirmeler....	93
3.4.5.	Kapı Halkında Dikkat Çekici Unsurlar ve Bazı Değerlendirmeler	94
3.4.6.	Abdullah Paşa’nın Kapı Halkı ile Olan Münasebetleri	96
SONUÇ		99
KAYNAKÇA		102
EKLER		116

ÖN SÖZ

1660'lı yıllardan 1749 yılına kadar yaklaşık 90 yıllık bir ömür geçiren Muhsinzâde Abdullah Paşa, birçok önemli görevde bulunmuş bir Osmanlı Paşa'sıdır. Abdullah Paşa ile ilgili literatür incelendiğinde, Paşa'nın hayatı ile ilgili ayrıntılı bir monografi olmadığı görülür. Oysaki üstlendiği görevler, ortaya koyduğu eserler ve parlak kariyeri düşünüldüğünde Paşa'nın hayatının tarihçiler için çok dikkat çekici hususları ihtiva ettiği görülmektedir. Bu çalışma esasında Paşa'nın muhallefatına ve kapı halkına odaklanmakta, öncesinde ise genel hatlarıyla hayatına temas etmektedir.

Abdullah Paşa'nın hayatı hakkında literatürde sınırlı bilgi bulunmasına rağmen arşiv belgeleri ve kronikler fazlasıyla bilgi sağlamaktadır. Abdullah Paşa hakkında en önemli bilgi kaynağı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) ve dönemin vekayinüvislerinin eserleridir. Çalışmanın asıl omurgası arşiv malzemelerine dayanır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) gibi arşivlerden elde ettiğimiz belgeleri Abdullah Paşa'nın hayatı, inşa ettirdiği vakıf eserleri gibi birçok konu hakkında detaylı malumat sağlamıştır. Paşa'nın risalesine Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden, kaleme aldığı Telhisat'ına ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nden erişilmiştir. Bu anlamda Râşid Mehmed Efendi'nin "Târih-i Râşid"¹, Subhi Mehmed Efendi'nin "Tarih-i Subhi"², Süleyman İzzî Efendi'nin "Tarih-i İzzî"³ gibi eserleri çalışmamızın temel kaynaklarını teşkil eder. Ayrıca Feridun Emecen'in Abdullah Paşa'nın hayatına dair ansiklopedi maddesi Abdullah Paşa'nın kariyerinin genel hatlarıyla kronolojisini tespit etmek hususunda büyük kolaylık sağlamıştır. Bunun yanında o dönemde yaşayıp olaylara bizzat vakıf olmuş kişilerin eserleri olarak Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin "Mürî't-Tevarih"⁴, Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa'nın "Nusretnâme"⁵, Osmanzâde Ahmed Tâib'in "Hadikatü'l-Vüzerâ"⁶ gibi eserleri dönemin tarihini incelemek ve detaylı karşılaştırmalar yapmak açısından bir hayli faydalı olmuştur. Bu eserler aynı zamanda birinci elden kaynak olmak bakımından da Abdullah Paşa'nın hayatına dair bilgileri içermektedir.

¹ Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, 1. Baskı, Klasik Yayınları, C 1, İstanbul, Mayıs 2013.

² Subhi Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte 1730-1744 (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

³ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/ 1744-1752)*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

⁴ Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mürî't-Tevarih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No.2366, İstanbul 1978.

⁵ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme İnceleme-Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018

⁶ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s.210.

Bunlara ek olarak literatürde biyografik anlamda Paşa ile ilgili faydalandığımız ve bizlere araştırma esnasında nasıl yol izleyeceğimize dair kolaylık sağlayan kaynaklar Mehmet Süreyya'nın “Sicill-i Osmanî”si⁷, Mehmet Zeki Pakalın'ın “Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)”⁸ gibi eserleri olmuştur. Bu eserlerden Abdullah Paşa'nın faaliyetleri, üstlendiği vazifeler ve diğer hususlarda pek çok bilgi edinilmiştir.

Paşa'nın hayatını araştırmaya başladıktan sonra muhallefâtı ve kapı halkına dair bulunan defterler bizi bir hayli şaşırtarak çalışmamızın seyrini büyük ölçüde belirlemiş oldu. Muhallefatı ve kapı halkı ile ilgili defterlere Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden erişilmiştir. Abdullah Paşa'nın vefatıyla birlikte eşyaları müsadere edilmiş ve defterlere kaydedilmişti. Elde ettiğimiz zengin verilerle birlikte Abdullah Paşa'nın hayatıyla ilgili siyasi kariyeri ve diğer görevlerinden çok muhallefât ve kapı halkı ekseni etrafında bir çalışma yapmaya karar verdik. Kısa bir süre sadrazamlık görevi de yapan Abdullah Paşa'nın ölümünden sonra ortaya çıkan mal varlığı, başlı başına bir araştırma konusu olabilirdi. Muhallefatı içerisindeki kürkleri, silahları, kişisel eşyalarını ortaya çıkarmak dönemin sosyal ve kültürel yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktı. Aynı zamanda bir Osmanlı paşasının nasıl yaşadığı, neler gördüğü, neleri giydiği, hangi eşyaları kullandığı gibi aklımıza takılan birçok meseleyi kavramamıza yardımcı olacaktı. Buna mukabil eşyaların karışık bir şekilde kaydedilip birbirinden farklı birçok muhallefât defterinin ortaya çıkması çalışmayı bir hayli zorlaştırdı. Tutulmuş on adet muhallefât defteri bulunmasına karşın bu defterlerden bazıları birbirinin sureti niteliğinde, bazıları ise tamamen farklı eşyaları barındırmaktaydı. Aynı zamanda farklı defterlerde birbirinin tekrarı niteliğinde olan eşyalardan bazıları aynı isimle kaydedilmemişti. Bu sebeple bunları ayıklamak ve tek bir defter haline getirmek bize bir hayli zorluk yarattı.

Muhallefat defterlerinin yanında arşivden elde ettiğimiz zapt süreci ve yol güzergahına dair diğer veriler çalışmamızı zenginleştirecek ve literatüre önemli katkı sağlayacaktır. Literatürde muhallefât (tereke) defterleri, muhallefâtların zapt süreçleri, bu süreçlerde devlet adamları ve ailelerine neler olduğuna dair birçok kaynak bulunmaktadır. Abdullah Paşa'nın vefatından sonra ailesine gösterilen tutum da bir örnek teşkil etmesi hasebiyle incelenmeye değerdir. Dolayısıyla yaptığımız çalışma sıfırdan olan bir meseleyi ele almamakla beraber gerek muhallefâtı gerekse bu muhallefâtın getirilme sürecine dair bilgiler ortaya konarak literatüre ek bir kaynak sağlayacaktır.

⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C 1, İstanbul, Nisan 1996.

⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, C 2, Ankara 1977.

Abdullah Paşa ile ilgili karşımıza çıkan diğer bir önemli unsur da kapı halkı defteridir. Defterde yer alan bilgiler ışığında Abdullah Paşa'nın etrafında kimlerin olduğunu, nüfuzunu, kimlere ne kadar ihsanlarda bulunduğunu, maiyetinde kaç kişi bulunduğu gibi birçok bilgiye erişilebildi. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın hayatına dair elimizde bulunan muhallefat, müsadere kayıtları ve kapı halkına dair malzemeler bizi Abdullah Paşa'nın siyasi hayatından daha çok muhallefat ve kapı halkı ekseninde bir çalışma yapmaya yönlendirdi. Aynı zamanda kapı halkı ve muhallefat defterlerinin Paşa'nın kişisel yaşamı, nüfuzu ve maiyetini anlamak için birbirini tamamlayan iki önemli unsur olduğuna kanaat getirilerek bu iki alana yoğunlaşmanın daha faydalı olabileceği kanısına varıldı. Bu sebeple Abdullah Paşa'nın siyasi kariyeri, muhallefatı, kapı halkı ve hayatına dair birçok veri incelenip değerlendirmenin bir yüksek lisans tezi için mümkün olmadığına kanaat getirilerek çalışma Abdullah Paşa'nın muhallefatının zaptedilme süreci, geride bıraktığı eşyasının değerlendirilmesi ve kapı halkına hasredildi.

Çalışma Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın siyasi kariyerinin genel hatları, muhallefatı ve kapı halkı olmak üzere üç bölümden müteşekkildir. Bunun yanı sıra kullanılan arşiv belgelerinden örnekler, Paşa'nın türbesi, muhallefatının ayrıntılı dökümünü içeren tablolar ekler kısmında yer almaktadır. İlk bölümde Abdullah Paşa'nın hayatında önem arz eden olaylar, ailesi, devlet içerisindeki rolü ve ifa ettiği görevler incelenmiştir. Bununla birlikte bütün görevlerindeki faaliyetlerine esas konudan uzaklaştıracağı gerekçesiyle ayrıntısıyla değinilmemiştir. İkinci bölümde Abdullah Paşa'nın vefatından sonra eşyasının müsadere edilme ve İstanbul'a getirilme süreci incelenmiş, sonrasında Paşa'ya ait olan eşyalar sınıflandırılarak her türden eşya teferruatıyla birlikte ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde Abdullah Paşa'nın vezaret dönemine denk gelen kapı halkı defteri incelenmiş, maiyetinde kaç kişi bulunduğu, görevlilerinin kimlerden müteşekkil olduğu, ne kadar ücret verildiği gibi birçok konu işlenerek bir Paşa'nın maiyeti tespit edilmiştir.

Yüksek lisans dönemi içerisinde bana her konuda içtenlikle yardım edip desteğini esirgemeyen, bu süreç içerisinde en doğru şekilde yönlendiren, yazdıklarımı okuyup düzelten kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ömerül Faruk Bölükbaşı'na en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışma esnasında yaptığım çeşitli hatalar konusunda beni uyaran, ulaşamadığım kimi kaynaklara ulaşmamı sağlayan, tezime önemli katkıları olan Dr. Engin Çetin'e ne kadar teşekkür etsem az kalacaktır. Tez jürisine iştirak edip detaylı analiz, değerlendirme ve tenkitler yapan Doç. Dr. Serap Sunay'a da müteşekkirim. Travnik seyahati sırasında Abdullah Paşa türbesinin görüntülerini çekip benimle paylaşan Abdurrahman Akdağ'a teşekkürlerimi

sunarım. Bununla beraber bana çalışma ve kaynaklarından istifade etme konusunda bütün imkânları sağlayan ve yanımda olduklarını hissettiren, tezimin önemli bir kısmını kaleme aldığım Zeytinburnu Kazlıçeşme Sanat Kütüphanesi sorumlusu Hazel Yılmaz’a yürekten bir teşekkürü borç bilirim. Kendisi her daim beni motive ederek çalışmamın değerini bana hatırlatmış, desteğini esirgememiştir. Etrafımda desteğini her daim hissettiğim, beni yalnız bırakmayıp her ihtiyacımda yanımda olan değerli dostum Musa Özbek’e teşekkürlerimi sunuyorum. İngilizce çevirileri için sevgili amcam Aydın Şahinalp’e ve bu süreçte her daim yanımda olan aileme minnettarım. Onların maddi ve manevi desteği olmasa tezimi ikmâl edemezdim. Bununla beraber Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve İSAM personeline ve bu uzun süreç içerisinde katkısı ve desteği olan herkese şükranlarımı sunarım.

Cengiz Şahinalp, İstanbul 2024

ÖZET

Bu çalışmada XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaşamış bir devlet adamı olan Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın muhallefâtı ve kapı halkı incelenmiştir. 1660'lı yıllarda doğduğunu tahmin ettiğimiz Muhsinzâde Abdullah Paşa 1700'lü yılların başından itibaren devlet hizmetine girerek tarih sahnesine çıkmıştır. Yarım asra yaklaşan kariyerinde Osmanlı Devleti adına birçok hizmeti üstlenmiştir. 1703 Edirne İsyanı, 1715-18 Osmanlı-Habsburg/Venedik savaşları, 1730 Patrona İsyanı ve 1736-39 Osmanlı-Habsburg/Rusya savaşlarında oynadığı önemli roller onu 1737 yılında dört buçuk ay sürecek olan sadrazamlığa kadar taşımıştır. Verilen görevlerin birçoğunu lâıykıyla yerine getiren Abdullah Paşa zor zamanlarda tecrübelerinden istifade edilen bir şahsiyet olmuştur. Kariyerinin önemli bir kısmını Rumeli vilayetlerinde geçiren Abdullah Paşa özellikle Rumeli Eyaleti ve Bosna valiliğine defalarca tayin edilmiş, 1749 yılında yine bu bölgede bulunan Travnik'de vefat etmiştir.

Muhsinzâde Abdullah Paşa vefat ettiğinde ardında değerli birçok eşya bırakmış, bu eşyalar devlet tarafından müsadere edilip İstanbul'a getirilmiştir. Muhallefat defterleri içerisinde kürkler, silahlar, ev eşyaları, takı ve mücevherleri gibi nakdî değeri yüksek birçok eşyası kaydedilmiştir. Muhallefatıyla ilgili bu defterler tezin ana malzemesini teşkil etmektedir. Ayrıca Paşa'nın kapı halkı ile ilgili de önemli kayıtlara ulaşılmıştır. Kapı halkı belgeleri bize bir Osmanlı Paşasının etrafında kimlerin bulunduğu, maiyetinin yapısına dair zengin bilgiler sunmaktadır. Muhallefat ve kapı halkına dair belgelerin incelenmesiyle bir Osmanlı Paşasının şahsi ve siyasi hayatına dair önemli ayrıntıların ortaya konulabileceği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: “Abdullah Paşa”, “Muhsinzâde Ailesi”, “Muhallefat”, “Kapı Halkı”, “XVIII. Yüzyıl”, “Osmanlı Devlet Ricali”

ABSTRACT

This study examines the inheritance and the household of Muhsinzâde Abdullah Pasha, an Ottoman statesman who lived during the 17th and 18th centuries. Muhsinzâde Abdullah Pasha, who is estimated to have been born in the 1660s, entered state service at the beginning of the 18th century, thereby emerging onto the stage of history. In a career spanning nearly half a century, he undertook many services on behalf of the Ottoman Empire. His important roles in the 1703 Edirne Revolt, the 1715-18 Ottoman-Habsburg/Venetian wars, the 1730 Patrona Revolt and the 1736-38 Ottoman-Habsburg/Russian wars carried him to the position of grand vizier in 1737, a position he held for four and a half months. Abdullah Pasha, who fulfilled many of the duties assigned to him, was a person whose experience was utilized in difficult times. Having spent a significant part of his career in the Rumelia provinces, Abdullah Pasha was repeatedly appointed as governor of the Rumelia Province and Bosnia. Abdullah Pasha died in 1749 in Travnik, a city in Bosnia known as the city of viziers.

When Muhsinzâde Abdullah Pasha passed away, he left behind many valuable belongings, which were confiscated by the state and brought to Istanbul. Many items of high monetary value such as furs, weapons, household goods, jewelry and jewels are recorded in the inheritance notebooks. These inheritance notebooks constitute the main material of the thesis. Additionally, There are also important records about The Pasha's household. Household documents provide us with a wealth of information about who surrounded an Ottoman pasha and the composition of his entourage. By analyzing the inheritance and household documents, it was thought that important details about the personal and political life of an Ottoman Pasha could be revealed.

Keywords: “Abdullah Pasha”, “Muhsinzâde Family”, “Inheritance”, “Household”, “XVIIIth Century”, “Ottoman State Dignitaries”

KISALTMALAR

Age.	: Adı geen eser
Agm.	: Adı geen makale
Agt.	: Adı geen tez
Ar.	: Arapça
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
IRCICA	: Research Centre for İslamic History, Art and Culture
Ss.	: Sayfa sayısı
S.	: Sayfa
Vb.	: Ve benzeri
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Vs.	: Vesaire
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tr.	: Translated

GİRİŞ

XVII ve XVIII. yüzyıllar Osmanlı Devleti'nin kaderini etkileyen bir dizi gelişmeye sahne olmuştur. Devlet otoritesinin bozulduğu XVII. yüzyıl Osmanlı idaresi için oldukça muhataralı geçmişti. Köprülüler devrinde devlet otoritesi yeniden sağlanmış, birçok sorun çözülmüştü.⁹ XVII. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı ikinci kez kuşatması (1683) ve ardından yıllarca süren savaş dönemi sonucunda 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile birlikte Osmanlılar birtakım toprakları kaybetmişti. Bu anlaşma Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır süregelen diplomatik anlamdaki tartışılmaz üstünlüğüne bir darbe vurarak bir dönüm noktası niteliği kazanmıştır.¹⁰

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Sultan II. Mustafa devlet işlerini Amcazâde Hüseyin Paşa'ya bırakmıştı. Padişahın devlet işleriyle ilgilenmeyip Edirne'ye çekilmesi Yeniçeriler başta olmak üzere bazı kimseleri öfkeliendirmekte ve isyana teşvik etmekteydi.¹¹ XVIII. yüzyıla gelindiğinde 1703 yılında bir isyan patlak vermişti. Edirne Vakası olarak bilinen bu hadise ile II. Mustafa tahttan indirilmiş, yerine Sultan III. Ahmed geçmişti.¹² 1711 senesinde İsveç Kralı'nın Osmanlı'ya sığınması ile başlayan Osmanlı-Rus Savaşı, ezici bir galibiyetle noktalanan Prut Muharebesi'ne dek sürecekti. Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı Prut Muharebesi'nde kesin bir zafer kazanmış, bununla beraber aynı başarı yapılan barış anlaşmasında gösterilememiştir.¹³ Diplomatik anlamda istediklerinin alınamamasından dolayı sadrazam Baltacı Mehmed Paşa ise azledilerek Midilli Adası'na sürülmüştür.¹⁴

1715-1718 seneleri ise Osmanlı-Venedik/Habsburg (Avusturya) savaşlarına sahne olmuştur. 1711 Prut Seferi'nin verdiği psikolojik üstünlüğün de katkısıyla 1715 yılında Venediklilerin elinden Mora geri alınmıştır.¹⁵ İlerleyen süreçte Osmanlı ile Habsburgların arası giderek açılmış, savaş kaçınılmaz olmuştur. 1716 senesinde Habsburglar ile Varadin'de meydana muharebesi yapılmış, Osmanlı Devleti Prens Öjen kumandasındaki Habsburglara mağlup olmuştur.¹⁶ Bunun üzerine Prens Öjen orduları Belgrad'a sevk etmiş, Haziran 1717'de Belgrad muhasara altına alınmıştır. Devam eden muharebelerde Osmanlı Devleti başarısız olmuş ve Ağustos 1717'de Belgrad düşmüştür.¹⁷ Cephedeki başarısızlığından dolayı ise Halil

⁹ Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 4-7.

¹⁰ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.21.

¹¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s.243-245.

¹² Aksan, *age*, s.45.

¹³ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C 5, Ankara 2021, s. 2384-2403.

¹⁴ Sertoğlu, *age*, s.2406.

¹⁵ Jorga, *age*, s.280.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C 4, Kısım 1, Ankara 1982, s. 121.

¹⁷ Uzunçarşılı, *age*, s.134-135.

Paşa azledilmiş, yerine Nişancı Mehmed Paşa sadarete getirilmiştir.¹⁸ Belgrad dahil birçok yerin kaybedildiği savaş sürecinin sonunda 1718 yılında Habsburglar ile Pasarofça Antlaşması imzalanmış, nispeten uzun sürecek bir barışın temelleri atılmıştır.¹⁹

Pasarofça Barışı'ndan sonra özellikle Rumeli topraklarına uzun sürecek bir barış ortamı hâkim olmuş, bu ortamın önemli mimarlarından biri olarak Damat İbrahim Paşa öne çıkmıştır.²⁰ Sultan III. Ahmed'e yakınlığı ile bilinen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Pasarofça Barışı'ndan sonra idareyi ele almış ve sulh siyaseti izlemiştir. Sadarete bulunduğu on üç sene müddetinde fikir, sanat ve eğlence gibi yönelimler devlet içerisinde oldukça popüler olmuş, bu dönem tarihte *Lale Devri* ismiyle meşhur olmuştur.²¹ Bu dönemde ortaya çıkan en önemli yeniliklerden biri matbaanın açılmasıydı. 1729 yılında İbrahim Müteferrika Efendi'nin evinde ilk matbaa kurularak "Vankulu Lugatı" isimli eser çoğaltılmıştır.²² Uzunca süren bu barış dönemini 1730 yılındaki Patrona Halil İsyanı bitirmiştir.²³ 1730 senesinde özellikle çeşitli iktisadi ve mali buhranlar, aynı zamanda siyasi olaylar sebebiyle Patrona Halil öncülüğünde bir isyan başlatılmış ve bu süreç sonunda birçok devlet adamı katledilmiş, III. Ahmed yerine Sultan I. Mahmud tahta geçirilmişti.²⁴

İlerleyen süreçte Osmanlı-İran mücadelelerinin etkisiyle Rusya 1736'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, sonrasında Rusya ile ittifak halinde bulunan Avusturya da bu savaşa katılmıştı.²⁵ Ruslar'ın Kırım ve Azak Kalesi'ni işgal etmesi ve diğer başarısızlıklardan dolayı sadrazam Osman Halisa Efendi görevinden alınmış, yerine kısa bir süre ile Muhsinzâde Abdullah Paşa görevlendirilmişti.²⁶ Savaşın ikinci safhasında ise Ruslar Özi'yi, Avusturyalılar ise Niş Kalelerini işgal etmiş, fakat sonrasında bu kaleler geri alınmıştır. Vidin, Bosna gibi birçok cephede de savaş devam etmiş, 1739 senesinde yapılan Belgrad Antlaşması ile savaş sona ermiştir.²⁷

Ele alınacak olan bu yıllarda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Yeğen Mehmed Paşa, Topal Osman Paşa gibi birçok devlet adamı önemli hizmetlerde bulunmuş, sadaret makamına kadar yükselmişlerdi.

¹⁸ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat&Sabah Gazetesi, çev. Vecdi Bürün, haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, İstanbul 1998, s.208.

¹⁹ Hammer, *age*, s. 223.

²⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.147.

²¹ Ahmed Refik Altınay, *Lâle Devri*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973, s.15.

²² Uzunçarşılı, *age*, s.161.

²³ Altınay, *age*, s. 99.

²⁴ Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958, s.3-152.

²⁵ Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, s.112.

²⁶ Uzunçarşılı, *age*, s.261-263.

²⁷ Uzunçarşılı, *age*, s.263-389.

Aynı zamanda devlet ricalinden bazı paşalar inanılmaz serveti ve maiyetinin büyüklüğü ile meşhur olmuş, bazısının serveti ise daha mâkul düzeyde kalmıştır. Dönemin önemli devlet adamlarından biri olan Hekimoğlu Ali Paşa gerek kapısı ve gerekse serveti ile ün kazanmış, on iki bini bulan maiyeti ile dikkat çekmekteydi. Aynı zamanda 365 bin kuruşu (43 milyon akçe) bulan mal varlığı ile büyük bir servete sahipti.²⁸ Bu dönemde sadrazamlık yapan başka bir devlet adamı olan Çorlulu Ali Paşa'nın ise satılan muhalefatının beklenenden oldukça az nakdî değerinde olduğu görülür. İlginç bir şekilde Ali Paşa'nın etrafındaki diğer devlet adamlarından daha az malı bulunmuş, muhalefatının satılmasıyla 358 kuruşluk bir nakdî mal varlığı ortaya çıkmıştır.²⁹ Buna mukabil 1735'de vefat eden Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın muhalefatının toplam kıymeti 1.338.637 kuruşluk büyük bir servet değerindedir.³⁰ Osmanlı-İran savaşları sırasında İran sınırlarında görev yapıp Şark seraskerliği vazifesini üstlenen Rakka valisi Hamalızâde Ahmed Paşa'nın vefatıyla birlikte müsadere edilen muhalefatından 443.550 kuruşluk oldukça yüksek bir meblağ ortaya çıkmıştır.³¹ Adı Sultan III. Ahmed dönemi ve Lale Devri ile özdeşleşmiş olan, uzun yıllar sadrazamlık yapan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın öldükten sonra 853 bin kuruşluk parası olduğu kaydedilmiştir.³² 1779 senesinde vefat eden Canik Muhassılı vezir Ali Paşa'nın muhalefatından toplam 350 bin kuruşluk bir mal varlığı ortaya çıkmıştır.³³

Muhsinzâde Abdullah Paşa böyle bir dönemde yetişmiş, kişiliği ve devlet adamlığı yaşanan bütün bu olaylar çerçevesinde şekillenmişti. Dolayısıyla Muhsinzâde Abdullah Paşa da zikrettiğimiz bu devlet adamları içerisinde yer alarak onlarla çeşitli ilişkilerde bulunmuştu. Abdullah Paşa'nın babası Muhsin Çelebi'nin ismini verdiği Muhsinzâde ailesi, birçok devlet adamı ve önemli kimseleri yetiştirmiş bir aileydi. Babaları Muhsin Çelebi'den sonra oğulları Mehmet Efendi ve Abdullah Paşa'nın devlet hizmetine girmesi Muhsinzâde ailesinin tarih sahnesine çıkmasında önemli bir etken olmuştur.³⁴ Darphane'ye girdikten sonra Abdullah Paşa devlet kademesinde birçok önemli görevlerde bulunup, sadaret makamına kadar yükselmiştir. Görev yerlerine baktığımızda özellikle son yıllarında Rumeli tarafında vazifelendirildiğini

²⁸ Mehmet Yılmaz Akbulut, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Siyasi ve Sosyal Örgüsünde Bir Devlet Adamı Biyografisi: Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2020, s.653-705.

²⁹ Dilek Seniha Cenez, *18. Yüzyılda Bir Devlet Adamı: Çorlulu Ali Paşa (1706-1710)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s.71; BOA.TSMA.d 2353 (20.01.1124-28.02.1712)

³⁰ Cahit Telci, "Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) Senesinde Zabtedilen Muhalefatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV/1, Haziran 2000, s.212.

³¹ Bekir Gökpınar, "Rakka Valisi Hamalızâde Ahmed Paşa'nın Muhalefatı (1745)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/1, 2020, s.152.

³² İlyas Arıkan, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s.101

³³ Cahit Telci, "Cajnik Muhassılı Vezir Elhac Ali Paşa'nın 1779 Tarihli Muhalefat Defterleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, İzmir 2000, s.166.

³⁴ Feridun M. Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2. Baskı, C Ek-I, Ankara 2020, s.8.

görmekteyiz. Abdullah Paşa incelenen bu dönemde özellikle devletin kaderini etkileyen 1703 Edirne Vakası, 1715-18 savaşı, 1730 Patrona İsyanı, 1736-38 savaşı gibi olaylara doğrudan müdahil olup önemli roller oynamıştır. Bu sebeple Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın hayatını incelemek bize bu olaylar hakkında da detaylı malumat verecektir. Abdullah Paşa'nın oğlu Muhsinzâde Mehmet Paşa da ilerleyen yıllarda devlet içerisinde güç kazanarak iki dönem sadrazamlık yapmaya muktedir olmuştur.

Bu yaşantısının içerisinde Abdullah Paşa, Sultan III. Ahmed'e sunmak üzere bir risale kaleme almıştı. Risalesinin akrabalarından çeşitli kişilere atfedilen üç farklı nüshası bulunmaktaydı.³⁵ Risalesinde sadrazamlardan defterdarlara kadar devlet adamlarının ne şekilde davranıp neleri yapmamaları gerektiği, timar sisteminin durumundan ahlaki konulara kadar birçok konuda düşüncelerini yazıp, bunları dokuz bölüm halinde derlemişti. Bununla beraber 1737 yılında cephede iken I. Mahmud'a yolladığı telhisler "*Telhisat*" adı altında toplanmıştı. Savaş esnasında yazdığı bu telhisler şüphesiz dönemin tarihi açısından önemli bir kaynak niteliğindeydi.

Çalışmamızın odaklandığı ana nokta Abdullah Paşa'nın muhallefati ve kapı halkıdır. Bu hususların incelenmesi neticesinde ortaya çıkarılacak ayrıntılar dönemin devlet ricalinin hayatının anlaşılması hususunda yol gösterici olacaktır.

³⁵ Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.9.

I.BÖLÜM

MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA’NIN HAYATI VE VAKIFLARI

Muhsinzâde Abdullah Paşa hayatı ve kariyeri, çağdaşı olan diğer seçkin Osmanlıların hikâyesine benzer çizgilere sahiptir. Ailesinin ve mensubu olduğu muhitin tanınması, Abdullah Paşa’nın doğumundan, devlet hizmetine girişine ve sadarete yükselişine kadar hayatının bütün aşamalarına daha iyi nüfuz edilmesini sağlayacaktır. Literatürde Paşa’nın devlet hizmetine girmeden önceki hayatına ve Muhsinzâde ailesine dair teferruatlı bilgi olmamasına rağmen kaynakların dikkatli bir şekilde incelenmesi bazı bilgilere erişilmesini sağlar. Bu bölümde Abdullah Paşa’nın hayatı, kariyeri, ailesi ve inşa ettirdiği vakıf eserler incelenecektir.

1.1. MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA’NIN ŞAHSİ HAYATI VE AİLESİ

1.1.1. Abdullah Paşa’nın Şahsî Hayatı

Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın doğum tarihi hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak literatürde vefat ettiği sırada yaşının doksan olduğu,³⁶ 1749 yılında öldüğü için de 1660 yılı civarında doğmuş olabileceği bilgisi bulunmaktadır.³⁷ Bu tahmin mevcut veriler göz önünde bulundurulduğunda mantıklı ve tutarlı görünmektedir. Nitekim babası Muhsin Çelebi Hicri 1081 yılında (M. 1670-71) vefat etmiştir.³⁸ Bu bilgi de en azından 1670 yılı öncesinde doğmuş olması gerektiğini gösterir ve literatürdeki tahmini destekler.³⁹

Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın babası olan Muhsin Çelebi, Muhsinzâde ailesine ismini veren kişidir. Ticaretle uğraştığı bilinen Muhsin Çelebi’nin memleketi hakkında kaynaklarda Musullu veya Halepli olduğu yönünde farklı bilgiler mevcuttur. Hayatının ilerleyen yıllarında İstanbul’a gelmiştir. İstanbul’da da ticaretle uğraşan Muhsin Çelebi Hicri 1081 senesinde (M. 1670-71) vefat etmiştir. Muhsin Çelebi arkasında iki erkek evladı, Abdullah ve ağabeyi Mehmet Osmanlı tarihinde önemli izler bırakmıştır. Büyük oğul Mehmed Efendi, Abdullah Efendi’nin ağabeyi ve devlet hizmetine girmesini sağlayan hamisi olmuştur.⁴⁰

Abdullah Efendi’nin doğum tarihindeki muğlaklık hayatının ilk dönemleri için de geçerlidir. Bununla beraber gençlik yıllarında babası gibi ticaret ile uğraştığı kaynaklarda

³⁶ Mehmet Zeki Pakalın, “Abdullah Paşa (Muhsinzade)”, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1939)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, C 2, Ankara, No: 1977-180, s.114

³⁷ Emecen, “Abdullah Paşa, Muhsinzâde”, s.8.

³⁸ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü’l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.210.

³⁹ Muhsin Çelebi’nin vefatı ile beraber Anadolu’nun seçkin şairlerinden şair Faik Mahmud Efendi Muhsin Çelebi ile ilgili şu dizeleri kaleme almıştır; (Osmanzâde Tâib, s. 210)

Güş idüp fevtini Fâik didiler târihin

Ola Muhsin Çelebi tâcir-i kâlâ-yı na’im

⁴⁰ Osmânzâde Tâ’ib, *age*, s. 210; Mehmed Süreyya, “Abdullah Paşa (Muhsinzâde)”, s. 82.

geçmektedir.⁴¹ Ağabeyi Mehmed Efendi'nin desteğiyle devlet hizmetine girmiş, 12 Mayıs 1701'de Darphane eminliği gibi önemli bir göreve yükselmiştir.⁴² Ağabeyi Mehmed Efendi ise 1704 senesinde paşalık verilerek Cidde valiliğine tayin edilmiş,⁴³ 1710 yılında Cidde valisi iken vefat etmiştir.⁴⁴

Abdullah Efendi, devlet hizmetine girişi ve yükselmesinde ağabeyi Mehmed Efendi'nin desteğini görmüştü. Resmî belgelere yansıyan kimi kayıtlar ticari ve mali meseleler hususunda da iki kardeşin yakın ilişkileri olduğunu göstermektedir. Mehmed Efendi'nin 1704 yılında Edirneli tüccar Hacı Halil Ağa'ya 5.500 kuruş borcu bulunduğu, Hacı Halil Ağa'nın alacağını Mehmed Efendi'nin kardeşi Abdullah Efendi'den tahsil ettiği resmi kayıtlara yansımıştır. Abdullah ağabeyinin borcunu ödeyerek Edirne'de Hadım Timurtaş Mahallesi'nde bulunan sarayını rehinden kurtarmıştı.⁴⁵ 1708 yılına gelindiğinde ise Mehmed Efendi Edirne'de Hadım Timurtaş Mahallesi'nde bulunan Defterdar Ahmed Paşa Sarayı olarak bilinen evini bütün müstemilatıyla birlikte kardeşi Abdullah Efendi'ye 8.000 kuruşa satmıştı.⁴⁶

Muhsinzâde Abdullah Efendi, ağabeyinin himayesi dışında kurduğu evlilik bağıyla da yükselişini kolaylaştıracak önemli bir dayanak noktası daha kazanmıştır. Çorlulu Ali Paşa'nın karısı Emine Sultan'dan doğma kızı Ayşe Hanım ile evlenmiş; hem damadı, hem de kethüdası olmuştur.⁴⁷ Abdullah Efendi ile Ayşe Hanım'ın Mehmed ve Ahmed adında iki oğlu olmuştur. Ayrıca belgelerde bir kızı olduğuna dair de bilgiler mevcuttur.⁴⁸ Mehmed Efendi, babası Abdullah Paşa gibi ileride devlet işlerinde mahir bir devlet adamı olup 1765-68 ve 1771-74 yılları arasında iki dönem sadrazamlık görevini ifa ederek Muhsinzâde Mehmed Paşa olarak tanınmış, babasından daha uzun bir süre sadrazamlık makamında kalmıştır. Mehmed Paşa ayrıca 1758 yılında Sultan III. Ahmed'in kızı Esmâ Sultan ile evlenerek hanedan damadı olmuştur.⁴⁹ Abdullah Paşa'nın eşi Ayşe Hanım ise Abdullah Paşa'dan yaklaşık on dokuz sene sonra vefat etmiştir. Vefatından sonra eşyaları kaydedilmiş, geride 18 bin kuruşluk bir mal

⁴¹ Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.8.

⁴² BOA.A. {d. (Sadaret Defterleri) nr. 2938, 38. Sayfa, (13.10.1112- 23.03.1701).

⁴³ Mehmed Süreyya, "Mehmed Paşa (Muhsinzâde)", *Sicill-i Osmâni*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C 4, İstanbul, Haziran 1996, s.1064.

⁴⁴ Feridun Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.8.

⁴⁵ BOA.TSMA.e 1261/20 (27.02.1116- 01.07.1704).

⁴⁶ BOA.TSMA.e 1256/49 (12.09.1120- 25.11.1708).

⁴⁷ Dilek Seniha Cenez, *18. Yüzyılda Bir Devlet Adamı: Çorlulu Ali Paşa (1706-1710)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 52.

⁴⁸ BOA.MAD.d nr.10350, 108.sayfa, (24.08.1167-16.06.1754)

⁴⁹ Beyhan Uyar, *Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Vakıfları*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s.16.

varlığı bırakmıştır.⁵⁰ Paşa'nın vefatından sonraki yıllarda Ayşe Hanım babası Çorlulu Ali Paşa Evkafı'nın idaresi ile meşgul olmuştur.⁵¹

1723 senesine iken Abdullah Efendi Edirne'de ağabeyi Mehmed Efendi'den aldığı evi bütün müstemilatıyla birlikte oğlu olan Mehmed Bey'e hibe etmiştir.⁵² Ağabeyi Mehmed Efendi, Abdullah Efendi ve oğlu Mehmed Bey'in Edirne'de tasarruf ettiği bu saray Topal İbrahim Paşa Evkafı'na aitti. Muhsinzâde ailesinin fertlerinden saraya mutasarrıf olanlar ise senelik olarak kira bedeli ödemekteydi.⁵³ Mehmet Paşa babası Abdullah Paşa vefat ettikten sonra onun yaptırdığı vakıflar ve türbesi ile ilgilenmiş, türbesinin zaman zaman bakımlarını yaptırmıştır. Mehmet Paşa 1766 yılında Travnik'te bulunan bir hamamın hissesinin dörtte birini satın almış, bu hissenin gelirlerini ise babası Abdullah Paşa'nın türbesinin ışıklandırma masrafları ve babasının Saraybosna'da inşa ettirdiği camide babası adına cüz okunup hatim indirilmesi için kullanmıştır.⁵⁴ Mehmet Paşa bunun yanında 1761 yılında Abdullah Paşa'nın hayrat olarak yaptırdığı kaldırım taşlarını da tamir ettirip giderlerini kendi cebinden ödemiştir.⁵⁵

Abdullah Efendi'nin diğer oğlu olan Hacı Ahmed Bey kâtip olup o da devlet memuriyetine girmişti. Zamanla mevkufatçılık, Anadolu muhasebeciliği, başmuhasebecilik, surre eminliği gibi görevlere yükselmiş, 1772 senesinde ise vefat etmiştir. Onun oğlu olan Mehmed Tahir Bey de devlet memuriyetinde bulunmuştur.⁵⁶ Ahmed Bey ve oğlu Mehmed Tahir Bey vezirlik gibi üst düzey görevlerde bulunmadıkları için literatürde ve arşiv belgelerinde onlarla ilgili olarak karşımıza sınırlı bilgi çıkmaktadır.

Muhsinzâde ailesi halen varlığını sürdürmektir ve çok sayıda devlet adamı ve sanatçı yetiştirmiştir.⁵⁷ Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın torunu olan Muhsinzâde Abdullah Hamdi Bey (1832-1899), meşhur Türk hattatlarından olup Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin talebesi olmuştur. 1832 yılında Boğaziçi'ndeki Muhsinzâde Yalısı'nda dünyaya gelmiş, Beşiktaş'ta Kapıağası Mektebi'nde ilköğrenimini görmüştür.⁵⁸ Daha sonra hocası ve babasının uygun bulmasıyla Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yanına gidip talebesi olan Abdullah Hamdi Bey,

⁵⁰ BOA.TSMA.e 227/20 (20.10.1181-10.03.1768)

⁵¹ BOA.AE.SMST.III 45/3249 (12.06.1171-21.02.1758)

⁵² BOA.TSMA.e 1042/48 (29.11.1135- 31.08.1723).

⁵³ BOA.TSMA.e 956/7 (15.02.1119- 18.05.1707), BOA.TSMA.e 823/5 (29.12.1128- 14.12.1716).

⁵⁴ *Bosna Hersek Vakfiyeleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, C 5, Ankara, Mart 2016, s.380.

⁵⁵ BOA.TSMA.e 1047/23 (29.04.1175-27.11.1761)

⁵⁶ Mehmed Süreyya, "Ahmed Bey (Muhsinzâde) (Hacı)", *Sicill-i Osmâni*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C 1, İstanbul, Nisan 1996, s.158.

⁵⁷ Mehmed Süreyya, "Abdullah Paşa (Muhsinzâde)", *Sicill-i Osmâni*, s.82.

⁵⁸ Reşat Ekrem Koçu, "Abdullah Hamdi Bey (Muhsinzâde)", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, C 1, İstanbul 1958, s.48.

ilk derslerden itibaren İzzet Efendi'yi etkilemeyi başarmıştı. Bu arada bir süre sadaret mektûbı kaleminde görev yapmıştı.⁵⁹ Başarılarından dolayı kendisine “reîsü'l-hattâtîn” unvanı verilen Abdullah Efendi, kaynaklara göre bu unvanı alan iki kişiden biridir.⁶⁰ Bu esnada padişah tarafından şifâ-i şerîf yazmaya memur edilmişti ve her gün biraz yazı yazıp, pazartesi günleri de yazı çalışması yapardı. 20 Ağustos 1899 Pazar günü vefat etmiştir.⁶¹

1.1.2. Muhsinzâde Ailesi'nin İstanbul'da İkamet Ettiği Yerler

Babası Muhsin Çelebi veya Abdullah Efendi'nin erken dönemlerde nerelerde konakladıkları bilinmemekle beraber Muhsinzâde Abdullah Efendi'nin daha sonra İstanbul'da bulunduğu dönemde Bahçekapı'da bulunan sarayında/konağında ikamet ettiği bilinir. Saray Muhsinzâde Sarayı olarak kaynaklarda bilinmekle birlikte zaman zaman da önemli devlet meselelerinin görüşüldüğü saraylardan biri olmuştur.⁶² 29 Eylül 1755 Pazartesi gecesi saat altıda Hocapaşa civarında bir hanede yangın çıkmış, rüzgârın da bir hayli sert esmesiyle birlikte yangın artarak tüm çevreye yayılmıştı. Yangın kollar halinde büyüyerek Bahçekapı'ya kadar ulaşmıştı. Bu süreçte de Muhsinzâde Sarayı gibi bazı saraylar yanarak kullanılmaz duruma gelmişti.⁶³

1772 yılında Abdullah Paşa'nın oğlu Muhsinzâde Mehmed Paşa bu bölgede günümüzde bilinen adıyla Muhsinoğlu Hanı'nı inşa ettirmişti. Fakat bu hanın yangında tamamen yanan Muhsinzâde Sarayı'nın bulunduğu yere inşa edilip edilmediği tam olarak bilinmemektedir.⁶⁴ Bununla beraber söz edilen iki yapının da İstanbul Bahçekapı'ya yakın bir yerde olması bu ihtimali kuvvetlendirir niteliktedir. Birden çok katı bulunan Muhsinoğlu Hanı içerisinde 30'dan fazla oda, avlu⁶⁵, mahzenler, bodrum, su deposu bulunmaktaydı.⁶⁶ Muhsinoğlu Hanı günümüzde otel olarak kullanılmaktadır.⁶⁷

⁵⁹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s.20.

⁶⁰ M. Uğur Derman, “Hattat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVI, İstanbul 1997, s.497.

⁶¹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, s.20

⁶² Şemânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Müri't-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No.2366, İstanbul 1978, s. 62.; İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-11665/ 1744-1752)*, haz. Ziya Yılmaz, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ziya Yılmaz, İstanbul 2019, s.430.

⁶³ Mehmed Hakim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/ 1752-1766)*, haz. Tahir Güngör, ed. Ziya Yılmaz, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C 1, İstanbul 2019, s.326-327.

⁶⁴ N. Çiçek Akçıl Harmankaya, “Eminönü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 27, 2016, s. 74.

⁶⁵ Ek.1 'de Muhsinzade Hanı avlusunun görüntüsü bulunmaktadır.

⁶⁶ Harmankaya, *age*, s.75.

⁶⁷ Muhsinoğlu Han'ı içerisi ve çevresi tarafımcı ziyaret edilip incelenmiş olup, özel bir işletmeye bağlı bir otel olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Hanın dış tarafı ise birbirinden çeşitli dükkanlara ev sahipliği yapmaktadır. Bkz. Ek 3, Ek 4.

Muhsinzâde Mehmed Paşa daha sonra Boğaziçi'nde Kuruçeşme'de bir yalı inşa ettirmiş⁶⁸, Muhsinzâde ailesinin İstanbul'da bundan sonraki ikamet yeri burası olmuştur. Cumhuriyet dönemine kadar Muhsinzâde ailesinin fertleri Kuruçeşme'de ikamet etmişti. Ailenin sanatçı fertlerinden olan Reîsü'l-hattâtîn Muhsinzâde Abdullah Hamdi Bey de Kuruçeşme'deki bu yalıda dünyaya gelmişti.⁶⁹ 1912 senesinde Muhsinzâde ailesinden yalıda ikamet eden kişi Hasan Tahsin Bey'dir.⁷⁰ Günümüzde Muhsinzâde Yalısı da otel olarak kullanılmaktadır.⁷¹

1.1.3. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Devlet Hizmetindeki Yılları

Muhsinzâde Abdullah Paşa yaklaşık kırk yaşlarında tarih sahnesine çıkmış, ömrünün bundan sonraki yıllarında pek çok önemli görevi deruhte etmişti. Birçok yerde önemli görevler ifa eden Abdullah Paşa tecrübesi sebebiyle veziriazamlık makamına kadar yükselmiştir.⁷² Bu kısımda Abdullah Paşa'nın devlet hizmetinde üstlendiği önemli görevler incelenecektir.

1.1.3.1 Abdullah Efendi'nin Devlet Hizmetine Girmesi ve 1703 Edirne Vakası

Muhsinzâde Abdullah Efendi'nin⁷³ ağabeyi Mehmed Efendi 5 Temmuz 1700'de darphane eminliğine tayin edilince⁷⁴, Abdullah Efendi de ağabeyiyle beraber Darphane'de çalışmaya başlamıştır. Mehmet Efendi Mart 1701'de ise Canib Ahmed Efendi yerine defterdarlığa getirilmiş,⁷⁵ bunun üzerine kendisinden boşalan Darphane eminliği için kardeşi Abdullah Efendi'yi işaret etmiştir. Bu işe kabiliyeti ve vukufu görülen Muhsinzâde Abdullah Efendi 12 Mayıs 1701'de yaklaşık kırk yaşlarındayken Darphane emini olarak göreve başlamıştır.⁷⁶ Abdullah Efendi'nin hayatı bu dönemden sonra bambaşka bir şekilde seyredecek, artık hâcegân⁷⁷ zümresine dâhil olmasıyla ömrünün hemen hemen yarısını devlet hizmetinde geçirecektir.⁷⁸ Darphane kendisine tevcih edildikten sonra 1703 Edirne Vakası'na kadar yaklaşık iki-üç sene müddetle darphane emaneti vazifesini sürdürmüştü.⁷⁹

⁶⁸ Emine Çiğdem Tugay, Mehmet Selim Tugay, "Muhsinzâde Yalısı'nda Zaman", <https://o-pera-istanbul.blogspot.com/2007/09/kamondo-handa-zaman.html>, [Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024].

⁶⁹ Muammer Ülker, "Abdullah Hamdi Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1988, s.103.

⁷⁰ BOA.KB.MAA.FE 7/51 (28.08.1330- 12.08.1912)

⁷¹ Bkz. Les Ottomans Hotel, <https://www.lesottomans.com.tr/Heritage>, [Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024]

⁷² Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.9.

⁷³ Muhsinzâde Abdullah Paşa, anlatılan dönemde kaynaklarda hangi şekilde geçmekteyse (Paşa, Bey, Efendi) o şekilde zikredilecektir

⁷⁴ BOA.A. {d.; nr. 2938, 38. Sayfa, (13.10.1112- 23.03.1701)

⁷⁵ Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, 1.Baskı, Klasik Yayınları, C 2, İstanbul, Mayıs 2013, s.672.

⁷⁶ BOA.A. {d.; nr. 2938, 38. Sayfa, (13.10.1112- 23.03.1701)

⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde üst düzey kalem erkânı için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet İpşirli, "*Hâcegân*", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 14, İstanbul 1996, s.430.

⁷⁸ 1660'lı yıllarda doğduğunu bildiğimiz Abdullah Efendi'nin bu dönemde ortalama kırk yaşlarında olması muhtemeldir. Vefat ettiğinde ise yaşı doksana yakın olarak bilinmektedir

⁷⁹ Osmanzâde Ahmed Taib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.210.

1703 yılında payitaht İstanbul yeni bir isyan dalgasıyla sarsılmıştı. Muhsinzâde Abdullah Efendi'nin de hayatının gidişatını derinden etkileyen bu olay, Paşa'nın kariyerinde farklı bir gelişmeye yol açacaktı. Özellikle 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'ndan sonra Sultan II. Mustafa devlet işlerinden elini eteğini çekip tüm yönetimi Amcazâde Hüseyin Paşa'ya bırakmış ve Edirne'de ikamet etmeye başlamıştı.⁸⁰ Öte yandan devrin Şeyhülislamı Feyzullah Efendi devlet idaresinde büyük nüfuz ve güç sahibi olmuştu.⁸¹ Yönetimdeki bütün bu sorunlarla beraber baş gösteren iktisadi bunalımlar, bir isyan hareketine dönüşecekti. 1703 Temmuz-Ağustos aylarında isyan hareketi şiddet kazanmış, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin azledilmesi talebiyle asiler harekete geçmişti.⁸² Yaklaşık on beş bin kişilik bir kalabalık İstanbul'dan Edirne'ye yürümüş, devlet idaresindeki bozuklukların müsebbibi olduğunu düşündükleri kişileri infaz etmişlerdi.⁸³ Bunlardan biri de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ydi. Neticede Sultan II. Mustafa da tahtı kardeşi olan III. Ahmet'e bırakmak durumunda kalmıştı.⁸⁴

İsyanın ardından devletin önemli makamları el değiştirmişti. Köprülüzâde Abdullah Paşa yerine veziriazamlığa Kavanos Ahmed Paşa, Feyzullah Efendi yerine şeyhülislamığa Ayasofya Camii imamı Muhammed Efendi getirilmişti.⁸⁵ Asiler defterdar olarak ise Muhteşem Mehmed Efendi'yi tayin ettirmişler, ancak bundan birkaç gün içinde vazgeçip Muhsinzâde Abdullah Efendi'yi defterdar olarak belirlemişlerdi.⁸⁶ Bazı kaynaklardaki bilgilere bakılırsa Mehmed Efendi çok yaşlı ve hasta olduğu için hızlıca azledilmiş, yerine Abdullah Efendi getirilmiştir.⁸⁷ Başka kaynaklarda ise isyan sırasında yaşanan mali sorunların aşılabilmesi için Muhsinzâde Abdullah Efendi'nin defterdar olarak seçildiği ifade edilir.⁸⁸ Muhsinzâde Abdullah Efendi'nin uzun yıllar ticaretle uğraşmış olması, birkaç yıldır Darphane'de görev yapıyor olması bu iddiayı anlamlı hale getirir. Nitekim Abdullah Efendi aldığı bazı tedbirlerle mali kaynak yaratmış, Feyzullah Efendi'nin mallarına el konulmasında rol oynamıştı.⁸⁹ İsyancılar Edirne üzerine gidecekleri ve paraya ihtiyaçları olduğu gerekçesiyle Feyzullah Efendi'nin İstanbul'da bulunan mallarına el koyup, bunları sefer için kullanmayı gündeme

⁸⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4 (1640-1774)*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s.243-244.

⁸¹ Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 10, İstanbul 1994, s.445.

⁸² Osmân-zâde Ahmed Tâib, *Kitâb-ı Edirne Vak'ası (1115 Senesi Olan Eşkiyânın Hikâyetlerini Söyler)*, haz. Süleyman Lokmacı- Rukiye Özdemir, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, Eylül 2021, s.37-40.

⁸³ Jorga, *age*, s.245.

⁸⁴ Özcan, *agm*, s.446.

⁸⁵ Osmân-zâde Tâib, *Kitâb-ı Edirne Vak'ası*, s.41.

⁸⁶ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s.798.

⁸⁷ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018, s.749.

⁸⁸ Şükrü Özen, "Abdullah Paşa (Muhsinzade)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, C 1, İstanbul 2008, s.20

⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.30.

getirmişlerdi. İddialarına göre el koydukları malları sefer için kullanacaklar, geriye kalanı ise Bâb-ı Hümâyün'a teslim edeceklerdi. Bu düşünceyle birlikte Muhsinzâde Abdullah Efendi ve isyancılardan güvendiği bazı kişiler faaliyete geçerek Feyzullah Efendi, evlatları ve adamları tarafından idare olunan yerlerden ele geçirdikleri nakit para ve eşyaya el koydurmuştu. Bunların bazıları isyancılar tarafından alınmış, bir kısmı da Bâb-ı Hümâyün'a teslim edilmişti. Ele geçirilen nakitler isyancılar arasında rütbelerine göre hesaplanarak kişi başı ikişer-üçer yüz kuruş şeklinde dağıtılarak değerlendirilmişti.⁹⁰

III. Ahmet isyancıların kendisini tahta çıkarmasının karşılığı olarak onların tayin ve tevcihler konusundaki isteklerini yerine getirmişti.⁹¹ İsyancılar artık devlet umuruna karışmama sözü vermişlerdi. Ancak durum böyle olmadı. İsyan sonrasında hâlâ devlet işlerine karışmakta, Sultan III. Ahmet'ten daha yüksek mevkii ve makamlar istemekteydiler.⁹² Bu yüzden Padişah bir an önce Edirne Vakası'nda dahli olanları temizlemek niyetindeydi. Yavaş yavaş bu isteğini hayata geçirerek asilerin iş başına getirdiği kadroları tasfiye etti.⁹³ Muhsinzâde Abdullah Efendi bu süreçten nispeten az hasarla kurtuldu. Defterdarlıktan azledildiyse de, önce Baş Muhasebeci, ardından Küçük Ruznamçeci oldu.⁹⁴ Ardından tekrar Darphane Eminliğine getirildiğine dair de bilgiler mevcuttur.⁹⁵

Bu süreçte Muhsinzâde Abdullah Efendi Sultan III. Ahmet'e sunulmak üzere bir risale de telif etmiştir. Kaynaklarda zikredilene göre Edirne Vakası sırasında henüz defterdaren yazdığı bu risalesinde devletin yönetimi, veziriazamın ve defterdarın görevleri, reyanın, timar sisteminin durumu gibi birçok konuya değinmiştir.⁹⁶ Eser içerisinde özellikle defterdarın görevlerinden bahsetmesi, risalesini bu dönemde yazdığını kuvvetlendirir niteliktedir.⁹⁷ Yazdığı bu risale belki de Abdullah Efendi'nin diğer paşalara nispeten daha az bir hasara uğramasının sebeplerinden biri olarak görülebilir.

1.1.3.2 İki İsyan Arasında Muhsinzâde Abdullah Ağa: Muvakkat Görevleri ve Paşalığa Yükselişi

Muhsinzâde Abdullah Ağa Darphane Eminliği görevini üstlenmiş, 1703 Edirne Vakası'ndan sonra bir müddet defterdar olmuşsa da daha sonra başmuhasebe ve küçük

⁹⁰ Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Küberâ Tahlil ve Metin*, haz. Mesut Aydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.96-97.

⁹¹ Tahir Sevinç, "II. Mustafa'nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne İsyanıyla Tahttan İndirilmesi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, IV/9, Temmuz 2017, s. 39-40.

⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.40.

⁹³ Uzunçarşılı, *age*, s.43-45.

⁹⁴ Osmanzâde Ahmed Taib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.210.

⁹⁵ Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.8.

⁹⁶ Emecen, *agm*, s.10.

⁹⁷ *Risâle fî Nizami'd-devle*, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığı, nr: 1611.

ruzmançe kalemlerine tayin edilmişti. Dolayısıyla bir nevi tenzil-i rütbe yaşamıştı. Kimi kaynaklarda bu süreçten sonra tekrar darphane eminliği görevine getirildiğinden bahsedilmektedir. Abdullah Ağa 1708 senesinde Çorlulu Ali Paşa'nın kızı olan Ayşe Hanım ile evlenmişti.⁹⁸ Ali Paşa 1706 yılında sadrazamlık makamına yükselmiş, 1708 yılında ise damadı Abdullah Ağa'ya sadaret kethüdalığı görevini tevcih ederek onu maiyetine almıştı.⁹⁹ Bu gelişme Abdullah Ağa açısından ikbal kapılarının açılması anlamına geliyordu. Ancak iki sene sonra işler tersine dönmüş, Çorlulu Ali Paşa 15 Haziran 1710 yılındaki azledilmiş, ardından bir süre sonra da idam edilmişti.¹⁰⁰ Ali Paşa'nın azli ve yerine Köprülüzâde Fazıl Numan Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle birlikte Abdullah Ağa da sadaret kethüdâlığından azledilmiş, başbâki kulluğu görevine tayin edilmişti.¹⁰¹

Tenzil-i rütbe talihsizliğini tekrar tecrübe eden Abdullah Ağa, 1714 yılında Osmanlılara uzun müddetten beri sığınmakta olan İsveç kralı XII. Şarl'ın Osmanlı sınırlarından çıkmasına nezaret etmekle vazifelendirilecektir.¹⁰² İsveç kralı XII. Şarl Eflak hududunda bulunan Tırgovişte'den geçerek İsveç'e gidecek, hududa kadar Abdullah Ağa ve maiyetindeki görevliler kralın ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Abdullah Ağa'nın maiyetine bu görev için kapıcılar tayin edilmiş, Tırgovişte'den hududa varana kadar kralın yol üzerindeki çeşitli mühimmat, at arabası ve diğer giderleri maliyeden kendisine gönderilen parayla karşılaması istenmişti.¹⁰³

1715 yılında Şehid Ali Paşa'nın sadrazamlığı esnasında Mora üzerine sefer düzenlendiği sırada Muhsinzâde Abdullah Ağa Mısır ve Haremeyn taraflarına bazı önemli işler için gönderilmişti.¹⁰⁴ Bu görevler içerisinde bir müddetten beri ismi yolsuzluk ve zorbalık ile anılan Mısır defterdarı Kaytas Bey'in cezalandırması da bulunmaktaydı.¹⁰⁵ Bunun öncesinde Mısır valisi tayin edilip aynı zamanda Kaytas Bey'in cezalandırılmasına memur kılınan Abdi Paşa Mısır'a gittikten sonra görevinde başarılı olamamıştı. Bu sebeple göreve Abdullah Ağa tayin edilmiş, Mısır valisi Abdi Paşa'nın yanına giderek iş birliği ile bu olayı çözmeleri istenmişti.¹⁰⁶ Abdullah Ağa Mısır'a ulaşmış ve görevini yerine getirip Abdi Paşa ile birlikte defterdar Kaytas Bey'i idam ettirerek kellesini İstanbul'a göndermişti. Mısır ve Haremeyn'de

⁹⁸ Pakalın, "Abdullah Paşa (Muhsinzade)", s.111.

⁹⁹ Şükrü Özen, "Abdullah Paşa (Muhsinzade)", s.20; Osmanzâde Ahmed Tâib, *age*, s.210.

¹⁰⁰ Dilek Seniha Cenez, *18. Yüzyılda Bir Devlet Adamı: Çorlulu Ali Paşa (1706-1710)*, s.48.

¹⁰¹ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.210.

¹⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.95.

¹⁰³ BOA.A. {DVNSMHM.d, nr.120, [Hüküm no:855, 122. Sayfa], (08.1126-09.1714)

¹⁰⁴ Osmanzâde Tâib, *age*, s.210; Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 38, İstanbul 2010, s.433.

¹⁰⁵ Şükrü Özen, "Abdullah Paşa (Muhsinzade)", s.20.

¹⁰⁶ Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, s.952.

verilen görevleri layıkıyla yerine getirip başarı gösteren Abdullah Efendi bu sayede devlet nazarında güven kazanmış, liyakatini ispatlamış bulunmaktaydı.¹⁰⁷ Bu gelişmelerden sonra Abdullah Efendi yüksek mevkilerde kendine yer bulacak, bu başarısı onu paşalığa götüren süreci hızlandıracaktı.

Aynı dönemde Şehid Ali Paşa kumandasında Mora'ya yapılan seferler sonucu uzunca bir müddet Venediklilerin elinde bulunan Mora Yarımadası 1715 yılında tekrar alınmıştı.¹⁰⁸ Mora'da kazanılan başarının ardından bölgenin tekrar Osmanlıların hâkimiyetine girmesiyle birlikte Mora'nın idaresi için Diyarbakır valisi Kara Mustafa Paşa Mora'ya serasker olarak tayin edilmişti. Bununla beraber Paşa'nın maiyetine muhafızlar, reis, nişancı, kalem erkânı gibi amirler tayin edilmişti.¹⁰⁹ Muhsinzâde Abdullah Ağa da Mora'ya tayin edilen ümerâ arasındaydı. Abdullah Ağa Mısır ve Haremeyn'de sergilediği üstün başarılarının karşılığı olarak Ekim 1715'te Kara Mustafa Paşa'nın maiyetine defterdar olarak tayin edilmişti.¹¹⁰ Mora'nın yeniden fethi henüz sağlanmışken Venediklilerin elinde bulunan Korfu Adası'na sefer düzenlenmesi devlet ricalinin gündemindeydi. Bununla beraber Avusturya da Osmanlı-Venedik arasındaki bu mücadeleye müdahil olmuştu. Bunun üzerine Mayıs 1716 tarihinde iki cephede sefere çıkılacak, Kara Mustafa Paşa da bu seferlere iştirâk edecekti.¹¹¹ Mora'da serasker olan Kara Mustafa Paşa'nın sefere gideceğinden dolayı boşta kalacak olan seraskerlik mevkiine 8 Mart 1716 Tarihinde Mora defterdarı olan Muhsinzâde Abdullah Ağa getirilmişti.¹¹² Serasker olmasıyla birlikte Muhsinzâde Abdullah Ağa'nın rütbesi paşalığa yükselmiş bulunmaktaydı.

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Mora'ya tayini devlet hizmetinde yeni bir dönemin başlaması anlamına geliyordu. Bunun öncesinde birçok göreve kısa süreliğine muvakkaten gönderilmişti. Verilen son görevde Mısır ve Haremeyn'de güzel işler yapan ve bunun sonucunda Mora defterdarlığı ve seraskerliği ile mükâfatlandırılan Abdullah Paşa, devletin ilerleyen yıllarda birçok eyalette, kalelerde ve seferlerde güvendiği ve görevlendirmelerde bulunduğu devlet adamlarından biri olacaktı. Bunda Paşa'nın yaşı ve tecrübesinin de etkili olduğu tahmin edilebilir. Mora seraskeri ilan edildiği tarihte Abdullah Paşa ellili yaşlarındaydı.

¹⁰⁷ Pakalın, "Abdullah Paşa (Muhsinzade)" s.111.

¹⁰⁸ Machiel Kiel, John Alexander, "Mora", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 30, Ankara 2020, s.282.

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.107.

¹¹⁰ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.210.

¹¹¹ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C 5, Ankara 2021, s.2419-2421.

¹¹² A. {DVNSNŞT.d, *Atik Vüzerâ Defterleri*, nr.2, 10. Sayfa (29.12.1183-25.04.1770); Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, s.978.

Paşa'nın yaşı gibi kişisel özellikleri ve başarısıyla beraber, görev yaptığı yerlerin belirlenmesinde Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki durumu ve diğer devletlerde ilişkisi de başlıca etmenlerden biri olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti özellikle Rumeli topraklarında Venedik, Rusya, Avusturya gibi devletlerle mücadele etmekteydi. Mora'nın Venediklilerin elinden tekrar alınmasından sonra Avusturya ile savaş durumuna gelinmiş, Osmanlı Devleti Avusturya'ya da sefer düzenlemişti. Savaş esnasında Abdullah Paşa Mora seraskerliği görevine devam etmekteydi. Mora'nın tekrar Osmanlı eline geçmesinden rahatsızlık duyan Hristiyan tebaa arasından bazı asi ve eşkıyalar isyan faaliyetleri yürütmekteydi. Bu karışıklıkların önlenmesi ve asayişin sağlanması için serasker Abdullah Paşa'nın yanına Tırhala mutasarrıfı Topal Osman Paşa gönderilmişti.¹¹³ Osman Paşa Abdullah Paşa'dan aldığı izinle haydut ve isyancıların yakalanması ve sorgulanmasında etkili olmuş, karışıklıkların önüne geçmişti.¹¹⁴ 1716 yılında Varadin Meydan Muharebesi'yle birlikte şehit düşen Damat (Şehit) Ali Paşa'dan sonra sadrazamlığa Belgrad muhafızlığı görevini icra eden Arnavut Halil Paşa tayin edilmiş, aynı zamanda sefere serdar-ı ekrem olarak kumandanlık etmişti (Ağustos 1716).¹¹⁵ Ordu Rumeli'de sefere devam ettiği için Eylül 1716'da Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya emir gönderilerek Mora'nın güvenliğinin sağlanması istenmiştir.¹¹⁶

Mora'da Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın maiyetinde bulunan Topal Osman Paşa'nın isyancılar üzerindeki etkisi ve başarısının ardından Osman Paşa Kasım 1716'da Mora seraskerliğine tayin edilmiş, Muhsinzâde Abdullah Paşa ise boşta kalan İnebahtı muhafızlığına getirilmişti. Bundan yaklaşık bir aylık bir süre geçmişken 8 Aralık 1716'da Abdullah Paşa'nın kendi talebiyle paşalık rütbesi alınmış ve bunun üzerine İstanbul'a gelmesi istenmiştir.¹¹⁷ Abdullah Paşa haricinde Osman Paşa'ya da emir gönderilerek, Abdullah Paşa'nın İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.¹¹⁸ İnebahtı'dan İstanbul'a döndükten yaklaşık üç-dört ay sonra Şubat-Mart 1717 tarihinde Muhsinzâde Abdullah Ağa'ya kapıcılar kethüdalığı görevi ihсан edilmiştir.¹¹⁹ Abdullah Ağa bu görevde de kısa süre geçirecek, Avusturya savaşında kendini tekrar önemli bir mevkide bulacaktır. 30 Mayıs 1717'de kapıcılar kethüdası Muhsinzâde Abdullah Ağa Arnavut Halil Paşa'nın sadaret kethüdası olmuştur.¹²⁰ Paşa'ya aynı zamanda

¹¹³ Râşid, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, s.1044.

¹¹⁴ Râşid, *age*, s.1045.

¹¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.125.

¹¹⁶ BOA.A.DVNSMHHM.d nr.125 (Hüküm no:50), (20.08.1128-7 Eylül 1716)

¹¹⁷ A. {DVNSNŞT.d, nr.2, 10. Sayfa (29.12.1183-25.04.1770); Kroniklerde ise bu tarih 16 Aralık olarak zikredilmiştir. Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.210; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 1058.

¹¹⁸ BOA.A.DVNSMHHM.d nr.125 (Hüküm no:397-98)

¹¹⁹ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fuzalâ Şeyhi'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C 4, İstanbul 2018, s.3339.

¹²⁰ Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)*, haz. Songül Çolak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019, s.289.

Rumeli beylerbeyiliği pâyesi de verilmiştir.¹²¹ Abdullah Ağa'nın bu tayininin sebebi Halil Paşa'nın kethüdası İbrahim Ağa'nın sefer sırasında devlete lazım olan cesaret ve metaneti gösterememiş olmasıdır. Sadrazam da yumuşak bir tabiata sahip olduğu için en azından kethüdasının gayretli, dirayetli ve cesur bir kimse olması arzu edilmiştir. Böylece Muhsinzâde Abdullah Ağa ikinci kez sadaret kethüdası olmuştur.¹²² Savaş döneminde veziriazam Arnavut Halil Paşa'nın cephedeki tavrı, olaylara müdahale etmekteki yavaşlığı onu birçok eleştiriye maruz bırakmıştır.¹²³ Ağustos 1717'de Belgrad'ın düşmesi üzerine Halil Paşa azledilmiş, yerine nişancılık görevinde bulunan Mehmed Paşa tayin edilmişti.¹²⁴ Savaşta gösterdiği cesaretinden dolayı şöhret kazanarak padişah ve Damat İbrahim Paşa tarafından övgülere nail olmuştur.¹²⁵ Kısa bir süre boyunca Abdullah Paşa Halep'e gitmeyip Niş muhafazasında görevlendirilmiş, 12 Kasım'da görevi Vidin muhafızlığına çevrilmiştir.¹²⁶ Savaşta Belgrad'ın kaybedilmesiyle birlikte Osmanlı ordusu Niş'e doğru çekilmişti. Bundan sonra Belgrad'a yakın olan Niş, Vidin gibi sınır bölgelerindeki kalelerin önemi Osmanlılar açısından bir hayli artacak, buraların savunulması hayati önem arz ettiği için kalelerin tahkimatına ve istihkâmlarına büyük emek verilecekti.¹²⁷ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın da bu nedenle buralarda görev yaptığını görmekteyiz. Vidin muhafızlığına tayin olunan Abdullah Paşa'ya 4 Ocak 1718'de ise yeniçeri ağalığı ihsan edilmişti. Abdullah Paşa'ya yeniçeri ağalığının ihsanıyla beraber serasere kaplı samur kürk giydirilmiştir.¹²⁸ Eski yeniçeri ağası Mehmed Ağa iyi bir devlet adamıydı fakat Belgrad'ın kaybedilmesinin ardından vaziyetin teskini için Mehmed Ağa görevinden alınmıştı. Zararsız bir kimse olduğu için Mehmed Ağa Tekirdağ'ın asayişine memur edilmiş, hem de orada kendi çiftliği olduğundan dinlenmesi istenmiştir.¹²⁹

1.1.3.3 Niş Vakası ve Abdullah Paşa'nın Birinci Rumeli Valiliği

Abdullah Paşa'nın yeniçeri ağalığının üzerinden yaklaşık bir sene geçmesinden sonra 6 Aralık 1718'de Niş muhafazası şartıyla Rumeli valiliğine tayin olunmuştu.¹³⁰ Rumeli valiliğine atanmasındaki en önemli sebep bütün eyalet kuvvetleriyle birlikte Niş Kalesi'nin muhafazası ve onarılması zaruretiydi. Niş şehri II. Viyana Kuşatması sonrasında yapılan saldırılardan dolayı zarar görmüştü. 1715-18 savaşıyla beraber Belgrad ve Rumeli'de birçok

¹²¹ A. {DVNSNŞT.d, *Atik Vüzerâ Defterleri*, nr.2, 12. Sayfa (29.12.1183-25.04.1770)

¹²² Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, s.1063.

¹²³ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.211.

¹²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.136.

¹²⁵ Osmanzâde Ahmed Tâib, *age*, s.211.

¹²⁶ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s.1081.

¹²⁷ Uzunçarşılı, *age*, s.133.

¹²⁸ Göynüklü Ahmed Efendi, *Târih-i Göynüklü*, s.300.

¹²⁹ Râşid, *age*, s.1082; Göynüklü Ahmed Efendi, *age*, s.301.

¹³⁰ Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Basımevi, C 2, İstanbul 1969, s.383.

önemli yeri kaybeden Osmanlı Devleti için sınır boylarında stratejik önemi bulunan Niş ve Vidin kalelerinin muhafaza edilmesi ve onarılması hayati önem taşımaktaydı.¹³¹

Abdullah Paşa'nın Rumeli valiliği ile beraber Niş'e görevlendirilmesinden sonra Abdullah Paşa henüz Niş'e gitmemiş, yerine tayin edildiği Ermeni Mehmet Paşa da henüz Niş'ten ayrılmamıştı. Bu esnada Niş'te birtakım olaylar zuhura gelmiştir. Niş Kalesi'nde bulunan yeniçerilerin yedi kıstlık ulufeleri tedahülde kalmıştı. Bunun üzerine yeniçeriler amirlerine dertlerini anlatarak savaş esnasında ticaretin olmadığından bir tek dayanaklarının ulufeler olduğunu belirtmekte, hem sınırları beklettirip hem de ulufelerinin verilmemesinden dolayı dert yanmaktalardı. Durum yeniçeri ağasına bildirilmezse kaleyi bırakıp İstanbul'a gideceklerini söylemekteydiler. Bu haberin Sadrazam'a ve Padişah'a bildirilmesinin ardından askerlere ulufelerinin verileceğine dair haber gönderilmişti. Ancak bu yapılamayınca kalede isyan çıkmış, yeniçeriler bir gece kışlalarından çıkarak ayaklanmışlardı.

İsyana kalkışan yeniçeriler, Mehmet Paşa'nın konağını basıp yakalamış ve onu hapsedmişlerdi. Yeniçeriler herkesi öldürmekle tehdit edince Mehmet Paşa ulufelerin on altı gün içinde geleceğinin sözünü vermiş, böylece yeniçerilerin elinden kurtulabilmişti. Bunun üzerine ulufelerin bir kısmı gönderilmiş, bir kısmının da bölgedeki gelirlerden karşılanmasına dair emir vermişti. Fakat gönderilen ulufenin bir kısmını Yeniçeri Ağası Fındıkzâde Ahmed Ağa alarak paraya el koyup kendisi için kullanmıştı. Muhsinzâde Abdullah Paşa bu olaylar yaşanırken tüm eyalet askerleri ve kapı halkı ile beraber Niş Kalesi'nin önüne kadar gelmiş, yeniçerilere haber göndererek esir alınanların serbest bırakılmalarını isteyerek aksi halde cezalandırılacaklarını yeniçerilere bildirmişti. Yeniçeriler Abdullah Paşa'nın sözlerini dinlemeyip isyanı devam ettirmekteydi. Abdullah Paşa ise asi yeniçerilerin bir kısmıyla gizlice temas sağladı. Anlaştığı adamlar gece vakti gizlice tabyaları ele geçirdi ve kale kapılarını açtılar. Abdullah Paşa'nın emriyle Rumeli ordusu sağ-sol kol alaybeyleri kaleye girerek duruma müdahale ettiler. Asi yeniçeriler durumun farkına vardığında ise çok geç olmuştu. Abdullah Paşa aman dileyen yeniçerilere acıyarak suçlarını bağışlamıştı. Hapsedilenleri serbest bırakmış, Ermeni Mehmed Paşa'yı ise kaleden göndermişti.

Bu olaylar esnasında İstanbul'dan gönderilen dört kıstlık ulufe kaleye ulaşmış, fakat paraların sayımı esasında yalnızca üç kıst ulufe olduğu fark edilmişti. Abdullah Paşa duruma sinirlenerek İstanbul'a durumu bildirmişti. Bu durum karşısında tekrar huzursuzluk başlamıştı. Durumun padişaha bildirilmesiyle birlikte orada ve Vidin Kalesi'nde ödenmeyen ulufelerin hepsi bölgedeki gelirlerden gelen parayla ödenmişti. Durumun kontrol altına alınmasıyla

¹³¹ Machiel Kiel, "Niş", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s.148.

birlikte hem ulufeleri alıkoymasından hem de olaylar karşısında yetersiz kalmasından dolayı 31 Mayıs 1719'da yeniçeri ağası Fındıkzâde Ahmet Ağa azledilerek yerine eski yeniçeri ağası olan Ermeni Mehmet Ağa tayin edilmişti. Bununla beraber olayda ihmalleri bulunan birçok amir azledilmiş, isyana karışan yeniçeri subayları ise sürgüne gönderilmişti.¹³²

Abdullah Paşa Niş'in muhafazasıyla görevlendirildiği süre boyunca Niş Kalesi'nin tamiri ve yeniden inşası için çalışmıştı. Niş Kalesi'nin bazı kısımları ahşap ve topraktan yapıldığı için Abdullah Paşa'dan bu yerlerin kargir olarak yeniden inşa edilmesi istenmiştir.¹³³ Kalenin yeniden inşası büyük ehemmiyet taşıdığı için bölgedeki birçok şehirden Abdullah Paşa'nın hizmetine adamlar tayin edilmişti. Buna göre sağ ve sol kol alaybeylerine, Selanik, İlbasan, Yanya, Alacahisar, Köstendil, Tırhala, Ohri, Üsküp ve bölgedeki onlarca alaybeyine ellerindeki timar, zeamet erbabı, zabitan gibi adamlarının Abdullah Paşa'nın hizmetine yollanması için emir gönderilmiştir. Gönderilecek adamlar Niş'in onarım ve inşasında Paşa'nın uygun göreceği şekilde hizmette bulunacaklardı.¹³⁴ Ekim 1719'da inşası devam eden Niş Kalesi'nin temeli şiddetli yağmurdan dolayı zarar görmüş, bu sebeple bir an önce tekrardan onarılması emredilmişti.¹³⁵ Buna mukabil Selanik sancağına, Avlonya ve Delvine sancaklarına, Anadolu taraflarından ise Anadolu valisine, Kütahya, Saruhan, Aydın, Menteşe, Hamid, Teke Kastamonu, Adana, Bolu, Tarsus, gibi birçok alaybeyine haber gönderilerek bütün timar ve zeamet askerleriyle Abdullah Paşa'nın uygun göreceği şekilde yardımcı olmaları için görev verilmiştir.¹³⁶

1718 senesinde Pasarofça Antlaşması imzalanmış, Avusturya ve Venedik ile yapılan savaşların sonra ermesiyle birlikte barış ortamı oluşmuştu.¹³⁷ Buna mukabil 1719 senesinde Abdullah Paşa'dan bölgedeki ahaliden alınan vergiler hususunda iyileştirmeler yapması istenmiştir. Ahali uzun savaş dönemi boyunca ödediği ağır vergilerden dolayı perişan bir haldeydi. Bununla beraber savaş her ne kadar bitse de bölgenin asayişinin sağlanması ve bölgede eşkıyalık faaliyetlerinin yaşanmaması emredilmişti.¹³⁸

1721 yılında Niş'te ikinci bir olay daha peyda olmuştu. Niş Kalesi'nde nöbette bulunan yeniçerilerden biri, kaledeki yerli kullarından birinin eşine dil uzatmış, bu sebeple iki taraf birbirine girmişti. Kavgada silahlar da kullanılmasından dolayı yerli kullarının ağasının eli

¹³² Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s.1100-1102.

¹³³ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.127, (Hüküm no:1491), (20.04.1131-12.03.1719)

¹³⁴ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.127, (Hüküm no: 1500-1520), (29.04.1131-21.03.1719)

¹³⁵ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.129, (Hüküm no: 498), (29.11.1131-13.10.1719)

¹³⁶ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.129 (Hüküm no: 813-834, 867-880), (20.05.1132-30.03.1720)

¹³⁷ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2430.

¹³⁸ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.127, (Hüküm no:1557), (10.05.1131-31 Mart 1719)

kopmuştu. Kale muhafızı olarak bulunan Rumeli valisi Abdullah Paşa olayda yerli kullarının tarafını tutmuş, bu sebeple yeniçeriler Paşa'ya sinirlenerek sarayına top ateşi açmışlardı. Abdullah Paşa olayın büyümesinin üzerine adamlarıyla beraber kaledeki Belgrad kapısından dışarı çıkmış, Aleksinac adlı yere gidip durumu merkeze bildirmişti. Haberin merkeze ulaşmasıyla birlikte olayın daha da büyümemesi için Abdullah Paşa Bosna valiliğine atanmış, Rumeli valiliğine ise Topal Osman Paşa tayin edilmişti.¹³⁹

1.1.3.4 Abdullah Paşa'nın Bosna ve Rumeli Valilikleri

Abdullah Paşa Bosna Eyaleti'ne vali tayin edildikten sonra aralıksız yedi sene süre ile Hersek sancağı ile beraber Bosna valiliği görevini icra etmişti. 24 Ağustos 1727 tarihinde ise görevinden alınarak Rumeli valisi Topal Osman Paşa Bosna valisi tayin edilmişti.¹⁴⁰ Abdullah Paşa ise Topal Osman Paşa'nın yerine Rumeli valiliğine tayin edilerek görevleri arasına tekrardan Niş Kalesi muhafızlığı da eklenmiştir.¹⁴¹ Abdullah Paşa Bosna ve Rumeli valiliği esnasında Niş Kalesi'nin tamiri ve savaş sonrasında yaşanan eşkıyalık faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Nitekim 1725 yılında Arnavutluk ve Dukakin bölgelerinde eşkıyalık faaliyetleri arttığı için Abdullah Paşa'ya Bosna valiliği ile beraber Dukakin sancağının nizamının sağlanması görevi de verilmişti. Abdullah Paşa aralarında eski sancakbeylerinin de bulunduğu bazı eşkıya grupları ile mücadele ederek sorumlu kişileri cezalandırmıştı.¹⁴²

1727 yılına gelindiğinde ise Abdullah Paşa, Bucak-Nogay Tatarları'nın faaliyetleri ve iskânıyla uğraşmıştı. Kırım'da yaşamakta olan Bucak Nogayları dönem dönem topraklarından başka yerlere göç etmekte, bu da Osmanlı-Rusya-Lehistan ilişkilerinde sıkıntılara yol açmaktaydı.¹⁴³ 1715 – 18 savaşlarının ardından Nogayların faaliyetleri ve iskân meselesi tekrar gündeme gelmişti. Nogaylar kendilerine tahsis edilen toprakların dışına çıkmakta, bazen de Lehistan topraklarını tehdit etmekteydi. Aynı zamanda eşkıyalık faaliyetleri de yapmaktaydılar.¹⁴⁴ 1727 senesinde Adil Giray, Kırım Hanı Mengli Giray tarafından veliahtlıktan azledilmiş ve Yanbolu'ya gönderilmişti. Bunun üzerinde Adil Giray orada bulunan Nogayların kışkırtmasıyla Bender tarafına gidip eşkıyalık faaliyetlerine karışmıştı. Bu sebeple elebaşlarının cezalandırılması ve isyancıların dağıtılması için Abdullah Paşa'ya emir gönderilerek Kırım Hanı ile birlikte hareket edilmesi istenmiştir.¹⁴⁵ Daha önce Hotin muhafızı

¹³⁹ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s.1146; Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, s.3352.

¹⁴⁰ Fehmeddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.48-49.

¹⁴¹ Başar, *age*, s.36.

¹⁴² BOA.A. {DVNSMHM.d nr.132 (Hüküm no:1053), (20.09.1137-17.06.1725)}

¹⁴³ Mehmet Alpargu, "Nogaylar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s.203.

¹⁴⁴ Feridun Emecen, "Halil Paşa Yurdu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 15, İstanbul 1997, s.327.

¹⁴⁵ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.134 (Hüküm no:975), (10.05.1140-24.12.1727)}

Mustafa Paşa bu hareketin def edilmesi için başbuğ tayin edilmişken ileri yaşından dolayı başbuğluk görevi Abdullah Paşa'ya verilmişti.¹⁴⁶ Abdullah Paşa'nın bu görevi gereğince yürütebilmesi için Prizren sancakbeyine, Bender muhafızına, Boğdan ve Eflak voyvodasına, Özi Kalesi muhafızına emir gönderilerek Abdullah Paşa'nın yanına gitmeleri ve onun emredeceği şekilde hareket etmeleri talimatı verilmişti.¹⁴⁷ Nisan 1728'de Abdullah Paşa'nın bölgedeki görevi sona ermiştir. Bundan sonra Abdullah Paşa'ya tekrar Niş Kalesi'ne gidip yarım kalan inşa ve tamirat işleriyle ilgilenmiştir.¹⁴⁸ Abdullah Paşa bundan sonra 1730 yılına kadar Rumeli Eyaleti'nde görevine devam edip Niş Kalesi'nin muhafazası ve onarımı ile meşgul olmuştur.¹⁴⁹

1.1.3.5 Patrona İsyanı ve Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Rolü

1718'de imzalanan Pasarofça Anlaşması ile Avusturya ve Venedik ile yapılan savaşların sonuna gelinmiş, bu tarih bir barış döneminin başlangıcı olmuştur. Bunun en büyük etkenlerinden biri Damat İbrahim Paşa'ydı. Damat İbrahim Paşa savaş döneminde veziriazam olmamasına rağmen padişah üzerinde sözü geçmekteydi. İlimli bir siyaset taraftarı olması ise bu barışın sağlanmasında önemli etkenlerinden biri olmuştur.¹⁵⁰ Damat İbrahim Paşa bir yandan da devlet içerisindeki etkisi ve nüfuzunu hızla arttırmıştı. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Mora seraskerliğinden sonra paşalığı kaldırılmıştı. İstanbul'a gelen Abdullah Paşa'nın daha sonra kapıcılar kethüdası ve ardından Halil Paşa'nın sadaret kethüdası olmasında Damat İbrahim Paşa'nın büyük rolü bulunmaktaydı. İbrahim Paşa Abdullah Paşa dışında Osmanzâde Ahmed Tâib, defterdar Hacı Mustafa Efendi gibi bazı devlet adamlarının da tayinlerinde rol oynamıştı.¹⁵¹ Kaynaklarda İbrahim Paşa'nın güvendiği kişileri etrafına toplayıp himaye ederek kendine sadık bir kesim oluşturmak istediği, kendine muhalif kimseleri de devlet kademelerden uzaklaştırdığı veya uzak vilayetlerde görevlendirdiğinden bahsedilir.¹⁵²

Osmanlı Devleti 1722 yılından beri İran'daki taht mücadeleleri ve Afganlarla olan meseleleri takip etmekteydi. 1730 yılında İran'da tahtı ele geçiren Nadir Şah'ın Osmanlı'nın doğu sınırında bulunan Hamedan ve Tebriz'i ele geçirmesi İstanbul'da kargaşaya neden olmuştur. Sultan III. Ahmet yeni bir seferi istemese de 1730 Temmuz ayında Üsküdar'a otağ kurulmuştur.¹⁵³ Bu sırada Patrona Halil ve beraberindekiler savaştaki başarısızlıkları, halkın

¹⁴⁶ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.134 (Hüküm no: 977), (10.05.1140-24.12.1727)

¹⁴⁷ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.134 (Hüküm no: 978-987), (10.05.1140-24.12.1727)

¹⁴⁸ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.135 (Hüküm no:162), (10.09.1140-20.04.1728)

¹⁴⁹ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.136 (Hüküm no:722), (20.02.1143-04.09.1730)

¹⁵⁰ Ahmet Refik Altınay, *Lale Devri (1718-1730)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Aralık 2012, s.18

¹⁵¹ Münir Aktepe, *1730 Patrona İsyanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958, s.106

¹⁵² Aktepe, *age*, s.107.

¹⁵³ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2460.

yaşadığı maddi sıkıntıları ve İbrahim Paşa'nın zevk-ü sefa içerisinde olmasını öne sürüp bir isyan hazırlığı içerisindeydi.¹⁵⁴ Elebaşları olan Patrona Halil Arnavut asıllı olup leventlik, yeniçerilik yapmıştı.¹⁵⁵ Osmanlı tarihinde Patrona Halil İsyanı olarak bilinen isyan 28 Eylül 1730 günü başladı.¹⁵⁶ İsyancılar karşısında çaresiz kalan padişah III. Ahmet 1 Ekim 1730'da isyancıların bazı devlet adamlarını istemeleri üzerine Damat İbrahim Paşa ve diğer devlet adamlarını idam ettirip isyancılara kellelerini yolladı. 2 Ekim 1730 Pazartesi günü ise III. Ahmet tahttan çekilip kardeşinin oğlu olan şehzade Mahmud'u tahta oturtmuştu.¹⁵⁷ Sultan I. Mahmud'un cülusundan sonra bir süre Patrona ve beraberindeki zorbarlar devlet işlerine müdahil oluyor, kendi taraftarlarından kimseleri yüksek makamlara tayin ettiriyorlardı.¹⁵⁸

Bu hadiseler yaşanırken 1730 yılı Kasım ayında Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya emir gönderilmiş, Şam valiliği ve Hac emirliği kendisine verilmişti.¹⁵⁹ Abdullah Paşa'nın vakit kaybetmeden bir an önce İstanbul'a gelip ardından görev yerine gitmesi istenmişti.¹⁶⁰ Fakat meselenin arka planı farklıydı. Devlet erkânı Patrona ve elebaşlarının temizlenmesi için plan yapmakta, güvenilir devlet adamlarını payitahta toplamaktaydı. Plana göre Patrona Halil ve diğer zorbarlar görüşme için saraya çağrılacak ve orada katledileceklerdi.¹⁶¹ Tertip edilen ilk meclise Patrona Halil gelmemişti. Bunun üzerine daha sonra tekrar bir meşveret meclisi toplanmış, İran meselelerinin konuşulması için Patrona Halil, Canım Hoca Mehmed Paşa, Muhsinzâde Abdullah Paşa ile diğer ağa ve zabitler saraydaki Revan Köşkü'nde toplanmışlardı.¹⁶² 25 Kasım'da yapılan ikinci toplantı esnasında Patrona ve diğer elebaşları katledilmişti.¹⁶³ Bu sırada derhal Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya yeniçeri ağalığı ihsan edilmiş, Canım Hoca Mehmed Paşa'ya da kaptan-ı deryalık tevcih edilmişti.¹⁶⁴ Abdullah Paşa'ya bu görevin verilmesinde yeniçerileri kontrol altına almak ve herhangi bir olay çıkmasını önleme düşüncelerinin etkili olduğu aşikârdı. Toplantının ardından Silahdar Bekir Ağa tarafından yeniçerilere Abdullah Paşa'nın ağaları olduğu ilan edilmişti. Bunun üzerine şaşkına dönen serdengeçtilerden biri silahına başvurup Abdullah Paşa'yı kolundan yaralamış, arbeye yaşamıştı. Ardından büyük çaplı bir kavga yaşanmış, zorbarların hakkından gelinmişti.¹⁶⁵

¹⁵⁴ Abdi Efendi, *Abdi Tarihi 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser*, haz. Faik Reşit Unat, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.36.

¹⁵⁵ Münir Aktepe, *1730 Patrona İsyanı*, s.131-132.

¹⁵⁶ Abdi Efendi, *age*, s.37.

¹⁵⁷ Abdi Efendi, *age*, s.52.

¹⁵⁸ Aktepe, *age*, s.158.

¹⁵⁹ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.136, (Hüküm no: 1013), (20.04.1143- 02.11.1730)

¹⁶⁰ BOA.A. {DVNSMHM.d nr.136, (Hüküm no:1097), (10.05.1143-21.11.1730)

¹⁶¹ Abdi Efendi, *age*, s.73.

¹⁶² Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte*, İstanbul 2007, s.66-67.

¹⁶³ Subhî, *age*, s.67.

¹⁶⁴ Abdi Efendi, *age*, s.78.

¹⁶⁵ Aktepe, *age*, s.178.

İsyanın son bulmasının ardından Sultan I. Mahmud isyanın bastırılmasında büyük etkileri olan Muhsinzâde Abdullah Paşa, Canım Hoca Mehmed Paşa Kaplan Giray, Pehlivan Halil Ağa gibi devlet adamlarına hil'atlar vererek onları taltif etmişti.¹⁶⁶

Bütün bu olaylar bitmişken yaklaşık birkaç ay sonra 26 Mart 1731'de ikinci bir isyan vakası vücuda gelmişti. İsyancılardan arta kalanlar toplanıp birkaç yüz kişi Ağa Kapısı'nı basmışlardı. Bunun üzerine yeniçeri ağası Muhsinzâde Abdullah Paşa arka kapıdan çıkarak oradan kaçmıştı.¹⁶⁷ İsyancılar birkaç gün boyunca bastıkları yerleri yağmalamış, isyan bir süre sonra bastırılmıştı.¹⁶⁸ Bunun üzerine 3 Nisan 1731'de Abdullah Paşa'nın gaflet ve rehabet gösterdiği ve gerekli müdahaleyi yapamadığı ileri sürülmüş, kendisi yeniçeri ağalığından azledilmişti. Yerine Adana valisi Şahin Mehmed Paşa tayin edilmiş, Adana valiliğine ise Muhsinzâde Abdullah Paşa getirilmişti.¹⁶⁹

1.1.3.6 1737-39 Savaşları ve Abdullah Paşa'nın Sadrazamlığa Yükselişi

Muhsinzâde Abdullah Paşa Patrona İsyanındaki başarılarının ardından yeniçeri ağası tayin edilmiş, sonrasında tertip olunan ikinci bir isyanda da rehabetinden dolayı 3 Nisan 1731'de Adana valisi olarak tayin edilmişti. Abdullah Paşa'ya Adana ve civarına gidip bazı yerlerde baş gösteren ihtilalleri teftiş etmesi istenmiştir.¹⁷⁰ Osmanzâde Tâib bu süreçte bir süre Halep ve Sayda valiliklerinde de bulunduğunu nakleder.¹⁷¹ Abdullah Paşa Sayda valiliğinden sonra Temmuz-Ağustos 1732'de Bosna Valisi İbrahim Paşa için halk tarafından şikâyetlerin gelmesiyle birlikte yerine Muhsinzâde Abdullah Paşa Bosna valisi tayin edilmişti.¹⁷² Abdullah Paşa Bosna valiliği görevinde yaklaşık dört sene bulunmuş, Mart 1736'da tekrar Niş muhafazası şartıyla Rumeli valiliği kendisine tevcih edilmişti.¹⁷³

1736 yılında Osmanlıların uzun yıllardır İran ile olan meselelerle uğraşıp yıprandığını fark eden Ruslar barış anlaşmasını bozarak Osmanlıların elinde bulunan Azak Kalesi'ne saldırıya geçmişlerdi. Avusturya Devleti ise ilk başta daha dostça görünüp ortada bir tavır sergilerken ilerleyen zamanda onlar da Osmanlılara savaş açacaktır.¹⁷⁴ Rusların Azak Kalesi'ne saldırılarının üzerinden bir ay geçmesiyle birlikte Azak Kalesi düşmüş ve Rusların eline geçmişti. Bunun üzerine Osmanlılar güçlerini başka önemli yer olan Özi Kalesi'nin müdafaası

¹⁶⁶ Aktepe, *1730 Patrona İsyanı*, s.180.

¹⁶⁷ Abdi Efendi, *Abdi Tarihi*, s.82.

¹⁶⁸ Abdi Efendi, *age*, s.84.

¹⁶⁹ Subhî Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, s.82.

¹⁷⁰ Subhî Mehmed Efendi, *age*, s.82.

¹⁷¹ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 211.

¹⁷² Hüseyin Şakir Efendi, *Subhî Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte*, s.165.

¹⁷³ Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.9

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.247-250.

için sarf edecekti. Savaşın büyümesiyle birlikte de sadrazam serdar-ı ekrem olarak sefere gelmekte, Abdullah Paşa'nın bulunduğu Rumeli'ye, Bosna valisi ve Vidin muhafızına emir gönderilerek savaşa iştirâk etmeleri istenmiştir.¹⁷⁵

Veziriazam Silahdar Mehmed Paşa ve kethüdası Osman Halisa Efendi maiyetleriyle birlikte sefere gelmelerinden bir süre sonra Avusturya ve Rusya ile sulh görüşmelerine başlamışlardı. Silahdar Mehmed Paşa'nın savaşa dair acemi birisi olup bilgisi olmadığından dolayı uzun süredir görev yapmakta olan Osman Halisa Efendi bütün işleri çevirmekte, müzakere görüşmelerine katılmaktaydı.¹⁷⁶ Muhsinzâde Abdullah Paşa bu sırada Bender seraskeri Şahin Mehmed Paşa'nın vefatı sebebiyle Ekim 1736'da Bosna valiliğinden Bender seraskerliğine tayin edilmişti.¹⁷⁷ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın sefer sırasında yaptığı ilk işlerden biri Osman Halisa Efendi'yi uyarmak olmuştur. Muhsinzâde Abdullah Paşa ve Özi muhafızı Yahya Paşa, iki önemli kalenin kumandanı olarak Osman Halisa Efendi'ye mektuplar göndererek sulh anlaşması tamamlanmadan hiçbir şeyin belli olmayacağını bildirmişlerdir. Kalelerinin durumlarının kötü olup zahire ve mühimmatın yetersiz olduğunu söylemişlerdir.¹⁷⁸

Bunun üzerine Rusların Özi Kalesi'ne saldırıya hazırlandığı ve yakınlar asker yerleştirdiği haberi gelmişti. Yahya Efendi'nin bunu haber vermesiyle beraber Osman Halisa Efendi bu durumu yine ciddiye almayıp, anlaşmaya aykırı davranılmayacağından emin bir şekilde davranarak o askerlerin sınır muhafazası için konuşlandırıldığını söylemekteydi. Aynı zamanda çeşitli ihtiyaçların tedarikine gerek olmadığını, boşuna masraf yapılmaması gerektiğini savunmaktaydı.¹⁷⁹ Bütün bunlara rağmen Bender seraskeri Muhsinzâde Abdullah Paşa durumun farkına varıp, Osman Halisa Efendi'ye danışmadan Yahya Paşa'nın muhafız bulunduğu Özi Kalesi'ne üç bin asker göndermişti. Nitekim kalenin savunulması için en az otuz bin askere ihtiyaç vardı.¹⁸⁰ Ruslar bundan sonra alenen Özi Kalesi'ne saldırmışlar, bunun haberini alan Osman Halisa Efendi perişan olmuş ve telaşlanarak ne yapacağını bilemez bir duruma düşmüştü.¹⁸¹ Temmuz 1737'de Rus taarruzları sonucunda Özi Kalesi kaybedilmiş, Yahya Paşa da esir düşmüştü.¹⁸²

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.255.

¹⁷⁶ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2491.

¹⁷⁷ Subhî Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, s.316.

¹⁷⁸ Midhat Sertoğlu, *age*, s.2493.

¹⁷⁹ Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Müri'î-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C 2, İstanbul 1978, s.66.

¹⁸⁰ Şemdânizâde, *age*, s.67

¹⁸¹ Subhî, *age*, s. 369-70.

¹⁸² Uzunçarşılı, *age*, s.264.

Sadaret kethüdası olan Osman Halisa Efendi'nin Özi Kalesi'nin istilasında gevşek davranması, Yahya Paşa, Vidin valisi Mehmed Paşa, Abdullah Paşa gibi kale muhafızlarının ikazlarını dinlemeyip önlemler almadığı gerekçeleriyle idamına hükmedilmişti. Aynı zamanda serdar-ı ekrem ve sadrazam Silahdar Mehmed Paşa da azledilmişti. Bunun üzerine mühr-ü hümayun hâlihazırda Bender seraskeri bulunan Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya ihsan edilmiştir (5 Ağustos 1737).¹⁸³ Baş mirahor Ahmed Ağa bu emri bir an önce tebliğ etmek için İstanbul'dan gönderilmişti. Sadaret mührünü Silahdar Mehmed Ağa'dan alarak Abdullah Paşa Ordu-yı Hümayun'a gelene kadar geçici olarak mührü yeniçeri ağasına vermişti. Ertesi gün Bender'e giderek mührü Abdullah Paşa'ya teslim etti.¹⁸⁴ Osmanzâde Ahmed Tâib Abdullah Paşa'nın veziriazam tayin edilmesiyle beraber şu dizeleri vücuda getirmiştir;

*“Hak bu kim vefk-i murabba' düşdi bir târîh Sa'id
Oldı Abdullah Paşa mühr ile sadr-ı celîl”*¹⁸⁵

Bu esnada Avusturya ve Rusya ile Niş, Vidin ve Bosna taraflarında savaşlar devam etmekteydi. Muhsinzâde Abdullah Paşa ve beraberindeki ordu kış mevsiminin gelmesinden dolayı İstanbul'a dönüş yoluna geçmişti. Abdullah Paşa ordu ile beraber dönüş yolunda olduğu sırada Edirne'de askerlerin maaşlarını vermişti.¹⁸⁶ Abdullah Paşa ordusuyla beraber 19 Aralık 1737'de İstanbul'a geldi.¹⁸⁷ Saraya vardığında sancak-ı şerifi padişaha takdim etti. Bunun üzerine Babüssaade'de istirahat edip Yeğen Mehmed Paşa ile sohbet ettiği sırada silahdar ağa gelip kendisinden mührü aldı. Bunun üzerine Yeğen Mehmed Paşa'yı padişahın huzuruna götürüp mührü ona verdiler. Bu habere herkes şaşırılmıştı.¹⁸⁸ Abdullah Paşa'ya ise orada Selanik sancağı verilip hemen bir çekdiriye bindirilip Selanik'e gönderilmişti.¹⁸⁹ Böylelikle 19 Aralık 1737'de veziriazam Yeğen Mehmed Paşa olmuş, Abdullah Paşa ise toplamda dört ay on dört günlük süreyle sadaret makamında bulunmuştur.

Muhsinzâde Abdullah Paşa sadaret makamında kısa bir süre kalmış olsa da bu karar cephedeki yaptığı faydalı işleri hafifletmemektedir. Savaş esnasındaki ileri görüşlülüğü herkesin mâlumu olmuştur. Başarısızlıklardan dolayı Silahdar Mehmed Paşa'dan veziriazamlığın alınıp mührün Abdullah Paşa'ya verilmesi bunun bir göstergesidir. Buna mukabil İstanbul'a geldikten sonra mührün alınmasına dair farklı yorumlar yapılabilir.

¹⁸³ Subhî Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, s.374.

¹⁸⁴ Subhî, *age*, s.374.

¹⁸⁵ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.212.

¹⁸⁶ Şemdânizâde, *Mûri't-Tevârih*, C 2, s.77.

¹⁸⁷ Osmanzâde Ahmed Tâib, *age*, s.212.

¹⁸⁸ Şemdânizâde, *age*, s.77.

¹⁸⁹ Subhî, *age*, s.427.

Abdullah Paşa'nın yaşı bu sırada yaklaşık yetmiş beş-seksene dayanmış bulunuyordu. Bu kararın ilerleyen yaşı sebebiyle verildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Bununla beraber padişah üzerinde nüfuz sahibi olan kızlarağası Beşir Ağa'nın Abdullah Paşa'yı sevmeyip kendisine yakın bulunan Yeğen Mehmed Paşa'yı sadarete istediğine dair farklı görüşler de mevcuttur.¹⁹⁰ Abdullah Paşa'nın Bender seraskeri olduğu dönemde savaş esnasında padişaha yazmış olduğu telhisler bir arada toplanmış, daha sonra “*Telhisât-ı Sadrazam Muhsinzâde Çelebi Abdullah Paşa*” ismiyle bir kitap haline getirilmiştir.¹⁹¹

1.1.3.7 Sonraki Görevleri ve Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Vefatı

Abdullah Paşa Selanik sancağına gönderildikten kısa bir süre sonra Aralık 1737'de görev yeri değiştirilerek İnebahtı sancağı kendisine tevcih edilmiştir.¹⁹² Abdullah Paşa bundan sonra 1745 yılına kadar Eğriboz, Bosna, Tırhala, Vidin gibi yerlerde kısa sürelerle valilik yapmıştı.¹⁹³ Emecen 1741 yılında Özi valiliği ve 1743 yılında Vidin muhafızlığıyla beraber Niğbolu sancakbeyliği görevi yaptığını nakletmektedir.¹⁹⁴ Muhsinzâde Abdullah Paşa 28 Mart 1745'de Pir Mustafa Paşa'nın azledilmesiyle birlikte tekrar Rumeli valisi olmuştu.¹⁹⁵ Ağustos 1746'da Belgrad muhafızı olan Yahya Paşa'nın Rumeli valiliğine tayini ile beraber Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya emeklilik verilip bundan sonra Varna'da dinlenip ikâmet etmesine karar verilmiştir.¹⁹⁶

Bundan birkaç ay geçip Varna'da ikamet ederken 28 Kasım 1746 tarihinde Abdullah Paşa tekrar çağrılıp vezirlik verilmiş, Bender Kalesi muhafazası şartıyla Bender sancağı tevcih edilmişti.¹⁹⁷ Bunda bazı valilerin görevlerini gerektiği gibi yapamamaları etkili olmuştur.¹⁹⁸ Burada da yaklaşık bir sene görev yapan Abdullah Paşa'ya Eylül 1747'de arpalık Tırhala sancağı verilmiştir.¹⁹⁹ Kasım 1748'e kadar burada görev yapan Muhsinzâde Abdullah Paşa, bir senelik görevinden sonra Ekim 1748'de son görevi olacak olan Bosna valiliğine (Hersek sancağıyla birlikte) tayin edilmiştir.²⁰⁰

Abdullah Paşa, Bosna Valisi olduğu esnada 1749 senesinde (1162) vefat etmiş, haberi 7 Mayıs Çarşamba günü İstanbul'a gelmişti. Paşa'nın artık ömrünün son senelerini geçirdiği

¹⁹⁰ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2504.

¹⁹¹ *Telhisât-ı Sadrazam Muhsinzâde Abdullah Paşa*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi, nr.2238.

¹⁹² Subhî, *Subhî Tarihi*, s.429.

¹⁹³ Osmanzâde Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s.212.

¹⁹⁴ Emecen, “Abdullah Paşa, Muhsinzâde”, s.10.

¹⁹⁵ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, s.100.

¹⁹⁶ İzzî, *age*, s.236.

¹⁹⁷ A. {DVNSNŞT.d, nr.2, 30. Sayfa (29.12.1183-25.04.1770).

¹⁹⁸ Osmanzâde Tâib, *age*, s.212.

¹⁹⁹ İzzî, *age*, s.477.

²⁰⁰ İzzî, *age*, s.622.

zaten belli olmuş, ilerleyen yaşı 90'ı bulmuştu. Artık bir hayli yaşlı olan Abdullah Paşa'nın eceliyle vefat ettiği kaynaklarda zikredilmekteydi.²⁰¹ Abdullah Paşa'nın vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 7 Mayıs günü haber geldiğinden Nisan ayı civarında vefat ettiği düşünülmektedir. Paşa'nın vefatıyla beraber tüm eşyası ve mal varlığı devlet tarafından müsadere edilmiş, ailesi ile beraber tüm eşyası İstanbul'a getirilmişti.²⁰² Paşa'nın muhalefatı içerisinde oldukça büyük yekûn tutacak nakit para, mücevherat ve eşyalar bulunmuştu.²⁰³ Türbesi Travnik'te inşa edilmiş ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir.²⁰⁴ 1992 yılına göre Abdullah Paşa'nın Travnik'deki türbesi Bosna'daki İslami eserler açısından önem derecesi en yüksek ve tahribat derecesi en düşük eserler arasında bulunmaktaydı.²⁰⁵

Muhsinzâde Abdullah Paşa türbesi içerisinde Hafız Ali Celalettin Paşa türbesi de bulunmakta, ikisi de aynı kubbe içerisinde yatmaktadır. Yanlarında bir türbe daha bulunmakta ve burada da Perişan Mustafa Paşa medfundu. Türbelerin ortasında ise çeşme bulunmaktaydı.²⁰⁶ Türbelerin üstü ve etrafı kafes şeklinde olup üstü açıktır. Bu türbeler Travnik'te Yukarı Çarşı ismi verilen yerde bulunmaktadır. Travnik'te özel bir kültürel değer olarak görülen bu türbeler Travnik ve çevresinde "*Turbeta Pod Lipom*" (İhlamur Ağacının Altındaki Türbeler) olarak ün kazanmıştır.²⁰⁷ Abdullah Paşa mezar taşının kitabesinde "*Hüve'l-Bâki sabıkan vezir-i azam olup bu defa Bosna valisi iken vefat eden merhum ve mağfur Muhsinzâde Abdullah Paşa ruhiçün el-Fatiha sene 1662*" yazmaktadır.²⁰⁸ Abdullah Paşa türbesinin içerisinde aynı zamanda aile fertlerinden bazı kişiler de yatmaktaydı.

1.2. ABDULLAH PAŞA'NIN VAKIFLARI

Vakıflar İslam tarihinin en köklü kurumlarından olup, tekâmülünü Osmanlı Devleti döneminde tamamlamıştır. Kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı toplumunda vakıflara rastlanır. Din, eğitim, sağlık, kültür ve ekonomik hayatın her alanını etkileyen vakıflar Osmanlı toplumunun temel kurumlarındanı. Barkan'ın XVI. yüzyılın ilk yarısına ait belgelere dayanarak yaptığı hesaplamalara bakılırsa Osmanlı Devleti'nin toplam gelirinin %12-13 kadarı vakıflar tarafından kullanılıyordu²⁰⁹. Hanedan mensuplarından toplumun en alt tabakasından

²⁰¹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s.682.

²⁰² BOA. TSMA.e. 225/20, 2. Sayfa, (11.08.1162-27.07.1749)

²⁰³ Paşa'nın muhalefatının sayımı esnasında ortaya çıkan mal varlığı muhalefat bölümünde incelenmiştir.

²⁰⁴ Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.9.

²⁰⁵ Amir Pasic, *Islamic Architecture In Bosnia And Hercegovina*, çev. Midhat Ridjanovic, IRCICA, İstanbul 1994, s. 217.

²⁰⁶ Filiz Canyurt, *Travnik Şehrindeki Osmanlı Mimarisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ekim 2016, s.158.

²⁰⁷ Mehmed Mujezinovic, *İslamska Epigrafička Bosne i Hercegovine*, Biblioteka Kulturno Nasljede, Knjiga II, Istočna I Centralna Bosna, Sarajevo 1977, s. 356.

²⁰⁸ Ek 5. ve Ek 6. 'da mezar taşı kitabesi ve kitabedeki yazılar bulunmaktadır.

²⁰⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, XII/1, İstanbul 1979, s.288.

kişilere kadar birçok insan vakıf kurmuştu. Çeşitli dini, manevi ve ruhani gayelerle tesis edilen vakıflar zamanla devlet ricalinin mallarını müsaderelerden korumak için kullandığı bir enstrümana da dönüştü. Birçok vezir ve paşa çok büyük vakıflar tesis etmişlerdi.²¹⁰

Osmanlı toplumunda başlangıçta daha çok gayrimenkuller vakfedilirken zamanla nakit varlıkların vakfi ön plana çıktı. Osmanlı yönetici sınıfına mensup kişilerin vakıf kurma hususundaki yaygın eğilimi göz önünde bulundurulursa, Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın da vakıf banisi olması çok tabii bir durum olarak karşılanır.²¹¹ Nitekim Muhsinzâde Abdullah Paşa da Osmanlı coğrafyasının farklı yerlerinde vakıflar kurarak hayır işleri yaptırmıştır. Araştırmalarımız sonucunda Abdullah Paşa'nın yaptırdığı camiler, çeşmeler ve mekteplere dair birtakım bilgilere ulaştık.

Abdullah Paşa, Osmanlı Devleti'nin farklı şehirlerinde icra ettiği görevler vesilesiyle ülkenin çeşitli yerlerine hayır eserleri yaptırmıştı. Vakıfları incelendiğinde görev yaptığı mevkilere yakın konumlarda olduğu görülmektedir. Paşa Bosna'da iki ve Vidin'de bir adet cami yaptırmış ve yaptırdığı iki cami içerisinde sıbyanlar için mektep inşa ettirmişti. Tırhala'da da çeşmeler yaptırmıştı. Bunların yanında hayrat olarak Bosna'da taş kaldırımlar yaptırmıştır. Bu eserler için kurduğu vakıflara ait vakfiyelerine maalesef rastlamadık. Arşiv belgelerindeki yapım onarım, tamirat, hademe tayin ve ücretleri, muhasebe kayıtları sayesinde zikredilen bu vakıf eserlerini belirleyebiliyoruz. Vakıf eserlerinin inşa tarihleri hakkında bilginiz bulunmamaktadır. Fakat vakıfların Abdullah Paşa'nın o bölgede hangi tarih aralığında görev yaptıysa ona yakın tarihlerde inşa ettirdiğini düşünmekteyiz.

1.2.1. Yaptırdığı Camiler

Muhsinzâde Abdullah Paşa, diğer Osmanlı Paşaları gibi görev yaptığı bazı mahallerde camiler inşa ettirmiştir. Buna mukabil Saraybosna'da, Vidin'de ve Bosna'da Kozarçe Kalesi'nde olmak üzere üç adet cami inşa ettirmişti. Yaptırdığı camilerin bazılarının içerisinde sıbyan mektepleri de bulunmaktaydı. Bu bölümde yaptırdığı camiler ve bununla ilgili bazı kayıtlar incelenecektir.

1.2.1.1 Saraybosna'da Muhsinzâde Abdullah Paşa Camii

Abdullah Paşa Saraybosna çarşısı içerisinde bir cami inşa ettirmişti. Caminin inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Abdullah Paşa'nın ilk defa Rumeli valiliğine

²¹⁰ Ayşe Bölükbaşı, "XVI. Yüzyıl İstanbul'unda Devlet ve Tarikatlar: Halvetî Tekkelerinin İnşasında Devlet İdarecilerinin Rolü", *History Studies*, VI/3, Nisan 2014, s.76.

²¹¹ Mehmet Genç, "Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 42, Aralık 2014, s.10.

tain olunduğu 1718 veya Bosna valisi olduğu 1721 yılı ve sonrasında inşa edildiği muhtemeldir.²¹² 1752 senesinde vakfın mütevellisi olarak Ahmet Bey vazifelendirilerek günlük 6 akçe maaş bağlanmıştır.²¹³ Bununla beraber Küçük Evkaf Kalemi'ne vakfın kaydı yapılarak diğer vakıf görevlilerinin maaşları da tespit edilmişti.²¹⁴ Daha sonraki bu vakıf Evkaf-ı Hümâyün Nezareti'ne bağlanmıştır.²¹⁵ 1752 yılında Yusuf Ağa'ya vakfa ait bir arsa ve arsanın ekilip biçilmesi görevi tevcih edilmiş, vakfın Küçük Evkaf Kalemi'ne kaydından birkaç gün sonra Yusuf Ağa henüz kendine resmi olarak tevcih edilmediğinden arzuhal yazmıştı.²¹⁶

Bundan yaklaşık on sene sonra Abdullah Paşa'nın oğlu Muhsinzâde Mehmet Paşa, vakıf mütevellisi Ömer Efendi'nin arzuhalı üzerine cami ve vakıfta tahkikat yaptırılmasını isteyerek babasının vakfı ile ilgilenmişti. Bu emir üzerine Bosna Kadısı Mehmet Bey tahkikat yaptırmıştı. Yapılan tahkikata göre asıl mal olarak 1.200 kuruş tespit edilmiş ve bunun 640 kuruşunun maaşlı kimselerin zimmetlerinde olduğu belirlenmişti. Paraların kimlerin zimmetlerinde olduğunun tespitinden sonra birkaç vazifelinin ellerinde olduğu anlaşılmıştı. Sonrasında durumun tahkiki için bu kimseler ve aileleri soruşturularak beyanları alınmış, ellerinde bulunan vakıf parasının 570 kuruşu tespit edilip vakıf parası içerisine alınmıştır.²¹⁷

1815 yılında Abdullah Paşa Camii'nin hatiplik cihetinin (görevinin) boş kalması üzerine Saraybosna kadısı Salih halifeye bu vazifeyi vermek için padişaha arzuhal ile rica etmişti. Dönemin padişahı olan Sultan II. Mahmud hatt-ı hümâyûnunu "*iznim olmuştur*" şeklinde kaleme alarak bu duruma izin vermiştir.²¹⁸ 1843 yılında ise caminin hatiplik makamında bulunan Salih halife vefat etmişti. Bunun üzerine hatiplik vazifesi oğlu Mehmet'e intikal edecekti. Fakat vazife tevcih edilmeden önce oğlu Mehmet kendi rızasıyla bu vazifeyi istememişti. Bunun üzerine vazifeyi hak eden ve ehil kişilerden olan Hacı Hafız Abdullah'a hatiplik vazifesi tevcih edilmiştir.²¹⁹

1.2.1.2 Vidin'de Abdullah Paşa Camii

Muhsinzâde Abdullah Paşa, Vidin'de bir cami yaptırmıştır. Vidin'de yaptırdığı caminin de inşa tarihi hakkında bilgimiz olmamasına rağmen bu caminin de Abdullah Paşa'nın Rumeli

²¹² Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.8.

²¹³ BOA.AE.SMHD.I 9/614 (08.03.1165-25.01.1752)

²¹⁴ BOA.TSMA.e 112/12, 1. Sayfa, (16.03.1165-02.02.1752)

²¹⁵ BOA.EV.EVM 92/00216 (30.07.1259-26.08.1843)

²¹⁶ VGM.DEFTER 00665/00118 (18.03.1165-02.11.1752)

²¹⁷ BOS.TSMA.e 831/10 (24.12.1175-16.07.1762)

²¹⁸ BOA.HAT 1533/70 (29.12.1230-02.12.1815)

²¹⁹ BOA.EV.BKB. 128/208 (08.07.1259-04.08.1843)

tarafına ilk kez görevlendirildiği 1718 yılı ve sonrasında inşa edildiği düşünülebilir. Günümüzde Vidin Bulgaristan sınırları içerisinde. Cami ile birlikte etrafına mumhane, mektep ve sabun fırını inşa edilmişti. 1757 yılında Tuna Nehri'nin taşması sebebiyle cami duvarı ve etrafındaki diğer yapılar zarar görmüştü. Bu sebeple harap olan yerlerin tamiri gündeme gelmişti. Vidin defterdarı; mimar, kâtip gibi bazı görevlilerle birlikte cami ve civarındaki yapıların tamiri ve ahvalini tespit etmek için bölgeye gitmişler ve keşif raporu sunmuşlardır. Buna göre cami ve mektep duvarı, sabun fırını ve mumhane odası harap olmuş, tuğladan tekrar yapılmaya muhtaç durumdaydı. Bu sebeple bunların tamiri gerekmiş ve 345 kuruş 1 akçe masraf belirlenmiştir.²²⁰

1762 yılında gelindiğinde de aynı sorun baş göstermiştir. Yine Tuna Nehri'nin taşması sebebiyle caminin duvarı hasar görmüş ve ahşap olan minaresi bir tarafa doğru yatarak yıkılmıştır. Bütün bunların tamiri için 1.500 kuruş masraf yapılması gerektiğine karar verilmiştir.²²¹ Tarihte Tuna Nehri'nin etrafına yaptığı bu etki bilinen bir durumdur. Osmanlı Devleti Tuna Nehri'nin taşması, donması gibi sebeplerden birçok alanda mustarip olmuştur.²²² Nehrin çevresindeki yapıların zarar görmesi de bunlardan yalnızca biridir.

1.2.1.3 Kozarçe Kalesi'nde Abdullah Paşa Camii

Abdullah Paşa Bosna Sancağının Kostaniçe kazası sınırlarında bulunan Kozarçe isimli kale içerisinde cami ve mektep inşa ettirmiştir.²²³ Cami inşasının Abdullah Paşa'nın 1721 yılında Bosna valisi olarak görevlendirmesinden 1749 yılında vefatına kadar olan aralıkta yapılması kuvvetli bir ihtimaldir.²²⁴ Kozarçe Kalesi aynı zamanda Travnik'e yakın bir konumdadır. Cami ve mektebin müezzin ve hoca görevlendirilmesi vesilesiyle hangi tarihlerde faaliyette bulunduğunu bilmekteyiz. 1840 yılındaki sıbyan hocası İbrahim'in görevlendirilmesiyle birlikte o tarihte mektebin faal durumda olduğunu görülmektedir.²²⁵ Mektep muallimine ise yevmiye 4 akçe maaş verilmekteydi.²²⁶

Abdullah Paşa, Camilerden başka bir de Bosna Eyaleti'nin Teşene Kazası'nda Muğla kasabasında Zağarça Mahallesi'nde mescit yaptırmıştır. Vakfiyesine ulaşılamadığı için ne zaman inşa edildiğini bilmediğimiz mescit 1761 yılında harap bir duruma düşüp bazı yerleri

²²⁰ BOA.TSMA.e 338/10, 1. Sayfa, (10.11.1170-27.07.1757)

²²¹ BOA.TSMA.e 773/16, 1. Sayfa, (20.04.1176-08.11.1762)

²²² A. Haluk Dursun, "Osmanlı Arşivinde Tuna Nehri ve Kıyıları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2, 2012, s. 335.

²²³ BOA.C.EV 394/19974, 1. Sayfa, (15.11.1184-02.03.1771).

²²⁴ Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.8

²²⁵ BOA.C.MF 104/5187 (29.12.1255-04.03.1840)

²²⁶ BOA.C.MF 104/5187 (29.12.1255-04.03.1840)

için tamir gerekmiştir. Mescit cemaati bu sebeple Bosna Divanı'na durumu arzuhal ile bildirmişti. Yapılan inceleme sonucunda ise 13.500 akçelik bir masraf yapılacaktı.²²⁷

Muhsinzâde Abdullah Paşa camilerin içerisine mektep inşa ettirmiş, fakat mektepler ile ilgili elimize geçen belgeler sınırlıdır. Bu sebeple mektep içerisindeki sıbyanlar, gördükleri dersler ve hocaları hakkında bilgiye sahip değiliz.

1.2.2. Yaptırdığı Çeşmeler

Muhsinzâde Abdullah Paşa, 1747 yılında Tırhala sancağında görevde bulunduğu sırada Tırhala'da bulunan Köstem adlı mahalde hayrat olarak su çeşmeleri yaptırmıştır.²²⁸ Arşiv belgesinde zikredilene göre 1747 yılında Abdullah Paşa Tırhala'da birkaç mahalle ve sokağı ziyaret etmişti. Sokaklarda bulunduğu esnada ahalinin sularının azlığı ile söylendiklerini işitmişti. Paşa bütün bunları duyup ahalinin haline acımişti. Bu sebepten Köstem ismi verilen nehirden su getirtilmesini emretmişti. Bunun için bir vakıf kurarak 800 kuruş vakfetmişti. Bu çeşme vakfına da çeşitli görevliler tayin etmiştir. Görevlilerinden suyolcuya yevmiye 13 akçe, vakıf mütevellisine ise yevmiye 6 akçe maaş ihsan etmişti. Bu vakfın gelirinden de suyun ve oraya gelen yolların tamiri gibi işler yapılacaktı.²²⁹

İnşa tarihinden altı sene geçip, Abdullah Paşa'nın da vefatının ardından dört sene geçtikten sonra 1753 yılında çeşmenin ve suyollarının harap durumda olduğundan dolayı tamiri istenmiştir. 146 kuruş harap masrafı çıkarılmıştı Aynı zamanda vakıf hesabında 1.500 kuruşluk bir meblağ bulunmaktaydı. Vakıf mütevellisi Yusuf Ağa, çeşmelere giden yollardan veya başka durumlardan çeşme suyunun kirlenmemesi için birtakım yerlerin tamir edilmesini istemiş, bununla ilgili çeşitli kişilere vazifeler vermiştir.²³⁰

1.2.3. Hayrat Olarak Yaptırdığı Kaldırımlar

Abdullah Paşa, günümüzde Bosna Hersek sınırları içerisinde bulunan Çayniçe, aynı zamanda da günümüzde Karadağ sınırlarında bulunan Taşlıca kazalarına bağlı olan “Kavac” yaylağına hayrat olarak kaldırımlar yaptırmıştır.²³¹ Cadde yolunda yaptırdığı taş kaldırımların 1749 ve 1762 yıllarında tamire muhtaç olduğu tespit edilip gereken yerleri tamir edilmiştir. Tamir masraflarını Muhsinzâde Mehmet Paşa hususi hazinesinden karşılamıştır.²³²

²²⁷ BOA.TSMA.d 10501 (01.05.1175-28.11.1761)

²²⁸ VGM.DEFTER 02381/00118 (18.03.1165-04.02.1752)

²²⁹ BOA.TSMA.e 112/13, 10. Sayfa, (18.08.1166-20.06.1753)

²³⁰ BOA.TSMA.e 112/13, 1-2. Sayfa) (18.08.1166-20.06.1753)

²³¹ BOA.TSMA.e 1042/28 (03.12.1162-14.11.1749)

²³² BOA.TSMA.e 1047/23 (29.04.1175-27.11.1761)

II. BÖLÜM

MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA’NIN MUHALLEFATI VE MUHALLEFATIN ZAPT EDİLME SÜRECİ

Muhsinzâde Abdullah Paşa, geride bir hayli mal varlığı bırakarak 1749 yılında (Hicri 1162) Travnik’te eceliyle vefat etmiştir. Paşa’nın muhallefatı müsadere edilmiş, yani mal varlığına devlet tarafından el konulmuştur. Osmanlı idari ve mali düzeninde varlıklı devlet ricalinin mal varlığının müsaderesi kökleri oldukça geriye giden bir uygulamaydı. Her zaman ve bütün devlet adamlarına yönelik olarak tatbik edilmese de müsadere sık rastlanan bir durumdur.

2.1. Muhallefat Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Müsadere

“Muhallefat” kelimesi, Arapça geride kalan, geriye bırakılan, ölen bir adamın bıraktığı anlamlarına gelen “muhallef” kelimesinden gelmektedir. “Muhallefat” bu kelimenin çoğuludur.²³³ Muhallefat terimi Osmanlı Devleti’nde vefat eden kişilerden geriye kalan mallar için kullanılmıştır. Tereke ile muhallefat kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine de kullanıla gelmiştir. Ancak aralarında bazı farklar vardır. Tereke daha çok miras taksimatı çerçevesinde ortaya çıkan hukuki bir belge iken, muhallefat kavramı müsadere işlemleri neticesinde ortaya çıkan kayıtları niteler. Ancak her ikisi de sosyal, kültürel ve iktisadi hayata dair de birçok bilgiye ulaşmamızı sağlamaktadır.²³⁴ Bireysel olarak incelendiğinde ölen kişilerin mal varlığı, ailesi, kişisel zevkleri, kıyafetleri, nakit paraları, mücevherleri, kitapları, ev araç gereçleri gibi birçok kültürel unsur muhallefat/terake kayıtlarında ortaya çıkmaktadır.²³⁵

Arapça meydana çıkma, olma manasındaki “südur” kökünden gelen “müsadere” kelimesi ise lügatta kabahatli bir adamın emval ve emlakının zaptı anlamına gelmektedir.²³⁶ Terim olarak ise müsadere kişilerin özel mülkiyetindeki mal, eşya ve paralara herhangi bir bedel ödenmeksizin devlet tarafından el konulması manası taşır.²³⁷ Müsadere uygulamalarının tarih boyunca çeşitli sebepleri olmuştur. Bunlar genel olarak devlet otoritesine alternatif olabilecek güç odaklarını bertaraf etmek, devlet adına çalışanların mallarını haksız yere arttırmasının önüne geçmek, maddi bunalım dönemlerinde hazineye ek gelir sağlamak, devlete ve şahıslara borcu olan kişilerin alacaklılarının mağdur olmasının önüne geçmek ve çeşitli

²³³ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 2. Baskı, Çağrı Yayınları, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1987, s.1310.

²³⁴ Halil İnalcık, “15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimaî Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, I-IV, 2015, s. 51-65; Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ağustos 2011, s. 34.

²³⁵ Tahsin Özcan, “Muhallefat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 30, Ankara 2020, s.406.

²³⁶ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s.1355.

²³⁷ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49, İstanbul 1987, s.95.

suçları cezalandırmak olarak sıralanabilir.²³⁸ Bunların yanında da devletin en önemli amaçlarından biri aristokratik bir zümre oluşmasını engellemektir.²³⁹

Türk ve İslam tarihine bakılacak olursa, birçok devlette ve dönemde müsadere uygulamasına rastlanır. Osmanlı Devleti'nde ise tespit edilen ilk müsadere Musa Çelebi dönemindeydir. Bundan sonra ise Fatih Sultan Mehmet döneminde kadar uzunca bir süre müsadere uygulamasına rastlanmamıştır.²⁴⁰ Fatih dönemi ile birlikte Osmanlı Devleti, müsadere uygulamasında yeni bir döneme girmiştir. Çandarlı Halil Paşa'nın idamı ve mallarının zabtından sonra, Osmanlı Devleti'nde müsadereler daha sık görülmeye başlanmış; ulema dışındaki devlet ricalinin başı müsadere yüzünden çok ağrımıştır.²⁴¹

İlerleyen dönemde devletin savaşlar nedeniyle maddi sıkıntılarının artması, müsadere uygulamalarının daha da yoğunlaşmasına sebep olmuştur.²⁴² Özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan büyük mali krizle birlikte müsadere işlemlerinin sayısı, şiddeti ve kapsamı iyice artmıştır.²⁴³ Söz konusu artış, eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Pek çok Osmanlı devlet adamı ve münevveri müsaderelerin yol açtığı tahribata temas etmiş, bu uygulamaların hukukun sınırlarını zorladığını belirtmişlerdir.²⁴⁴

Bununla beraber değişen dünya şartları ve hukuk sistemi zamanla müsaderenin uygulanmasını olanaksız hale getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine girmesi ve Avrupa hukukunun giderek etkisini arttırması bu süreçte önemli rol oynamıştır.²⁴⁵ Nitekim 1838 tarihli Ceza Kanunnamesi, 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsi ile birlikte savaş hali dışında müsadere uygulaması yasaklanmıştır.²⁴⁶

Muhallefatın tespit ve kaydedilme süreci, yani müsadere işlemleri büyük bir titizlikle gerçekleştirilmekteydi. Öncelikle malların yerinin tespiti yapılmaktadır. Ölen kişi İstanbul'daysa vakit kaybetmeden sultanın fermanı ile müsadere süreci başlamaktadır. Ölen kişi taşrada veya malları taşrada ise, merkez tarafından buradaki görevlilere (vali, kadı,

²³⁸ Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII/1-2, 2008, s. 399.

²³⁹ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", s.101.

²⁴⁰ Ünal, *agm*, s. 98-99.

²⁴¹ Tuncay Ögün, "Müsadere", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul 2006, s.67.

²⁴² Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (18. yy dan Tanzimata Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, Ankara 1986, s.135; Ögün, "Müsadere", s.67.

²⁴³ Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Savaş, Mâlî Kriz ve Darbhâne-i Âmire: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Askerî Giderlerin Finansmanı", *Kadim*, 4, Ekim 2022, s.39-54.

²⁴⁴ Abdullah Bay, "Sultan Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsadere Uygulamasına Muhalefeti", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 2017, s. 10.

²⁴⁵ Abdullah Bay, *agm*, s.16; Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", s.106.

²⁴⁶ Bay, *agm*, s.18

sancakbeyi vb.) ferman gönderilerek süreç başlatılmaktadır.²⁴⁷ Öncelikli işlem olarak görevliler huzurunda eşya ve paraları sayılarak kaydedilmekte ve hiçbir şeyin atlanılmaması ve unutulmaması için hassasiyet gösterilmektedir.²⁴⁸ Eşyaların sayımından sonra eşyaları, paraları ve diğer bütün varlıkları İstanbul'a gönderilmektedir. Bununla beraber (ölen kişinin ölüm nedenine de bağlı olarak) eğer suçlular varsa onlar da sorgulanmaktadır.²⁴⁹

Kaydedilen eşyalar yerlerinde değerlendirilmekte, bazı eşyalar müzayede ile orada satılmaktadır. Genellikle İstanbul'a getirilmesi mümkün olmayan, masrafa gerek duyulmayan veya önemsiz olarak nitelendirilen eşyalar mahallinde bedeli ile satılarak bu bedelleri İstanbul'a gönderilirdi. Bu eşyalara taşradaki hayvanlar örnek gösterilebilir. Çünkü hayvanların nakliyesi zahmetli ve maliyetli olmaktadır.²⁵⁰ Malların kaydedilmesi sırasında vefat eden kişiye ait olmayıp aile içerisinde diğer kişilere ait olan eşyalar tespit edildiğinde bunlar ayrılmakta ve müsadere edilmemektedir.²⁵¹

2.2. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Muhallefatının Müsadere Edilmesi

Bu kısımda Abdullah Paşa'nın eşyasının müsadere edilip İstanbul'a getirilme süreci, bu süreçte yaşanan zorluklar ele alınacak; ardından muhallefatın dökümü verilerek eşyaları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın vefatından sonra tutulan muhallefat kayıtları, müsadere sürecine dair yazılan emirler ve arşivlerde bulduğumuz diğer belgeler vesilesiyle literatürdeki muhallefat ve müsadere süreci araştırmalarına örnek teşkil edeceği ve katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu konuyla ilgili bulunan belgeler bize bir Osmanlı paşasının vefatının ardından nasıl bir prosedür izlendiği, eşyasının ne şekilde değerlendirilip ailesine karşı nasıl bir tutum sergilendiği, bu süreçlerde kimlerin görevlendirilip ne kadar bir süre aldığı gibi zengin bilgiler vermektedir.

2.2.1. Abdullah Paşa'nın Vefat Haberi ve Eşyasının Tespitine Dair Verilen Emirler

Muhsinzâde Abdullah Paşa, bilindiği üzere 1749 yılında (Hicri 1162) vefat etmiş, Paşa'nın vefat haberi İstanbul'a 19 Cemaziyelevvel 1662 (7 Mayıs 1749) günü ulaşmıştır.²⁵²

²⁴⁷ Cahit Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, 2007, s. 149-150.

²⁴⁸ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", s.103.

²⁴⁹ Fatma Şensoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mali Yönetim Denetim ve Soruşturma, Bir Müsadere Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 7, Nisan 2018, s.64.

²⁵⁰ Telci, *agm*, s.161.

²⁵¹ Telci, *agm*, s.156.

²⁵² Bazı kaynaklarda ölüm tarihi olarak 7 Mayıs 1749 zikredilse de bundan yaklaşık dört beş gün sonrasında muhallefatın tespiti ile ilgili emirler gönderilmesi ve mübaşir tayin edilmesi gibi hususlarla ilgili belgeler karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple ölüm tarihinin 7 Mayıs olarak zikredilmesi gerçekçi olmayacaktır. Bütün bu haberlerin İstanbul'a ulaşip, çeşitli kararların alınması ve bu haberlerin Bosna ve Travnik'e gönderilmesi süreci düşünüldüğünde bu işlemlerin daha uzun bir vakit alacağı açıktır. Bu sebeple Abdullah Paşa'nın vefatının bu tarihten daha erken bir tarihte, yani Mart Ayı'nın sonu veya Nisan ayı içerisinde (Rebiülahir-Cemaziyelevvel 1162) gerçekleştiğini düşünmek daha gerçekçi olacaktır.

Paşa'nın vefat haberinin İstanbul'a ulaşmasının ardından hızlı bir şekilde karar verilip birkaç gün içerisinde işlemlerin başlatılması, devletin bu konuda ne kadar titiz ve dikkatli davrandığını, bürokratik işlemlerin ne kadar hızlı işlediğini göstermektedir. Bunun ardında Paşa'dan boşalan makamın gecikmeden doldurulması, eşyasına herhangi bir zarar gelmeden müdahale etme isteği gibi sebeplerin rol oynadığı söylenebilir. Paşa'nın vefatıyla beraber, alışılmış bir uygulama olan müsadere ve muhallefatin tespit süreci devlet tarafından titizlikle başlatılmıştır. Abdullah Paşa'nın vefatı haberinden sonra muhallefatinin tespiti ve alıkonulması için bazı kişilere görevler verilmiş, Bosna, Travnik ve yol güzergâhındaki diğer kaza kadıları ve valilerine bununla ilgili emirler gönderilmiştir.

Abdullah Paşa'nın vefat edip haberin İstanbul'a ulaşmasından sonra bununla ilgili yazılan emirlere 24 Cemaziyelevvel 1162 (12 Mayıs 1749) tarihinden itibaren rastlamaktayız. Yazılan bu hüküm Bosna kadısına, hassa silahşörlerinden bu hususa mübaşir tayin olunan İsmail Ağa'ya ve Bosna kuzzat ve defterdarına hitaben kaleme alınmıştır. Hüküm içerisinde öncelikle Abdullah Paşa'nın vefat nedeni ve eşyasının müsaderesinin hangi sebeple yapılacağı hususu açıklanmıştır. Buna göre Abdullah Paşa eceli ile vefat etmiştir. Müsadere sebebi ise uzun süreden beri devlet içerisinde tasarruf ettiği yüksek görevlerden ve bu sayede biriktirdiği servetinden dolayı devlet tarafından eşyasının zapt edilmesi gerektiği şeklinde açıklanmıştır.²⁵³ Öncesinde de bahsedildiği üzere devlet adamlarının oldukça yüksek ücretlere tekabül eden bu gelirleri ve mal varlıklarının oluşması devletin sağladığı bir ihsan olarak görülmekteydi. Bu sebeple devlet adamları vefat ettikten sonra sahip olunan bu mal varlığı zapt edilip tekrar devlet hazinesine aktarılmaktaydı. Nitekim Abdullah Paşa'da da aynı durumun uygulandığını görmekteyiz.

Üzerinde önemle durulan diğer bir husus da eşyalardan hiçbirinin zayi edilmeden açık ve güvenilir bir şekilde İstanbul'a getirilmesi hususuydu. Abdullah Paşa'nın bolca eşyası olduğundan bu hususlara dikkat edilmesi yazılan hükümde özellikle emredilmişti. Müsadere sürecinde görev verilen kişilerce tespit edilen eşyanın cümlesinin eksiksiz şekilde getirilmesi için Paşa'nın kethüdası Ahmet Ağa, hazinedarı, hazine kâtibi, miftah gulamı, mühürdarı ve kapıcılar kethüdası İbrahim'i yanlarına alıp dikkatli bir şekilde sorgulayarak İstanbul'a getirilmeleri emredilmiştir. Aynı zamanda belgenin diğer kısmında bu kişilerin şiddetli bir şekilde sorgulanması gerektiği, herhangi bir eşyasının atlanılması veya gözden kaçıp deftere

²⁵³ BOA.MAD.d nr. 9962, 77. Sayfa (Hüküm no: 164) (26.11.1163-27.10.1750)

kaydedilmemesi durumunda mübaşir, defterdar gibi görevlilerin padişahın gazabına uğrayacağı belirtilmiştir.²⁵⁴ Bu hususlara diğer müsadere uygulamalarında da rastlamaktayız.

Kimi müsadere işlemlerinde mücevherat, nakit para gibi yükte hafif pahada ağır bazı eşyanın kolay bir şekilde kaçırılabilmesi sebebiyle görevliler gelmeden önce bazı suretlerle saklanıp ortadan yok edildiği görülmektedir.²⁵⁵ Arşiv belgelerinde de bu sebeple eşyaların titizlikle sayılıp eşyalardan hiçbirinin kaybolmadan getirilmesinde özen gösterilmesi hususu zikredilmiştir. İsmi zikredilen görevliler Paşa'nın etrafındaki en yakın kişilerden oluşmakta, Paşa'nın sahip olduğu aynî ve nakdî bütün eşyayı bilmekteydi. Dolayısıyla bu kişiler şiddetli bir biçimde sorgulanarak Paşa'nın tespit edilemeyen gizli bir yerde eşyası var ise onları açığa çıkarmak amaçlanıyordu. Bununla beraber sorgu işinin uzamaması ve karışık bir hal almaması da istenirdi. Fakat süreci takip ettiğimiz kadarıyla müsadere işinde görevlendirilmiş kişiler tarafından Paşa'nın yakın adamlarına aşırıya kaçacak boyutta bir muamele yapıldığına rastlamamaktayız. Paşa'nın bazı adamlarına yönelik sorgulama işlemleri ise normal karşılanmalıdır. Burada özellikle Abdullah Paşa'nın yaşı, vefat ettiği esnada yüksek bir rütbede bulunmuyor oluşu, eceliyle ölmüş olması, devlete karşı herhangi bir faaliyete veya herhangi bir hizip mücadelesine girişmemiş olması bu tutumun başlıca sebeplerinden olabilir. Ayrıca ailesine karşı titizlikle davranılıp emniyetlerine önem verilmesi de bunu göstermektedir. Devlet tarafından herhangi bir suç veya azil sebebiyle katledilen paşaların müsadere süreçleri incelendiğinde bazen işkence olmak üzere oldukça kötü bir muameleyle karşılaşıldığı söylenebilir. Buna 1744 senesinde vefat eden Şam Valisi Süleyman Paşa'nın eşyasının müsaderesi örnek verilebilir. Süleyman Paşa'nın vefatıyla beraber bütün malları müsadere edilmiş, ona tabi olanlar ise kadın erkek fark etmeksizin sorguyla birlikte işkenceye maruz kalmıştı. Buna dair bilgileri ise Paşa'yla aynı dönemde Şam'da yaşamış bir berber günlüğüne kaydetmiştir.²⁵⁶ Yine aynı dönemde katledilip malları müsadere edilen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın birçok malı yakınlarının evlerinde ortaya çıkmış, yapılan sorgular neticesinde bu kişilerin malları da müsadere edilmişti.²⁵⁷ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın mallarının müsaderesini incelediğimizde ise böyle uygulamaların söz konusu olmadığını görmekteyiz.

Verilen emirlerde Paşa'nın eşyalarının nasıl değerlendirileceği de açıkça belirtilmiştir. Öncelikle istenilen şey tüm eşyanın eksiksiz şekilde İstanbul'a getirilmesi hususuydu. Fakat

²⁵⁴ BOA.MAD.d, nr. 9962, 77. Sayfa (Hüküm No: 164) (26.11.1163-27.10.1750)

²⁵⁵ Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi)", *Belleten*, XLI/161, 1977, s. 58

²⁵⁶ Hasan Yüksel, "Vakıf-Müsadere İlişkisi (Şam Valisi Vezir Süleyman Paşa Olayı)", *Osmanlı Araştırmaları*, XII/12, İstanbul 1992, s.418.

²⁵⁷ Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı Uygulamasında Müsadere: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Ait Muhallefat Zaptı Örneği", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları: II, s.188.

bazı eşyalar önemsiz olduğundan, bazıları da yükte ağır olmasından dolayı getirilirken nakdi değerinden daha fazla masrafa yol açabilirdi. Bu sebeple bu tür eşyaların getirilmesi mantıklı değildi. Devlet tarafından bu eşyalardan bazılarının yerlerinde müzayede usulü ile satılması, bazı eşyaların da ihtiyaca göre çeşitli yerlere teslim edilmesi istenmekteydi. Nitekim Abdullah Paşa'nın da bu türde eşyaları bulunmaktaydı. Arşiv belgelerindeki hükümlerde de bu eşyaların nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda emirlere ulaşılmaktadır. Hükümlere göre Paşa'nın eşyası deftere kaydolunduktan sonra İstanbul'a nakli zor ve zahmetli olan büyük eşyalar, istenmeyen eşyalar, işe yaramayacak olan yük hayvanı ve atların oradaki çarşıda (sûk-ı sultânî)²⁵⁸ müzayede usulü ile değerlerince satılması istenmiştir.²⁵⁹

Abdullah Paşa'nın muhallefati tespit edilirken ailesinin eşyalarına dokunulmayıp yalnızca paşanın eşyalarının zapt edilmesine özen gösterildiğini belgelerden anlamaktayız. Daha açık bir ifadeyle malları müsadere edilen kişinin aile efradının hukukunun gözetildiği tespitini yapabiliriz. Tutulan muhallefati defteri içerisinde cariyeler ve kölelerin kaydedildiği kısımda, cariyelerden paşaya ait olanların İstanbul'a getirilmesi, eğer cariyelerden eşinin veya kızının olanlar var ise kesinlikle incitilmemesi emredilmiştir.²⁶⁰ Bu husus bir hayli dikkat çekicidir. Müsadere işlemlerinin hoyratça yapılmadığını, hassasiyetle işlemlerin yürütüldüğünü gösterir.

2.2.2. Eşyasının Alıkonulması ve Yapılan İşlemler

İsmail Ağa'nın eşyayı alıkoymak için İstanbul'dan ayrılıp Travnik'e vardığı tarihi net olarak bilmemekle beraber 1162 Cemaziyelevvel Ayı'nın sonlarında İstanbul'dan ayrılıp Cemaziyelahir Ayı'nın sonlarına doğru ulaştığını söyleyebiliriz. Nitekim İsmail Ağa'nın, Abdullah Paşa'nın eşi Ayşe Hanım'a masraflar için borç para verdiği belgeler sayesinde 23 Cemaziyelahir 1162 (10 Haziran 1749) tarihinde artık Travnik'te bulunduğunu anlıyoruz.²⁶¹

Yapılması istenen işlemlerin bulunduğu hükümlere ulaşırsak da İsmail Ağa'nın Travnik'e vardıktan sonra eşyanın tespiti için neler yaptığına, eşyaların nasıl mühürlenip kilit altına alınmasını sağladığına dair bilgimiz yoktur. Diğer görevlilerin kimler olduğuna, mahalli idarecilerden bu işteki rolüne dair de kesin bir malumatımız bulunmamaktadır. Bununla birlikte müsadere işlemleri sürerken Paşa için bir türbe yaptırıldığını, türbeyle ilgilenen kişilerden

²⁵⁸ Belgede geçen "Sûk" kelimesi çarşı, pazar yeri anlamına gelmekle birlikte "sûk-ı sultânî" kelimesi mezar yeri, sultan çarşısı anlamına gelmektedir. Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 748.

²⁵⁹ BOA.MAD.d nr. 9962, 77. Sayfa (Hüküm No: 164) (26.11.1163-27.10.1750)

²⁶⁰ Sözü edilen cariyelerin yazıldığı kısımların kenarlarına kırmızı işaretlerle mim konulup "bu üç adet cariyeler paşanın kendinin ise rikab-ı hümayuna gelsin validesinin yahut ehlinin yahut kerimesinin ise incitmeyesiz" şeklinde not edilmiştir. BOA.D.BŞM.MHF.d. nr.12617, 8. Sayfa, (19.03.1168-03.01.1755)

²⁶¹ BOA.C.ML. 700/28605 (25.06.1162- 12.06.1749)

birinin Bosna defterdarı Mustafa Efendi olduğunu arşiv belgeleri göstermektedir. Mustafa Efendi Abdullah Paşa'nın türbesi için harcamalar yapmış, aynı zamanda bazı eşyaların Travnik Kalesi'ne teslimi ile ilgilenmiştir.²⁶²

Literatürdeki bilgiler ışığında müsadere işlemlerinde atılan ilk adımlardan birinin ölen kişinin eşyalarının korunaklı bir yerde veya evinde muhafaza altına alınması olduğunu, ilgili mekânın kapısının mühürlendiğini biliyoruz. Müsadere işlemlerinin takibi için atanan mübaşir bölgeye ulaşana kadar oranın kadısı veya diğer mahalli idareciler bu işi yapardı. Mübaşirin bölgeye varmasıyla beraber eşyalar sayılır, kadı tarafından mühürlenmediyse mübaşir tarafından mühürlenirdi. Eşyaların sayımından sonra ise kişinin eğer borcu veya alacağı varsa bunların tahsili ve ödemesi yapılır, ortaya çıkmayan herhangi bir eşyası olup olmadığını anlamak için kişinin yakın adamları sorgulanırdı. Eşyaların tamamen tespiti yapıp eksik olmadığına emin olunduktan sonra ise mallar istenen şekilde değerlendirilir veya İstanbul'a getirilirdi. Yapılan bütün işlemler kayda alınırdı.²⁶³ Nitekim Abdullah Paşa'nın muhalefatına dair elimize ulaşan kayıtları incelediğimizde durumun bundan farklı olmadığını görmekteyiz. Fakat bir husus zikredilen bu işleyişe aykırı bir şekilde gerçekleşmiştir. Abdullah Paşa'nın Ayşe Hanım'a olan mehir borcunun yanında diğer iki kişiye daha borcu ortaya çıkmış, bu borçlar mallar İstanbul'a ulaştıktan sonra ödenmiştir. Borçlara dair ayrıntılar ilgili bölümde teferruatıyla birlikte anlatılacaktır.

İsmail Ağa Travnik'e ulaşmadan önce muhtemelen kadı tarafından eşyaların emniyeti sağlanıp mühürlenmiştir. İsmail Ağa Travnik'e vardığında ise bu eşyaların sayımı tamamlanıp verilen emire istinaden de herhangi bir yerde eşyası kalmadığına dair çevresindeki yakın adamlarının sorguları yapılmıştır. Abdullah Paşa'nın görevlilerinden 2 tabbahin (aşçı), 14 akkâm (deveci), 3 harbende (seyis), 1 saka, 4 kocaş (arabacı) İstanbul'a gönderilmiştir. Bunların bahşişleri için Paşa'nın eşi Ayşe Hanım 400 kuruş ödemiştir.²⁶⁴ Eşyaların eksiksiz olduğundan emin olunduktan sonra Paşa'nın bazı eşyalarının İstanbul'a götürülmesi gereksiz ve masraflı görülmüş, bu eşyalar Travnik'te satılarak nakde çevrilmiştir.²⁶⁵ Abdullah Paşa'nın 9 baş atı 263 kuruşa, 211 adet bakır kap kacağı 200 kuruşa, bir miktar yapağısı (koyun yünü) 91 kuruşa, 16 adet adi hilatı 96 kuruşa, 5 adet sade eyeri 33 kuruşa, 9 adet köhne piştovu 61,5 kuruşa ve 2 adet köhne keçesi 25 kuruşa, iskemle gibi bazı eşyaları 33 kuruşa satılmıştır. Bu

²⁶² BOA.MAD.d. nr. 10350, 108. Sayfa (24.08.1167-16.06.1754), BOA.TSMA.e 225/20 (11.08.1162-27.07.1749)

²⁶³ Cahit Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhalefat ve Müsadere Süreci", s.149-153.

²⁶⁴ BOA.C.ML. 700/28605, 1. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749)

²⁶⁵ BOA.MAD.d. nr. 10350, 108. Sayfa, BOA.TSMA.e 225/20 (11.08.1162-27.07.1749)

satışlardan toplam 803 kuruşluk bir gelir elde edilmiş, bu para Paşa'nın muhallefatındaki nakit paraların içerisinde ilave edilmiştir.²⁶⁶

Bosna'da nakde çevrilen bir miktar eşyasına ilaveten bir grup eşyası da Bosna'da bırakılarak ihtiyaç duyulan kimi yerlere teslim edilmiştir. Özellikle askeri mahiyette bazı eşyaları muhtemelen orada lazım olacağı gerekçesiyle Travnik Kalesi'ne teslim edilmiştir. Kaleye teslim edilen eşyalar 24 adet tüfek, 9 adet çerge²⁶⁷, 2 adet küçük çadır, 2 adet çadır, 9 adet tabl (davul) ve 9 adet nakkare²⁶⁸ olarak kaydedilmiştir.

2.2.3. Muhallefattan Yapılan Çeşitli Harcamalar

Abdullah Paşa'nın muhallefatı İstanbul'a ulaşmadan önce, muhallefat içinde yer alan nakit paradan bir miktar harcama yapılmıştır. Bunların çoğunu Paşa'nın eşi Ayşe Hanım'ın aldığı borçlar teşkil eder. Ayşe Hanım eşinin vefatından yaklaşık bir-bir buçuk ay sonra hem türbe masrafları hem de yol esnasında vuku bulan çeşitli giderler için Paşa'nın nakit parası içerisinde borç olarak bazı harcamalar yapmıştır. Bu kayıtlara göre 21 Cemaziyelahir 1162'de (8 Haziran 1749) Abdullah Paşa'nın kapı halkından bazı görevlilerin İstanbul'a nakledilmesi gerekmiştir. Ayşe Hanım onlara verilecek bahşişler için İsmail Ağa vasıtasıyla Paşa'nın nakdi içerisinde 400 kuruş borç almıştır.²⁶⁹ 23 Cemaziyelahir Tarihi'nde ise (10 Haziran) Paşa'ya ait olan davar, mevaşi (yük hayvanı) ve diğer eşyanın yol masrafları için 715 kuruş 24 akçe, Paşa'nın mezar ve türbesinin eksikleri ve tüccara verilecek ücret için de 400 kuruş borç almıştır.²⁷⁰ 25 Cemaziyelahir'de (12 Haziran) Paşa'nın nakdi içerisinde harcırah olması için 500 kuruş daha borç alınmıştır.²⁷¹ 15 Recep Tarihi'nde (1 Temmuz 1749) Ayşe Hanım Üsküp'te olduğu esnada yüklerinin ağırlığınca kiralanan mekâri bargirlerinin ücretleri ve bazı zahire ve malzemenin satın alınması için 500 kuruş borç almıştır.²⁷² Çeşitli diğer gider ve Paşa'nın kızının masrafları için de 750 kuruş borç alınmasıyla beraber Ayşe Hanım Abdullah Paşa'nın muhallefatı içerisinde toplamda 3.265 kuruş 24 akçe borç almıştır.²⁷³

²⁶⁶ BOA.MAD.d. nr. 10350, 109. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754). 108. Sayfada yapılan hesaplamada Abdullah Paşa'nın nakit paralarının yapılan masraflar ve satışlardan elde edilen paralar neticesinde son halinin dökümü verilmiştir. Burada 803 kuruş olarak verilen gelir için davar ve mevaşi (deve, sığır, koyun vs.) satışından elde edildiği yazılmıştır. Fakat bundan sonraki sayfada (109. sayfa) 803 kuruşluk bu gelir için ayrıntılı liste yapılırken hilat, iskemle, eyer, at, piştov ve kapacak gelirleri yazılmıştır. İlk sayfada neden davar ve mevaşi satışı gelirleri olarak kaydedilip sonraki sayfada başka eşyalar zikredildiği bilinmemektedir.

²⁶⁷ İki direkli hafif çadır.

²⁶⁸ Türk savaş müziklerinde kullanılan vurmalı saz, küçük davul.

²⁶⁹ BOA.C.ML. 700/28605, 1. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749)

²⁷⁰ BOA.C.ML. 700/28605, 2-3. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749)

²⁷¹ BOA.C.ML. 700/28605, 4. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749)

²⁷² BOA.C.ML. 700/28605, 6. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749)

²⁷³ BOA.C.ML. 700/28605, 5. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749); Ayşe Hanım'ın kaleme aldığı bu temessük kayıtlarında kızı için aldığı borç zikredilmemekle beraber İstanbul'a ulaştıktan sonra tutulan muhallefat defterinde 3.265 kuruşu bulan bu

Ayşe Hanım'ın Abdullah Paşa'nın muhallefati içerisinde yaptığı bütün harcamalar borç mahiyeti taşımaktadır. Paşa'nın bütün parası ve eşyası sayılıp kaydedilmekte, bütün bunlar artık devlet malı sayılmaktadır. İstanbul'a gelene kadar bütün mal varlığının mübaşir İsmail Bey'in sorumluluğunda olmasından dolayı Ayşe Hanım bu masrafları İsmail Bey'den borç alarak karşılamıştır. İsmail Bey hem devlete eksilen bu paranın hesabını vermesi gerektiği hem de kendini güvence altına alması gerektiği sebebiyle bu paraları verirken Ayşe Hanım'dan temessük (borç) almış, böylelikle bütün harcamaların kayıtları tutulmuştur. Bu paranın ise daha sonra Ayşe Hanım'dan tahsil edilmesi gerekmektedir. Geri ödenmesi hususunda Ayşe Hanım kaleme aldığı temessüklerde; aldığı borçların Paşa'nın hesabından mahsup edilmesini, eğer oradan karşılanmazsa Paşa'nın muhallefatından alacağı olan mehirden (mehr-i müeccel) düşülmesini, bu hususu devletin bileceğini belirtmiştir.²⁷⁴ Mehir kocanın karısına nikâh akdinin bir gereği olarak ödediği aynî veya nakdî bir bedel olmakla birlikte, mehr-i müeccel ise genellikle eşlerin birbirinden boşanması veya vefat etmesinden sonra ödenen ücrettir.²⁷⁵ Nitekim muhallefatin İstanbul'a ulaşmasıyla beraber tutulan tereke kaydında ise 3.265 kuruşun Ayşe Hanım'ın alacağı olan mehr-i müeccelinden düşüldüğü, yani paranın Ayşe Hanım'dan mahsup edildiği anlaşılmaktadır.²⁷⁶

Türbe masrafları ise Ayşe Hanım'ın harcamaları ile sınırlı değildir. Abdullah Paşa'nın vefatından sonra türbesi inşa edilerek kethüdası Ahmed Ağa, Bosna defterdarı Mustafa Efendi ve Abdullah Paşa'nın refikası Ayşe Hanım türbe için çeşitli masraflar yapmıştır. Abdullah Paşa'nın muhallefatinin da içinde bulunduğu bir defterin sayfasında türbe masrafları da yer almış, buradaki bilgiye göre Paşa'nın vefatından sonra kethüdası Ahmed Ağa türbeyi inşa ettirmiştir. Bundan bir süre sonra ise Bosna defterdarı Mustafa Efendi Paşa'nın türbesi için ilave masraflar yaparak bal mumu, nışadır, kireç, kettan çöpü, kurşun, kurşun kalıbı, parmaklık gibi malzemeler temin etmiştir. Bunlara toplamda 9.060 akçelik (75,5 kuruş) masraf yapılmıştır.²⁷⁷

harcamalar içerisinde kızının masraflarının da yer aldığı belirtilmiştir. BOA.MAD.d. 10350, 108. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754).

²⁷⁴ BOA.C.ML. 700/28605, 1. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749)

²⁷⁵ Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim*, s.100.

²⁷⁶ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

²⁷⁷ BOA.TSMA.e 225/20, 1. Sayfa (11.08.1162- 27.07.1749) Paşa'nın vefatından yaklaşık on üç sene sonra Travnik kadısı Ahmed Efendi tekrardan türbe için lazım olan malzemelerin teminini sağlamıştır. Bal mumu, nışadır, kireç, kettan çöpü, kurşun, sarı tel gibi malzemelerin temininden 75 kuruşluk masraf ortaya çıkmıştır. Bu masrafı ise Abdullah Paşa'nın oğlu Muhsinzâde Mehmed Paşa ödemiştir. BOA.TSMA.e 1047/45 (03.04.1175- 01.11.1761).

2.2.4. Muhallefatın Kalan Kısımının İstanbul'a Nakli ve Yol Güzergâhı

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın muhallefatından Travnik'te yapılan işlemlerin ve harcamaların ardından kalan kısmının Travnik'ten İstanbul'a getirilmesi gerekmiştir. Ayrıca aile efradı ve bazı adamları da (kapı halkından hazinedarı, mühürdarı, miftah gulamı gibi en yakınları) payitahta doğru yola çıkarılmıştır.

Abdullah Paşa'nın ailesine karşı olan başlangıçtan beri var olan müspet tutum yol esnasında da devam etmiştir. Yol üzerinde uğrayacakları yerlerdeki kadı, kethüda, naip, yeniçeri serdarı gibi görevlilere Paşa'nın ailesi ve eşyasının güvenliğinin sağlanması hususunda talimatlar gönderilmiştir. Buna göre yol üzerinde kimlerin kazasından geçerlerse güvenliklerine ihtimam gösterilecek, her türlü ihtiyaçları karşılanacak, hiçbir zorluk çıkartılmayacaktır.²⁷⁸

Muhallefatın zabtına mübaşir tayin edilen İsmail Ağa'nın tasarrufuna 16 baş menzil bargiri²⁷⁹ (beygir) verilmişti.²⁸⁰ Ayrıca Ayşe Hanım yol esnasında, Üsküp'te bir arzuhal yazarak yüklerinin taşınmasına yetecek sayıda at verilmesini talep etmişti.²⁸¹ Bu belgenin tarihine baktığımızda ise 15 Recep 1162 (1 Temmuz) tarihine ait olduğunu görmekteyiz. Buradan anlaşılıyor ki bu tarihte artık yola çıkılmış ve Üsküp'e varılmıştı. Bu bilgiye istinaden Recep Ayı'nın başlarında Travnik'ten yola çıkıldığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu kayıt bize yolculuk sırasında Üsküp'ten geçildiği bilgisini de sağlamaktadır. Üsküp'ten geçildiğine dair diğer bir kayıt da yol esnasında hayvanlarının telef olduğuna dair bilgilerin yer aldığı muhallefat defteriydi.²⁸² Yolculuğun ne zaman sona erip İstanbul'a ulaşıldığına dair de net bir bilginiz bulunmamakla beraber muhallefat defterlerindeki bazı tarihler bize bu konuda yardımcı olmaktadır. Muhallefat defterleri içerisinde nispeten diğerlerinden daha erken tarihte kaydedilen defter, Paşa'nın atlarının İstabl-ı Âmire'ye teslim edildiğine dair olan defterdi.²⁸³ Defterden anlaşıldığına göre mübaşir İsmail Ağa 12 Şaban 1162 Tarihinde (28 Temmuz) hayvanları İstabl-ı Âmire'ye teslim etmişti. Dolayısıyla Şaban ayı başlarında İstanbul'a ulaşıldığı, muhtemelen yapılan bazı işlem ve değerlendirmeler sonucunda eşyaların istenen kurumlara teslim edildiğini söyleyebiliriz. Bu durumda da kafilenin Recep Ayı başlarından

²⁷⁸ BOA.A.}DVNSMHM nr. 00154, 32. Sayfa, Hüküm No:184, (29.12.1164- 18.11.1751)

²⁷⁹ Menzil bargirleri özellikle hızlarından dolayı ulaşım ve haberleşmede sıklıkla kullanılan ve bu amaçlarla yetiştirilen atlardır. Bu atlar kısa sürelerde diğer atlara oranla daha fazla yol kat etme kapasitesine sahiptir. Bu atlar menzilhanelerden tedarik edilmekle birlikte devlet menzillere belli sayılarda atlar göndermekteydi. Cemal Çetin, "Menzil Beygirleri", *Z Dergisi*, III, 2019, s.261-262.

²⁸⁰ BOA.A.}DVNSMHM.d nr. 00057, 42. Sayfa, Hüküm No:489, (10.04.1127- 15.04.1715)

²⁸¹ BOA.C.ML. 700/28605, 6. Sayfa (25.06.1162- 12.06.1749)

²⁸² Üsküp civarındayken Paşa'nın 2 baş deveşi telef olmuştur. BOA. MAD.d. nr. 10350, 108. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754).

²⁸³ BOA.D.BŞM.MHF 40/18 (23.08.1162- 08.08.1749)

Şaban Ayı'nın başlarına kadar yolda olduğu ve yol süresinin ortalama bir aya yakın sürdüğü kesinlik kazanmaktadır.

Muhallefat defterleri, görevlilere yazılan hükümler ve çeşitli arşiv vesikaları sayesinde eşyayı taşıyan kafilenin İstanbul'a varana kadarki yol güzergâhı hakkında bazı bilgilere ulaşabilmekteyiz. Edindiğimiz bilgilere göre Abdullah Paşa'ya ait hayvanlardan bazıları yol esnasında telef olmuştur. Bu haberleri yol esnasında geçtikleri yerlerin kadıları bildirmiştir.²⁸⁴ Biz de bu sayede bildirilen bazı yerler vasıtasıyla yol esnasında nerelerde bulunduklarını öğrenebilmekteyiz. Yola çıktıklarından bir süre sonra Bosna eyaleti sınırları içerisinde bulunan Koniçe'de Paşa'nın bir adet doru atı telef olmuş, Koniçe naibi Abdullah Efendi bunu payitahta bildirmiştir. Ardından yine Bosna'ya tabi Yenipazar mevkiinde bir adet at telef olmuştur. Yolun devamında Üsküp'te de iki adet deve ölmüş, bunu Üsküp kadısı Mehmed Tahir Efendi bildirmiştir.²⁸⁵ Bunun dışında yol güzergâhını aydınlatan başka kayıt bulunamamıştır. Buna rağmen hayvanların telef olup kaydedilmesi sayesinde Üsküp'e kadar nerelerden geçildiği konusunda birtakım bilgilere ulaşmaktayız. Harita üzerinden incelendiğinde eşyaları taşıyan kabile öncelikle Güney'e doğru yol alıp yakınlardaki Koniçe üzerinden geçmiş, sonrasında Güneydoğu güzergâhında bulunan Yenipazar'a gelmişlerdir. Bundan sonra ise daha Güney'de bulunan Üsküp'e varmışlardır.²⁸⁶

Üsküp'ten sonra yol ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmasa da hem literatürdeki bilgilerden hem de tahminlerimizden yola çıkarak Abdullah Paşa'nın eşyasını taşıyan kafilenin nerelerden geçtiği hakkında çıkarımlarda bulunabiliriz. O dönemde yaygın olarak kullanılan yol güzergâhları hakkında literatürde önemli bilgiler vardır. Osmanlı Devleti yol sistemi incelendiği zaman yüzyıllardan bu yana kullanılan belli başlı kadim ana yollar olduğu görülmektedir. Karadaki ana güzergâhlar Rumeli ve Anadolu olarak ayrılmakta, bunlar da kendi aralarında kollar halinde sınıflandırılmaktaydı. Başlangıç ve bitiş noktaları İstanbul olan bu yolların Asya tarafı Anadolu sağ, orta ve sol kol olarak; Avrupa tarafı ise Rumeli sağ, orta ve sol kolu olarak ayrılmaktaydı.²⁸⁷ Bunlar birer ana yol mahiyetinde olup etrafında ise gerektiği zaman tali yollar inşa edilmekte ve farklı yerlere bunlar vasıtasıyla gidilmekteydi.²⁸⁸ Güzergâhın tespiti konusunda menzilhânelerin önemine de değinmek gerekecektir.

²⁸⁴ BOA.MAD.d nr. 10350, 108-109. Sayfa (24.08.1167-16.06.1754)

²⁸⁵ BOA.MAD.d nr. 10350, 108-109. Sayfa (24.08.1167-16.06.1754)

²⁸⁶ BOA.MAD.d nr. 10350, 108-109. Sayfa (24.08.1167-16.06.1754)

²⁸⁷ Cemal Çetin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar I*, ed. Alaattin Aköz, ed. Doğan Yörük, ed. Slobodan Ilic, ed. Danko Leovac, Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 5, Konya, Kasım 2020, s.136.

²⁸⁸ "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri", Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s.1.

Osmanlılarda ana veya tali yollar üzerinde belli başlı bölgelere menzilhâneler inşa edilmiş, bu menzilhâneler hem haberleşmenin hızlanmasını sağlamış hem de bir konak yerleri olarak ulaklar ve yolculuk yapanlar tarafından sıklıkla kullanılmıştır.²⁸⁹

Abdullah Paşa'nın eşyalarının Üsküp'e kadar geldiği güzergâh ile ilgili birtakım bilgilerimiz olması sebebiyle literatürde bunlara yakın ana ve tali yolları, aynı zamanda menzilhâneleri incelemek bize güzergâhın tespiti konusunda büyük ölçüde fikir verecektir. Balkanlardaki yolları incelediğimizde Abdullah Paşa'nın muhallefatının Rumeli sol veya orta kolu üzerinden İstanbul'a ulaştırıldığı kanaatindeyiz. Rumeli'nin sağ kolu Kırkkilise, Vize, Aydos, Prevadi, Akkırman üzerinden Özi ve Kırım'a bağlanmaktaydı.²⁹⁰ Bu sebeple Rumeli sağ kol üzerinden gelmeleri olanaksız görülmektedir. Rumeli sol kol İstanbul-Selanik istikameti boyunca kıyı şeridinden devam etmekte, Rumeli orta kol ise İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya ve Belgrad istikametine doğru uzanmaktaydı.²⁹¹ Zikredilen bu üç yol da aslında yüzyıllardan beri kullanılan kadim Roma yollarından farklı yollar değildi. Roma'dan sonra Osmanlı Devleti bu yolları aktif olarak kullanmaya devam etmişti.²⁹² Roma'nın en önemli yol güzergâhlarından olup Roma ile İstanbul'u birbirine bağlayan tarihi yolun ismi Via Egnatia'ydı. Osmanlı döneminde sol kol'a dönüşen Via Egnatia yolu Arnavutluk limanından Manastır ve Selanik'e bağlanmakta, buradan da kıyı şeridini takip ederek Keşan üzerinden İstanbul'a ulaşmaktaydı. Roma döneminde de İstanbul Belgrad arasını kapsayan yol Via Militaris olarak zikredilmekte, Osmanlı döneminde ise orta kol ismiyle kullanılmaktaydı.²⁹³

Travnik merkeze alınarak yollara bakıldığında, aslında orta ve sol kol olmak üzere iki ana yolun orta noktasında bulunduğu söylenebilir. Aynı zamanda Üsküp'e varana dek geçtikleri yerlere bakıldığında Via Egnatia yoluna yakın olarak gidildiği de söylenebilir. Nitekim literatürde Via Egnatia yolunun Manastır üzerinden Kuzey'e doğru Pirlepe'den geçerek Üsküp'e giden bir başka yolla kesiştiği bilgileri de mevcuttur.²⁹⁴ Bu da bize eşyaları taşıyan kervanın Üsküp'ten sonra Pirlepe'den geçerek Manastıra ulaştığı, oradan da Via Egnatia yolunu kullanarak Vodina ve Selanik üzerinden İstanbul'a ulaşabileceği izlenimini vermektedir. Fakat burada akılları karıştıran bir başka husus daha vardır. Bazı kaynaklara göre

²⁸⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II/2, İstanbul 1981, s.123.

²⁹⁰ Cemal Çetin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi", s.139.

²⁹¹ Genelkurmay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri", s.1.

²⁹² Elizabeth A. Zachariadou, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.VII.

²⁹³ Cemal Çetin, "Rumeli Orta Kol Güzergâhı ve Üzerinde Hizmet Veren Menzilhaneler (1690-1750)", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri*, Saraybosna, Mayıs 2015, s.19.

²⁹⁴ Rhoads Murphey, "17. Yüzyılda Via Egnatia Boyunca Görülen Ticaret Örüntüleri", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 202.

orta kol güzergâhı Belgrad dışında Bosna ve Travnik'e de varmaktaydı. Orta Kol vasıtası ile Travnik'e gidileceği takdirde bir süre Belgrad yolunda devam edilip Tatarpazarı'ndan sonra ise Yenipazar istikametine doğru gidilmekteydi.²⁹⁵ Bununla beraber eşyaların yer aldığı kervanın Yenipazar'dan geçmiş olduğunu bilsek de sonrasında Üsküp'e gidilmiş olması bu görüşü zayıf kılmaktadır.

Yol güzergâhını daha net bir şekilde tespit etmek için bölgedeki menzilhânelere bakmak daha faydalı olacaktır. Edirne-Bosna arasındaki menzilhânelere baktığımız zaman Filibe, Tatar Pazarı ve Köstendil üzerinden Üsküp'e vardığını, oradan da Kosova ve Yenipazar üzerinden Bosna'ya ulaştığını görmekteyiz.²⁹⁶ Paşa'nın eşyasını ve ailesini taşıyan kervanın da Üsküp'e gelene kadar buralardan geçtiğini bilmekteydik. Böylelikle güzergâha dair iki ihtimal daha gündeme gelmektedir. İlki Üsküp'ten sonra Köstendil tarafına gidip orta kola bağlanarak Edirne üzerinden İstanbul'a gidilmesi, ikincisi ise Üsküp'ten Pirlepe ve Manastır yoluna bağlanıp Via Egnatia yolu ile Selanik üzerinden gidilmesiydi. Bu iki yoldan gidilmesi de güçlü ihtimallerdi. Bununla birlikte Üsküp'ten Güney'e inilerek daha Batı'da olan Manastır üzerinden gidilme ihtimali yolu uzatacağından daha zayıf bir olasılıktır. Bu şekilde düşünüldüğünde Üsküp'ten sonra Filibe üzerinden İstanbul'a ulaşılmış olması daha mantıklı görünmektedir. Eğer tahmin ettiğimiz gibi orta kola bağlanarak gidilecek olursa Travnik'ten İstanbul'a gidişte yol üzerindeki menzilhâneler şu şekildedir: *Travnik, Saraybosna, Mokra, Rakokiri, Vişgrad, Peribovi, Varoş-u Cedit, İstavye, Roğsa, Yeni Pazar, Banska, Metroviçe, Velçitrin, Pilementin, Kosova, Eski Kaçanik, Kaçanik Boğazı Ağzı, Üsküp, Komanova, Magori, Eğri Dere, Köstendil, Dobnice, Samako, Papas Köprüsü, Saruhan Beyliği, Tatar Pazarı, Filibe, Papashı, Kayalı, Semerce, Uludere, Harmanlı, Semizce, Habibce, Edirne, Kuleli Köyü, Bergos, Çorlu, Silivri, Büyükçekmece, İstanbul.*²⁹⁷

Menzilhâneler incelendiğinde yol istikametine uymayan tek noktanın Bosna'da bulunan Koniçe olduğu görülmektedir. Eşyaların Travnik'ten çıkmasıyla beraber öncelikle Koniçe tarafına gidildiğini telef olan hayvanlar sayesinde tespit etmiştik. Travnik'ten Saraybosna yerine daha uzak bir bölge olan Koniçe'ye gidilmesinin sebebini bilmemekteyiz. Bununla birlikte Bosna sınırları içerisinde yapılması gereken işlemler sebebiyle farklı bir yol izlenip daha sonra Saraybosna üzerinden tekrar devam edilmiş olması göz önünde bulundurulabilir. Her iki yer de Bosna'da bulunduğundan bazı işlerin halledilip tekrar yola

²⁹⁵ Cemal Çetin, "Rumeli Orta Kol Güzergâhı ve Üzerinde Hizmet Veren Menzilhaneler (1690-1750)", s.20.

²⁹⁶ Genelkurmay, "Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri", s.34-35.

²⁹⁷ Cemal Çetin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi", s.143; Genelkurmay, "Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri", s.17-34-35.

devam edilmesi güzergâh açısından bir sorun oluşturmayacaktır. Kaynaklarda İstanbul-Travnik arası yol süresinin toplam 247 saat sürdüğü belirtilmektedir.²⁹⁸ Kervanların molalar dışında günde ortalama 10 saat yol aldığını düşündüğümüzde²⁹⁹ Abdullah Paşa'nın eşyalarının ortalama 24-25 günde Travnik'ten İstanbul'a gelmesi gerekirdi. Nitekim yol esnasındaki tarih ile muhallefatın teslim edildiği tarihleri³⁰⁰ göz önünde bulundurduğumuzda bu iki tarihin birbiriyle örtüştüğünü görmekteyiz. Edinilen bu bilgilere göre Recep Ayı'nın başlarında Travnik'ten yola çıkıp yaklaşık bir ay süren bir yolculuğun ardından Şaban Ayı başlarında (Haziran-Temmuz 1749) İstanbul'a varılmış ve muhallefat teslim edilmiştir.

2.2.5. Muhallefatın İstanbul'a Teslimi ve Muhallefat Defterlerine Dair

Değerlendirmeler

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın eşyalarının sayılıp bazı eşyaların satılması ve Travnik Kalesi'ne tesliminden sonra kalan eşyalar İstanbul'a getirilmiştir. İstanbul'a geldikten sonra eşyalar farklı şekillerde değerlendirilmiş, muhallefata dair çeşitli defterler tutulmuştur. Devlet içerisindeki farklı birimlere teslim edilen eşyalar sebebiyle birden fazla muhallefat defteri karşımıza çıkmaktadır. Farklı arşiv fonları ve devlet birimlerine kayıtlı olan muhallefat defterlerini incelediğimizde diğerlerinden daha önce kaleme alınmış ve çoğu eşyayı kapsayan bir muhallefat defteri bulunduğunu görmekteyiz.³⁰¹ Bu defter, eşyalar bölünmemiş veya ayrılmamış bir şekilde toplu halde kaydedilmiş olarak yaklaşık dört yüz kalem eşyayı ihtiva etmektedir.³⁰² Dolayısıyla bu defterle ilgili Travnik'te eşyaların sayımından sonra veya İstanbul'a getirildikten sonra farklı yerlere teslim edilmeden önce kaydedildiği yorumunu yapabiliriz. Bu defter içerisinde Paşa'nın kıyafetlerinden silahlarına, mücevheratından kitaplarına kadar çoğu eşyası kaydedilmiştir.

Eşyaların İstanbul'a getirilmesiyle beraber mübaşir İsmail Ağa'nın bazı eşyaları devletin farklı birimlerine teslim ettiğini görmekteyiz. Bunlar için de ayrı ayrı defterler tutulmuştur. Görünüşe göre Abdullah Paşa'nın İstanbul'a getirilen eşyaları incelenmiş, eşyalar ayrılarak ihtiyaç olan kurumlara teslim edilmeleri istenmiştir. Bunlara göre Abdullah Paşa'nın at, deve, katır gibi hayvanları Istabl-ı Âmire ve Mehterhâne-i Âmire'ye teslim edilmiştir.³⁰³

²⁹⁸ Çetin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi", s.143.

²⁹⁹ Traian Stoianovich, "Osmanlı Hâkimiyetinde Via Egnatia", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 236.

³⁰¹ BOA.TSMA.e 225/20, 2. Sayfa (11.08.1162- 27.07.1749)

³⁰² BOA.TSMA.e. 225/20, 2. Sayfa (11.08.1162- 27.07.1749)

³⁰³ BOA.MAD.d nr. 10350, 108. Sayfa (24.08.1167- 16.06.1754)

Buna mukabil daha sonra kaleme alınan bir muhallefat defterinde Paşa'nın bazı hayvanlarının Yerebatan Ahırına götürüldüğü zikredilmektedir.³⁰⁴

Abdullah Paşa'nın nakdî değeri oldukça yüksek olan değerli mücevherleri, nakit parası, değerli kumaşları, giyim eşyası, silah araç-gereçleri, ev eşyası ve sair birçok eşyası Enderun-ı Hümâyün'a götürülmüş, Enderun-ı Hümâyün hazine kethüdası Halil Bey bu eşyaları İsmail Ağa'dan teslim almıştır.³⁰⁵ Eşyaları arasında Travnik Kalesi'ne teslim edilenlerin dışında da bir sürü çadır takımları bulunmaktaydı. Bu malzemeler İstanbul'a getirildikten sonra İsmail Ağa tarafından Mehterhâne-i Âmire'ye nakledilmiş, Mehterhâne-i Hayme-i Hassâ mehterbaşısı Mehmed Ağa bu malzemeleri teslim almıştır.³⁰⁶ Paşa'nın bunların dışında kaydedilen kıyafet, mutfak malzemeleri, banyo ve temizlik malzemeleri, kahve takımları, silah araç-gereçleri gibi birçok aynî eşyası da bulunmaktaydı. Enderun Hazinesine teslim edilen bu eşyalar arasından bir kısım eşya Abdullah Paşa'nın borçları için satılmış ve elde edilen bu parayla Paşa'nın borçları kapatılmıştır.³⁰⁷ Bununla beraber eşyaların getirilmesinden birkaç ay sonra Paşa'ya ait bazı eşyaların satıldığına dair kayıtlara rastlamaktayız. Paşa'nın muhallefatından gelen bazı yemek takımları, kıyafet, tüfek gibi birtakım eşyası tahrir olunup satılmış, fiyatları not edilmiştir.³⁰⁸ Buradan 256.230 akçelik (2.135 kuruş) bir gelir sağlanmıştır. Bunların dışında geri kalan eşyanın nasıl değerlendirildiğine dair bir bilğimiz bulunmamakla birlikte muhtemelen devlet hazinesi içerisine alındığı, gerektiğinde kullanıldığı veya satılıp nakde çevrildiği şeklinde yorum yapabiliriz.

Muhallefat defterleri arasında farklı defterlerde aynı eşyaların değişik isimlerle kaydedilmiş olması bir envanter çıkarılmasını zorlaştırmıştır. Muhtemelen bu defterler farklı görevliler tarafından kaleme alındığından görevlilerden her biri eşyaların isimleri, cins ve renk gibi özelliklerini farklı şekillerde yazmıştı. Biz farklı isimlendirilen bu eşyaların aslında aynı

³⁰⁴ BOA.D.BŞM.MHF.d nr. 12617, 8. Sayfa (19.03.1168- 03.01.1755), BOA.D.BŞM.MHF 40/18, 1. Sayfa, (23.08.1162- 08.08.1749), Yerebatan Sarnıcı ve çevresi, Osmanlı döneminde zamanla bir mahalle hüviyetine bürünmüş ve bu mahalle sarnıcı etrafında şekillenmiştir. 1740 yılında sarnıcı girişinin olduğu bölgeye sadrazamların atlarının barınması için ahırlar yapılmıştır. Burası Yerebatan Ahır ismiyle zikredilmektedir. İstanbul'un farklı yerlerinde Yerebatan Ahır gibi devlete ait birçok ahır bulunmakta, ulaşım için kullanılan atlar ve hayvanlar burada barınmaktaydı. Bununla beraber sarnıcı etrafındaki bu bölgede sadrazam mehterlerinin barındığı bir bina da bulunmaktadır. Dolayısıyla Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın başta atları olmak üzere diğer hayvanları Has Ahıra (İstabl-ı Amire) teslim edildikten sonra belli ihtiyaç ve kararlar çerçevesinde Yerebatan Ahır, Mehterhâne-i Âmire gibi bazı yerlere gönderilip burada barındırıldığı ve kullanıldığı yorumunu yapabiliriz. (Ayhan Han, "Osmanlı Döneminde Yerebatan Sarnıcı ve Mahallesi", İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, I, 2019, s. 81-99; Ahmet Uzun, *İktisâdî ve Mali Yönleriyle İstabl-ı Âmire (1500-1900)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.98.

³⁰⁵ BOA.TSMA.d. nr. 2393, 2. Sayfa (29.12.1162- 10.12.1749)

³⁰⁶ BOA.MAD.d nr. 10350, 109. Sayfa (24.08.1167- 16.06.1754)

³⁰⁷ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

³⁰⁸ Arşiv belgesine göre şikk-ı evvel defterdarı Mehmed Efendi, ruznamçe-i evvel Ali Efendi, maliye tezkirecisi Ömer Efendi ve ser gulam-ı bâki el-hac Ahmed Ağa marifetleriyle bu eşyalar tahrir edilip satılmıştır. BOA.D.BŞM.MHF 40/47 (08.02.1163- 17.01.1750).

eşyalar olduğunu sayılarından, fiziksel özelliğinden ve renk benzerliğinden tespit edebildik. Bununla beraber aynı eşyaları konu alan defterlerde birinde bir eşyanın yer alıp, diğerinde yer almadığı durumlar da mevcuttu.

Eşyaların kaydedildiği sırada muhtemelen satılmadığından dolayı herhangi bir değer biçilmemiş, fiziksel özellikleriyle beraber kaydedilmişlerdi. Dolayısıyla biz bu eşyaları incelerken nakdi değerlerinin ne olduğunu tespit edemedik. Bununla beraber eşyalar içerisinde bazıları Paşa'nın borçlarının ödenmesi için satılmış, bu eşyalar değerleri ile kaydedilmişti.³⁰⁹ Bunun dışında yine bazı eşyaları birkaç ay sonra satılmış, onların satış fiyatları da yazılmıştı.³¹⁰ Bunlar sayesinde birtakım eşyanın fiyatlarını tespit etmiş olduk. Fakat yine de muhalefatın büyük bir bölümünün fiyatı tespit edilememiştir. Özellikle Enderun-ı Hümâyün'a teslim edilen binlerce kuruş değerindeki nakit parası ve mücevherleri ile ilgili herhangi bir işlem yapılmadığından bunların değerlerini bilmemekteyiz. Öyle ki bunlar satıldığı takdirde külliyetli bir malvarlığı çıkacağı açıktır. Satılan eşyalar incelendiğinde bunların fiyat açısından daha değersiz eşyalar olduğu anlaşılmakta ve bu farkın devlet hazinesine teslim edilen eşya ile boy ölçüşemeyecek derecede olduğu eşyaların cinsinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Abdullah Paşa'nın asıl servetini değeri bilinen bu eşyalar üzerinden okuyup değerlendirmek yersiz ve yanıltıcı olacaktır.

Zikredilen bütün bu sebepler Abdullah Paşa'nın muhalefatındaki eşyalarından ayrıntılı bir envanterinin çıkarılmasını, değerlerinin bütün olarak tespitini zorlaştırmaktaydı. Paşa'nın muhalefatının bulunduğu 11 adet defter bulunmuştur.³¹¹ Defterleri doğru bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle bütün defterleri bir araya getirip aynı ve birbirini tekrar eden eşyaları tespit edip bunları muhalefat içerisinde çıkardık. Bu şekilde bütün muhalefatı tek bir deftere indirgeyerek Abdullah Paşa'nın eşyasını olabildiğince eksiksiz bir şekilde tespit etmemiz daha kolaylaştı. Böylelikle karşımıza Abdullah Paşa'nın bütün eşyalarının iyi kötü bir envanteri çıkmış oldu. Bunun sonucunda ise eşyaları türlerine göre ayırarak tablo haline getirdik. Bunun sonucunda Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın eşyalarını daha sağlıklı analiz etme fırsatı bulduk. Ortaya çıkan muhalefatı içerisinde birbirinden farklı değerli kıyafetleri, farklı

³⁰⁹ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

³¹⁰ BOA.D.BŞM.MHF 40/47 (08.02.1163- 17.01.1750)

³¹¹ Abdullah Paşa'nın muhalefatını kapsayan bütün defterler toplu halde şu şekildedir: BOA.MAD.d. nr. 10350, 108-109. Sayfa (24.08.1167-16.06.1754), BOA.TSMA.e 225/20 (11.08.1162-27.07.1749); Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162-13.08.1749); BOA.D.BŞM.MHF 40/18 (23.08.1162-08.08.1749); BOA.D.BŞM.MHF.d nr.12617 (19.03.1168-03.01.1755); BOA.TSMA.d. nr. 2393, 2. Sayfa (29.12.1162-10.12.1749); BOA.D.BŞM.MHF 40/47 (08.02.1163- 17.01.1750); BOA.TSMA.d. 74/0001, 13. Sayfa, (01.04.1174-10.11.1760); D.BŞM.MHF.d nr. 12649 (28.08.1162-13.08.1749); BOA.D.BŞM.MHF. 41/70, 1. Sayfa, (29.12.1165-07.11.1752); BOA.TSMA.d. 23/0067 (29.02.1174-10.10.1760). Paşa'nın eşyaları listelenirken defterlerdeki bütün eşyalar birleştirilmiş ve birbirinin tekrarı olanlar listeden çıkarılmıştır. Böylece tek bir çatı altında toplanarak tablolaştırılmıştır. Bu sebeple eşyaların incelendiği kısımda tüm eşyalar için ayrı dipnotlar vermek mümkün değildir. Ekler kısmında bulunan tablolar da bu defterlerin birleştirilmiş hali olduğu için aynı durum geçerlidir.

türde silahları, nakit paraları, yemek ve kahve takımları, birçok kişisel araç-gereci mevcuttu. Bütün bunları incelemek bize Abdullah Paşa'nın günlük yaşamı, zevkleri, nasıl bir hayat geçirdiğine dair birbirinden kıymetli birçok bilgi sağladı.

2.3. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Muhallefatının Mahiyeti ve Dökümü

Bu kısımda Abdullah Paşa'nın mallarının müsaderesiyle ortaya çıkan nakit paraları, kıyafetleri, silahları, ev eşyaları dâhil bütün eşyası incelenecektir. Abdullah Paşa'nın eşyası arasında nakit para, kürk, kaftan gibi kıymetli eşyalar, ev eşyaları, oturma grupları, kişisel malzemeleri gibi birçok eşyası bulunmaktaydı. Eşyaların incelenmesi bize birçok konuda fikir verebilecek olmasına karşın bu incelemelerden önce bazı önemli hususlara dikkat çekilmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti içerisinde geleneksel bir hale gelmiş olan hediyeleşme sisteminden bahsetmek bu anlamda yerinde olacak, incelemelerimizde konulara daha temkinli yaklaşmamızı ve edindiğimiz bilgileri bu çerçevede kullanmamızı sağlayacaktır. Türk kültüründe hediyeleşme ve hediye alışverişi eski çağlara kadar gitmekteydi.³¹² Nitekim Osmanlılarda da bu durum devam etmiş, merasimlerde, mevki atamalarında ve çeşitli zamanlarda devlet adamları padişaha hediyeler göndermiş aynı zamanda kendi aralarında da hediye alış-verişlerinde bulunmuşlardır.³¹³ Genellikle padişah olmak üzere üst mevkideki devlet adamına verilen hediyelerin adına “pişkeş” denilmektedir.³¹⁴ Padişaha hediye verme usulü ileride zorunlu bir hale gelip bayramlarda, mevki ibka ve atamalarında çeşitli hediyeler gönderilmesi mecburi tutulmuştur.³¹⁵ Hediye olarak padişaha verilen veya devlet adamlarının birbirine verdiği hediyeler nakdî ve aynî birçok para ve eşyayı kapsamaktaydı. Sunulan hediyeler nakit para, şamdan, buhurdan, gülabdan, tepsi, leğen, hançer, kumaş, kürk, çadır, kitap vs. gibi birçok çeşitli eşyayı ihtiva etmekteydi.³¹⁶ Zikredilen hediye sistemi Osmanlı devlet kademelerinde bulunan hem alt ve üst makamların hem de aynı konumda olan devlet adamlarının ilişkilerinin de gelişmesini sağlamaktaydı. Aynı zamanda yapılan bu hediyeleşme bir nevi değişim aracı haline gelmekte, devlet adamları verilen bu hediyeleri başkalarına da hediye olarak göndermekteydi.³¹⁷ Bu sebeplerle Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın nakdî ve aynî

³¹² Fatma Unay Açıkgoz, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Pişkeş Geleneği, Amaç ve İşlevleri”, *Turkish Studies*, XIII/24, 2018, s.290.

³¹³ Sevda Önal, “Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI/1, 2008, s.109.

³¹⁴ Açıkgoz, *agm*, s.290.

³¹⁵ Filiz Karaca, “Pişkeş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 34, İstanbul 2007, s.295.

³¹⁶ Karaca, *agm*, s.296.

³¹⁷ Hedda Reindl-Kiel, “Osmanlı Yöneticileri, Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme”, *İsam Konuşmaları Osmanlı Düşüncesi-Ahlâk-Hukuk-Felsefe-Kelâm*, 1. Basım, haz. Seyfi Kenan, İsam Yayınları, 2013, s.138.

eşyalarını incelerken hediyeleşme sistemini de göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Eşyaları tabii ki Abdullah Paşa'nın yaşamına ışık tutmakla birlikte kaydedilen bazı eşyalarının Paşa tarafından bizzat kullanılmadığı ihtimali de bulunmaktadır. Örneğin birçok değerli kürkü, kitapları, fincanlarının kendisine başka bir devlet adamından hediye olarak gelmiş olması ve Paşa'nın kendisi de birçok eşyasını padişaha ve diğer ümeraya hediye göndermiş olması muhtemeldir.

2.3.1. Nakit Paraları

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın vefatından sonra nakit paraları sayılmış ve diğer eşyalar gibi defterlere kaydedilmiştir. Vefatıyla beraber yapılan incelemede Paşa'nın 73.549 kuruş nakit parası olduğu tespit edilmiş, bu paranın içinden muhtelif harcamalar ve ödemeler yapıldıktan sonra kalan para hazineye teslim edilmiştir. Nakit paranın içinde daha önce Travnik'te satılan bazı eşyaların bedeli olan 802 kuruş da vardı. Böylece toplam nakit para 74.352 kuruşa yükselmişti. Bu paranın içinden Abdullah Paşa'nın muhallefatının getirilmesi ve kapı halkındaki çeşitli görevliler için 5.000 kuruş yol masrafı yapılmıştır. Karısı Ayşe Hanım'ın Paşa'nın muhallefatından yaptığı türbe ve yol masrafları ile kızının masrafları için de 3.265 kuruşluk harcama yapılmıştır. Yolculuk esnasında kullanılmak üzere kiralanen yük hayvanları ve devecilere 171 kuruş ödeme yapılmıştır.³¹⁸ Bunlar çıkarıldığında geriye kalan 65.916 kuruş 35 akçe nakit para İstanbul'a getirilip Hazine-i Âmire'ye teslim olunmuştur.³¹⁹

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın nakit parasının hangi cins sikkelerden oluştuğu meselesi de ehemmiyetlidir. Bilindiği üzere Osmanlı piyasasında farklı türde yerli ve yabancı sikkeler tedavül etmekteydi.³²⁰ Belgelerde yaldız altını olarak zikredilen Venedik dukası, Macar altını gibi yabancı altın sikkelerle İstanbul zincirlisi, tuğralı altın, Tunus altını gibi yerli altın sikkeler bunlardan bazılarıydı.³²¹ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın nakit parasının dökümü şu şekildedir:

Tablo 2.1 Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Nakit Paraları³²²

Eşya (Nakit Para)	Adet	Değer (kuruş)
Zer-i mahbub tam ve zencirli	7.004	19.261 kuruş

³¹⁸ BOA.MAD.d. nr. 10350, 108. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754)

³¹⁹ BOA.MAD.d. nr. 10350, 108. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754)

³²⁰ Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 47, İstanbul 2022, s. 346.

³²¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.70.

³²² BOA.TSMA.d. 74/0001, 13. Sayfa, (01.04.1174-10.11.1760)

Halisü'l-ayar Macar altını	1436,5	5.267 kuruş 20 akçe
Yaldız altını	9.012	34.921,5 kuruş
İstanbul zencirlisi	6	21 kuruş
Tunus altını	5	16 kuruş 30 akçe
Tuğralı altın	7	18 kuruş 45 akçe
Akçe	-	3.426,5 kuruş
Mahlut (karışık) altın	-	2.984,5 kuruş
	<u>Toplam / Yekun</u>	65.916 Kuruş 35 Akçe (416 Kese 35 Akçe)

Abdullah Paşa'nın ardında bıraktığı nakit miktarı muadil devlet ricali düşünüldüğünde çok yüksek bir meblağ olmadığı söylenebilir. Diğer veziriazam veya devlet adamlarının muhallefatları incelendiğinde bir kısmının bundan daha az, bir kısmının da oldukça fazla nakit parası ve mal varlığı olduğunu görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse Abdullah Paşa'nın kapı kethüdalığını yaptığı Çorlulu Ali Paşa'nın mal varlığı içinde 295.428 kuruşluk altın ve nakit parası bulunduğunu biliyoruz.³²³ Arkasında çok büyük bir mal varlığı bırakan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın muhallefatı ise 853.958 kuruş gibi çok daha yüksek bir nakit para ihtiva etmekteydi.³²⁴ Dolayısıyla Abdullah Paşa'nın nakit varlığına bakılarak bir Osmanlı devlet adamına göre çok zengin olmadığı söylenebilir. Aynı zamanda Abdullah Paşa'nın muhallefatındaki değerli birçok eşyanın satılmaması nakdî bir mal varlığı tespit etmemizi zorlaştırmaktadır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Paşa'nın nakit parasının akranı vüzeranın bir kısmına göre az olduğunu söyleyebiliriz. Ancak değerleri defterlerde yazılmamış olan diğer eşyası, kürkleri, silahları ve mücevheratı da göz önünde bulundurulduğunda daha dişe dokunur bir mal varlığı ortaya çıkacağından bahsedebiliriz.

³²³ Bkz. Dilek Seniha Cenez, *18. Yüzyılda Bir Devlet Adamı: Çorlulu Ali Paşa (1706-1710)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

³²⁴ Bkz. İlyas Arıkan, *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

2.3.2. Abdullah Paşa'nın Borçları

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın bütün eşya ve mal varlığının İstanbul'a getirilip Enderun Hazinesine tesliminden sonra bazı borçları olduğu ortaya çıkmıştır. Bir devlet adamının eşyasının müsadere edilmesi sırasında uygulanan öncelikli işlemlerden biri kişinin alacak-verecek hesaplarının kapatılmasıydı. Ölen kişinin aynî ve nakdî tüm eşyası sayılıp kaydedilir, sonrasında herhangi bir borcu varsa bu para muhallefatı içerisinde ödenirdi. Eğer alacağı varsa da bu para tahsil edilir ve muhallefatı içerisine eklenirdi.³²⁵ Nitekim Abdullah Paşa'nın müsadere işlemlerinde alacak-verecek işlemlerinin bu süreçten farklı bir şekilde işlediğini görmekteyiz.

Abdullah Paşa'nın vefatının ardından müsadere edilen eşyası 1162 yılının Şaban ayında (Temmuz 1749) İstanbul'a getirilip teslim edilmişti. Paşa'nın malları içerisinde hayvanları Mehterhâne-i Âmire'ye teslim edilirken nakit parası ve diğer tüm eşyaları Enderun-ı Hümayun hazinesine teslim edilmişti. 28 Şaban 1162'de ise Abdullah Paşa'nın bazı borçları ve ödemelerinin tahsili için tereke defteri düzenlendiği görülmektedir.³²⁶ Abdullah Paşa'nın eşyalarından Enderun hazinesine teslim edilenlerden geriye kalanlar tereke defterine kaydedilmiş, eşyaların nakdî değerleri hesaplanıp Paşa'nın borçları buradan ödenmiştir.³²⁷

Tereke defterine göre Abdullah Paşa'nın üç kişiye borcu bulunmaktaydı. Bunlardan ilki eşi Ayşe Hanım'a olan mehr-i müeccel borcudur. Evliliklerde nikâh için bir mehir bedeli belirlenip erkek eşine bu bedelin bir kısmını öder, bir kısmı ise erkek vefat ettiği takdirde eşine ödenirdi. Sonradan ödenen bu bedele "mehr-i müeccel" denilmektedir.³²⁸ Terekede Ayşe Hanım'a ödenecek mehr-i müeccel bedeli 1.500.000 akçe (12.500 kuruş) olarak belirlenmişti.³²⁹ Zengin ailelerin ve seçkin kesimlerin yaptığı evliliklerde bir servet olarak görülen ve beş yüz kuruşa kadar çıkabilen mehr-i müeccel bedellerinin yanında Ayşe Hanım'a ödenen miktara bakıldığında ne kadar büyük bir meblağ olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.³³⁰ Bunda hem Abdullah Paşa'nın kişisel servetinin büyüklüğü hem de Ayşe Hanım'ın Çorlulu Ali Paşa'nın kızı olarak sıradan bir aileye mensup olmamasının etkisi olduğu söylenebilir. Bunun

³²⁵ Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", s.159.

³²⁶ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

³²⁷ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

³²⁸ Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim*, s.47-100.

³²⁹ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

³³⁰ Bozkurt, *age*, s.100.

dışında Abdullah Paşa'nın Mustafa Ağa'ya 720.000 akçe (6.000 kuruş), Yaşova adlı Yahudi'ye ise 765.480 akçe (6.379 kuruş) borcu bulunmaktaydı.³³¹

Ayşe Hanım Abdullah Paşa'nın muhallefatından borç alarak çeşitli harcamalar yapmıştı. 3.265 kuruş olan bu paranın da Ayşe Hanım'ın mehrinden kesilip terekeye eklenmesiyle birlikte terekenin toplam değeri 2.474.579 akçe (20.621 kuruş) olarak hesaplanmıştır. Bu meblağ içerisinde resm-i âdi, dellaliye, kalemiye, kaydiye, sarrafiye ve diğer hizmetlerin masrafları için ödenen miktar 128.948 akçedir (1.074 kuruş). Bu masraflar çıkarıldığında Paşa'nın terekesinden geriye 2.345.631 akçelik (19.547 kuruş) bir meblağ kalmıştır.³³² Durum böyle olduğunda ise Paşa'nın terekesinin değerinin iki borcu ve mehir bedelini karşılayamadığı görülmektedir. Abdullah Paşa'dan elde edilen muhallefat geliri bu borçlardan bir hayli fazla iken değerli tüm eşyanın devlet hazinesine alınması ilginçtir. Borcun tereke miktarından fazla olduğu böyle durumlarda “guremâ” denilen usûl ile borçların ödenmesi sağlanmaktadır. Guremâ usûlüne göre alacaklılar ve onlara ödenecek miktarlar hesaplanıp buna göre bir yüzdelik oran belirlenirdi. Borçların hepsi bu oran mukabilinde indirilerek alacaklılara ödenirdi.³³³ Guremâ usûlünün uygulandığı tereke sahipleri sıradan insanlar olduğu gibi nüfuzlu kişiler de olabilmekteydi.³³⁴ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın terekesi de borçlarını karşılayamadığı için bu usûl ile borçların ödenmesi sağlanmıştır. Buna göre borçlar hesaplanıp %78'lik bir oran belirlenerek borç miktarları bu oranda ödenmiştir. Borçların %78'lik kısmının ödenmesinin kararlaştırılmasıyla beraber Ayşe Hanım'ın alacağı mehr-i müeccel bedeli olan 1.500.000 akçelik borç bu orana göre 1.178.500 akçe (9.820 kuruş) olarak belirlenmiştir. Mustafa Ağa'ya olan borç ise 720.000 akçeden 565.680 akçe (4.714 kuruş) olarak ödenmiştir. Yahudi Yaşova'ya olan 765.480 akçelik borç ise gurêma usûlü uygulanarak belirlenen orana göre 601.412 akçelik (5.011 kuruş) meblağ olarak ödenip Abdullah Paşa'nın borçları kapatılmıştır.³³⁵

2.3.3. Mücevherleri ve Değerli Taşlarla Süslü Elbiseleri

Türklerde diğer toplumlarda olduğu gibi giyim ve kuşam toplum içerisinde önemli bir öğe olarak görülmüş, sınıf ve statü ayrımında önemli bir etken olarak görülmüştür. Seçkinlerin ve sıradan halkın giydiği kıyafetler birbirinden ayrılmakta ve insanların giyim kuşamından

³³¹ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

³³² Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

³³³ Veysel Gürhan, Ercan Gümüş, “Osmanlı Kadı Sicilleri'nde Bir Borç Ödeme Yöntemi Olarak “Guremâ Usulü” ve Uygulanışı”, *Turkish Studies*, XI/6, Ankara, 2016, s.67.

³³⁴ Gürhan, Gümüş, *agm*, s.70

³³⁵ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

hangi sosyal zümreye mensup olduğu anlaşılmaktaydı.³³⁶ Osmanlı Devleti’nde de üst düzey devlet ricali giyinirken ihtişamlı ve süslü kaftanlar, hilatlar ve kürkleri gibi giysiler tercih ederlerdi. Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın muhallefati incelendiğinde, değerli taşlarla müzeyyen yüzükleri, elbiseleri ve eşyaları dikkat çekmektedir. Abdullah Paşa’nın değerli taşlarla süslü eşyalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Tablo 2.2 Abdullah Paşa’nın Mücevheratı³³⁷

Eşya (Mücevherat ve Değerli Eşyası)	Adet	Eşya	Adet
Hurda elmaslı ve la’l (parlak kırmızı taş) altın saat	1	Zümrütlü inci tesbih	1
Basma altın saat	3	İnci tarak (elmas ve zümrütlü)	1
Taşlıca basma altın saat	1	Elmas taş	4
Altın saat	1	Kıbrısî elmas taş	1
Elmas köstekli elmas saat	1	Elmaslı taş kutu	1
Kebir (büyük) zümrüt engüşter (yüzük)	1	Arkan taşlı altın kutu	1
Bâdâmî (badem rengi) zümrüt engüşter	1	Pâdzehr taşı ³³⁸	4,5
Gök yakut engüşter	1	Eyalet mührü	1
Kebir elmas engüşter	1	Küçük zümrüt mühür	1
Tepesi zümrütlü elmaslı hançer	1	Elmas kuşak	2
Elmas ve yakutlu altın hançer	2	Minalı altın zarf	3

³³⁶ Nilay Ertürk, *Orta Asya’dan Osmanlı İmparatorluğu’na Türklerde Giyim Kuşam (MÖ 5. Yüzyıl-MS 18. Yüzyıl)*, 2. Baskı, Hayalperest Yayınevi, İstanbul 2018, s.61.

³³⁷ Abdullah Paşa’nın mücevheratını ihtiva eden birden fazla defter bulunmakla birlikte bazı eşyaların her bir defterde farklı şekilde isimlendirildiği görülmektedir. Eşya ismini kaydederken eş anlamlısı veya farklı bir özelliği vurgulanmıştır. Örneğin D.BŞM.MHF.d nr. 12649 (28.08.1162-13.08.1749) numaralı muhallefet defterinde mücevheratı yazılırken yüzüklerinden bazıları “engüşter” olarak kaydedilmiştir. BOA.D.BŞM.MHF. 41/70, 1. Sayfa, (29.12.1165-07.11.1752) numaralı muhallefet defterinde ise aynı eşya yüzük olarak kaydedilmiştir. Engüşter ve yüzük aynı anlama gelmektedir. Bu yüzüğün madeni, rengi ve büyüklüğünden dolayı aynı eşyanın farklı isimlerle kaydedildiğini tespit ettik. Bu şekilde kaydedilen eşyaları tespit ederek tek bir tablo haline getirdik.

³³⁸ Doğada panzehir özellikli birtakım değerli madeni taşlar bulunmakta, bu taşlardan yüzük, kolye gibi çeşitli takılar yapılmaktadır. Taşlardan yapılan takıların kullanıldığında zehirlenmelerden koruduğu zikredilmektedir. Muhittin Eliaçık, “Şifâ’iyye Adlı Esere Göre Dağ Keçisi ve Yılanda Panzehir Özellikli Taşlar”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 1/5, 2012, s.11.

Elmaslı altın hançer	1	Macun hokkası (altın, elmas, zümrütlü)	3
Mîna-kari altın tutmalı kılıç ve bend	1	Sim mücevher macun kaşığı (elmas ve zümrütlü)	1
Altın yatağan bıçağı (elmas, yakut, zümrütlü)	2	Altın tutmalı pala	1
Altın kabaralı tirkeş	1	Altın tutmalı tirkeş	1
		Toplam	44

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın zikredilen mücevher işlemeli silah ve diğer eşyaları hariç yüzük, değerli taş, saat, tesbih, hançer gibi değerli mücevheratı evinde kilitli çekmecesinden çıkarılmış ve titizlikle kayda geçirilmiştir.³³⁹ Bu eşyalar yazılırken eşyanın cinsi, büyüklüğü, madeni, rengi ve diğer özellikleri ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır ki bu bize eşyanın değerini tahmin etmede kolaylık sağlamaktadır. Abdullah Paşa yakut, elmas, zümrüt, altın gibi değerli madenlerden yüzükler, tesbihler, saatler, eşyalar kullanmaktaydı. Aynı zamanda değerli süslü silahlara da sahipti. Defterde geçtiği üzere bu değerli eşyaların bir kısmı hediyedir. Mücevheratındaki elmas, yakut, altın, zümrüt gibi süslere bakılırsa binlerce kuruş değerinde olan pahalı eşyalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunlar incelendiğinde Abdullah Paşa'nın çağın zihniyeti ile paralel, gösterişli, süslü eşyalar kullanan, ihtişamlı bir devlet adamı görüntüsü verdiği söylenebilir. Diğer devlet adamlarının eşyası ve muhallefatı incelendiğinde de hemen hemen aynı manzara ile karşılaşılacaktır. Dönemin yaşam tarzı ve moda anlayışı değerli madenler, gösterişli ve ihtişamlı kıyafetler üzerinde yoğunlaşmaktaydı.

2.3.4. Kıyafetleri

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kıyafetleri, muhallefatındaki önemli eşyaların başında gelmektedir. Defterde çok sayıda kıyafeti olduğu ve bunların ayrıntılı özellikleriyle birlikte kaydedildikleri görülmektedir. Kıyafetleri sayesinde Abdullah Paşa'nın giyinmeyi sevdiği kumaşlar, hoşlandığı renkler ve desenlerle ilgili hatırı sayılır tespitlerde bulunabiliriz. Aynı zamanda kürkler ve diğer kıyafetlerine bakarak Abdullah Paşa'nın içerisinde bulunduğu dönemin tarzını ne ölçüde yansıttığı, toplum ve devlet adamları içerisindeki sınıfsal durumunu bir şekilde ölçebiliriz. İlaveten Paşa'nın muhallefatının dökümü Osmanlı giyim kuşam ve

³³⁹ BOA.D.BŞM.MHF. 41/70, 1. Sayfa, (29.12.1165-07.11.1752).

kültürü tarihine de katkı sağlayacaktır. Öyle ki birçok kürk, kaftan, entari, ferace vb. gibi çok sayıda ve türde giyim eşyası bulunmaktaydı ve bunlar en ince ayrıntısına varana kadar kaydedilmişti.³⁴⁰ Kaydedilen eşyalar ile ilgili renkleri, hangi hayvan kürkünden mamül olduğu, kumaşı dâhil bir sürü özellik ortaya konulabilir.

Kıyafetler her toplumda olduğu gibi Türklerde de her dönemde sosyal statünün önemli bir göstergesi olmuştur. Osmanlılarda da durum bu şekildeydi. Özellikle devlet memurlarının giydikleri kıyafetler, taktıkları başlıklar, süsler statü ve rütbelerinin büyüklüğünü temsil etmektedir.³⁴¹ Dönemin kıyafetlerine baktığımızda bir hayli değerli kumaşlardan kürkler, entariler, kaftanlar yapıp giyildiğini görmekteyiz. Bu kumaşlar için seraser, kutnu, diba, hatayi, kadife, kermesud gibi birçok kumaşı örnek gösterebiliriz. XVIII. yüzyılda özellikle Hint kumaşları Osmanlı pazarlarına girmiş ve çok talep görmüş, en çok tercih edilen kumaşlardan olmuştur.³⁴² Osmanlılarda da özellikle Bursa’da olmak üzere birçok yerde en güzel kumaşlar üretilmiş ve kullanılmıştır.³⁴³ Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın kıyafetlerini incelerken de bu kumaşlar karşımıza çıkmaktadır.

Kürkleri: Abdullah Paşa’nın kıyafetleri incelendiğinde, hiç şüphesiz ilk olarak kürkleri ön plana çıkmaktadır. Tarih boyunca Türklerde önemli bir yere sahip olan kürk, hayvan postlarının kıyafetlerle kaplanmasıyla oluşturulmuştur.³⁴⁴ Önceleri sadece giyim için kullanılmaktayken, zamanla bir süs aksesuarı olarak ön plana çıkmış ve sahip olunan zenginlik ve mevkiyi gösteren bir sembol haline gelmiştir.³⁴⁵ Kürkler de kendi aralarında değerlerine göre değişmekteydi. Zenginliğin seviyesi ile giyilen kürkün arasında doğru bir orantı vardı. En yüksek devlet memurları, zengin kesim ile daha düşük rütbedekiler ve sıradan halkın giydiği kürklerin cinsi ve değeri değişmekteydi.³⁴⁶ Bunun yanında yakın bir zamana kadar henüz ısıtmaların olmamasından dolayı toplumun her kesiminden erkekler, çocuklar, kadınlar kışın soğuktan korunmak için maddiyatları el verdiğince kürk alıp giymekteydi.³⁴⁷

³⁴⁰ BOA.TSMA.e. 225/20, 2. Sayfa (11.08.1162-27.07.1749), BOA.D.BŞM.MHF.d. nr. 12617 (H 19.03.1168-03.01.1755). Kıyafetleri incelenirken bu iki defterden faydalanılmıştır. Özellikle kürkleri ve kaftanları kaydedilirken iki defterde de aynı kıyafetlerin farklı şekillerde zikredildiği tespit edilmiş, aynı olduğu tespit edilen kıyafetler listeye dâhil edilmemiştir.

³⁴¹ Filiz Karaca, “Hil’at”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 18, İstanbul 1998, s.26

³⁴² Ignatius Mouradgea D’ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, çev. Zehran Yüksel, Tercüman Yayınevi, İstanbul 1980, s.78,

Serap Yılmaz, “XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Pamuk-İpek Karışımı Kumaşları”, *Belleten*, LVI/217, s.778.

³⁴³ Nilay Ertürk, *Orta Asya’dan Osmanlı İmparatorluğu’na Türklerde Giyim Kuşam*, s.40

³⁴⁴ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 1. Baskı, Sümerbank Kültür Yayınları, Başnur Matbaası, Ankara 1967, s.164-165.

³⁴⁵ Zeki Tekin, “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C 10, Ankara 2002, s. 644

³⁴⁶ İbrahim Etem Çakır, “Osmanlı Sofya’sında İtibar ve Zenginlik Göstergesi Olarak Kürk (17. Yüzyıl)”, *Kürk Kitabı*, I, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019, s.30.

³⁴⁷ Zeki Tekin, *agm*, s. 644.

Abdullah Paşa'nın muhallefatı içerisinde farklı hayvan postlarından mamül toplam 83 adet kürkü tespit edilebilmiştir. İncelemeye kürklerinin yapıldığı hayvanlarla başlayabiliriz. Abdullah Paşa'nın kürklerinin büyük bölümünü samur ve kakum kürkleri oluşturmaktadır. 22 adet samur ve 22 adet de kakum kürkü bulunmaktadır. Bununla beraber vaşak (5), tilki (5), karsak (3), sebr (2), sincap (1) kürkleri de geri kalanını oluşturmaktaydı. Bu kürklerin hepsi o dönemde piyasada kullanılan kürklereydi. Aralarında en kıymetlileri ise samur, kakum, sincap kürkleri idi ve bunlar genellikle üst düzey devlet erkânına hilat olarak verilmekteydi.³⁴⁸ Değer sıralaması yapıldığında ise “siyah tilki, Sibiry gri sincabı, samur, elma yanağı, vaşak, zerdeva ve kakum” olarak sıralanabilir.³⁴⁹ Siyah tilki ve Sibiry gri sincabını çıkardığımızda³⁵⁰ bunlar içerisinde samur kürkü en değerlisi olmakla birlikte seraser kumaşına kaplı samur kürkse kürklerin şahı olarak zikredilmektedir.³⁵¹ Ayrıca bu kürklerin yılın belli zamanlarına göre giyilip belli zamanlarında çıkarılması bir gelenek halini almıştı. Özellikle mevsimlerin gerektirdiği şartlara göre ince veya kalın kıyafet giyilmekte, bunların zamanının geldiği padişahın giyimine göre anlaşılmaktaydı. Yabancı yazar bunu şu şekilde belirtmiştir: *“Sonbahar gelince önce ermin (kakum) kürk giyilir. 3 hafta sonra petit gris dediğimiz sincaba gelir. Bütün kış samur kürk giyilir. İlkbaharda da samurdan sincaba birkaç gün sonra da ermine (kakum) geçilir. Bütün yaz boyunca Ankara yününden yapılma ferace giyilir. Bunların ne zaman giyilip çıkarılacağı padişaha göre ayarlanırdı.”*³⁵² Zikredilen bu kürklerinin dışında muhallefatında 17 adet kaplan postu bulunmaktadır. Kaplan postları Paşa'nın borçlarından dolayı satılan eşyaları arasında olup toplamda 41.200 akçeye (343 kuruş) satılmışlardır. Bu anlamda kaplan postlarının pahalı olmakla birlikte kürklere oranla bir hayli değersiz olduğu da görülmektedir. Paşa'nın satılan eşyaları içerisindeki en ucuz kürkünün değeri 11.100 akçe (20 kuruş) olmakla birlikte ortalama kürklerinin 40-50.000 akçe (300-400 kuruş) değer ile satıldığı görülmektedir. Kürkleri arasında en pahalıya satılan ise çuka kontoş sırt samur kürküdür. Bu samur kürkünün satışından 1.590 kuruşluk bir gelir elde edilmiştir ki bu meblağ sıradan insanlar için bir servet değerindedir.³⁵³ Bu husus düşünülürken de Paşa'nın eşyalarından hazineye teslim edilenlerden yalnızca arta kalanların satıldığı, esas değerli eşyaları ve mücevheratının ise hazineye bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

³⁴⁸ Karaca, “Hil’at”, s. 26.

³⁴⁹ Karaca, “Kürk”, s. 568.

³⁵⁰ Siyah tilki kürkü ve Sibiry gri sincabı kürkü çok değerli olmakla birlikte oldukça nadir bulunmaktaydı.

³⁵¹ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s.202.

³⁵² D’ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, s.83.

³⁵³ Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a (28.08.1162- 13.08.1749)

Az önce bahsettiğimiz hayvanlar arasında siyah tilkiyi bir kenara ayırmak gerekmektedir. Samur kürkü her ne kadar değerliyse de siyah tilki kürkü padişaha mahsustur ve kürkler arasında en nadir bulunan ve en değerlisi de odur. Siyah tilki kürkünü padişahın başka kimse giyemezken bazı nadir durumlarda başkalarına da verdiği görülmektedir.³⁵⁴ Padişah siyah tilki kürkünü muhtemelen çok önemli bir görev başarmış veya uygun gördüğü kişilere hediye etme vasıtasıyla verirdi. Bu, bir kişiye verilen çok büyük bir lütuftu.³⁵⁵ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kürklerine baktığımız zaman 5 adet siyah tilki kürküne rastlamaktayız. Özellikle dönemimde yaşayan bazı devlet adamları, paşalar, görevlilerin muhalefatını incelediğimizdeyse siyah tilki kürküne rastlamadık. Bu sebeple Abdullah Paşa'nın yalnızca padişaha mahsus olan ve sadece onun hediye etmesiyle giyilebilen bu kürklere sahip olması oldukça dikkat çekici ve heyecan uyandırıcıdır. Buradan özellikle padişah nezdinde bir hayli değere ve öneme sahip olduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Nitekim hangi dönemde ve hangi padişah tarafından ve hangi görevler neticesinde bu kürklerin verildiği belli değildir. Buna mukabil Abdullah Paşa'ya verilen görevlerde birçok başarıya imza attığını görmekteyiz. Bu kürklerin başarılarının ardından hediye olarak verilmiş olması muhtemeldir. Aynı zamanda Abdullah Paşa'nın eşyası arasında bulunan kürklerin ve diğer değerli eşyalardan bazılarının bir hediye olarak verilmiş olup paşanın belki de hiç kullanmadığı eşyalar içerisinde bulunma ihtimali de vardır. Zikredildiği üzere özellikle kürkler Osmanlı hediyeleşme geleneğinde önemli bir unsurdur ve devlet adamları arasında sıkça el değiştirmektedir.³⁵⁶

Bahsettiğimiz toplum yapısındaki bir diğer önemli unsur kumaşlardır. Osmanlı Devleti'nde birçok kumaş çeşidi kullanılmış, bunlar da diğer eşyalar gibi en değerlisinden en ucuzuna kadar toplumda kullanılmaktaydı.³⁵⁷ Bunların en pahalı ve en değerlisi ise seraserdir.³⁵⁸ Abdullah Paşa'nın kürkleri arasında seraser kumaş kaydedilmemiştir. Paşanın kürkleri içerisinde Çuka (çuha), kezmiye, kermesud, sof, şal, atlas kumaşlarına rastlamaktayız. Kürklerinde en çok kullandığı kumaş türü ise kezmiyedir (17 adet). Bunu da sof (15) ve çuka (12) kumaşlar takip etmektedir. Çuka, sof, kermesud, atlas ve kaydedilen diğer kumaş çeşitleri giyimlerde sık sık görülmekteydi ve kürk yapımında bu kumaşlar sıklıkla kullanılmaktaydı.³⁵⁹

³⁵⁴ Karaca, "Hil'at", s.26.

³⁵⁵ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, s.82.

³⁵⁶ Kiel, "Osmanlı Yöneticileri, Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme", s. 138.

³⁵⁷ Nilay Ertürk, *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam*, s.42-43.

³⁵⁸ Fikri Salman, *Tarihi Türk Kumaş Sanatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999, s.143-144.

³⁵⁹ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s.165.

Kürkleri ile ilgili diğer bir sınıflandırma da giyim türleriyle yapılabilir. Abdullah Paşa'nın kürkleri içerisinde biniş kürkü, erkân kürk, mintan, kontoş, gocuk, cübbe kürk gibi çeşitli kürk türleri bulunmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki görevine, gideceği yere ve yapacağı işe göre çeşitli kürkler tercih etmekteydi.

Kürklerin renklerinden de bahsetmemiz gerekmektedir. Renk ve kıyafet ilişkisi her toplumda sembolik açıdan bir öneme sahiptir. Her millet inanışına ve kültürüne göre farklı renklere farklı anlamlar yüklemiş ve oluşturulan bu kültür insanların günlük yaşantılarına, özel günlerine yansımıştır. Nitekim Osmanlılarda yani Türk toplumunda da durum bundan ibarettir. Renklerin önemi toplum içerisinde yaşayan milletlere, takılan başlıklara, özel günlere kadar yansımaktaydı ve giyim kuşamda kullanılan renkler bazı kurallara göre kullanılmaktaydı. Örnek vermek gerekirse mor ve siyah gibi renkler Osmanlı toplumunda bir yas günü olduğunda, çeşitli kötü olaylar yaşandığında bir matem elbisesi olarak giyilmekteydi. Böyle zamanlarda insanlar koyu renkler giyip koyu örtülerle örtünürlerdi. Özellikle siyah, lacivert, mor gibi renkler matem ve yası çağrıştırmaktaydı. Bu yas süresinden sonra ise normal günlere döndüğü gerekçesiyle tekrar açık renk elbiseler ve kıyafetler giyilmekteydi.³⁶⁰ Kaynaklarda da Türklerin en sevdikleri renklerin beyaz ve yeşil oldukları belirtilmiştir.³⁶¹ Abdullah Paşa'nın kürklerinde ise çok çeşitli renkler karşımıza çıkmaktaydı. Abdullah Paşa'nın hemen hemen her renkten kürkü bulunmakta, bu da bize giyinmeyi sevdiği renkler hakkında fikir vermektedir. En çok kullandığı renkler göz³⁶² (7), hunabi³⁶³ (4), turuncu (5), siyah (5), yeşil (9) renkleridir. Bunların yanında neftî, sarı, fıstıkî, pembe, gümüşî, lacivert, angudî, mavi, haşhaşî, gülğünî, havanî, gibi birçok renkten kürkler giymiştir. Bu şekilde bir değerlendirme yapılacak olursa Paşa'nın koyu ve açık her renkten kürkü bulunmaktaydı.

Kaftan, Biniş ve Cübbeleri: Kaftan, Arapçada bir çeşit üst elbiseleri için kullanılan hil'at kelimesinin Türkçe karşılığıdır.³⁶⁴ Genel olarak dize veya ayağa, hatta yere kadar uzanan kaftanlar özel olarak hazırlanmış, çeşitli süslemeler ile donatılmış giysilerdir. Osmanlılarda özellikle bir görev, başarı, terfi gibi ödüllendirmeler esnasında devlet adamlarına ödülü mahiyetinde giydirilmektedir.³⁶⁵ Abdullah Paşa'nın giyim eşyası içerisinde 64 adet kaftanı kaydedilmiştir. Kaftanları kürkleri gibi fazla sayıda bulunsa da bunların çoğu hil'atlık kaftan olarak kaydedilmiş ve deftere şekil, renk gibi ayrıntıları yazılmamıştır. İçerisinde divan kaftanı

³⁶⁰ Ertürk, *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam*, s.62-63.

³⁶¹ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, s. 95.

³⁶² Turkuaz rengi.

³⁶³ Bir tür kırmızı.

³⁶⁴ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 2, s.134.

³⁶⁵ Nurhan Atasoy, "Kaftan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C Ek-1, Ankara 2020, s.709-710.

olarak kaydedilmiş türleri bulunmaktadır. Renk olarak kaftanları genellikle elvan (rengârenk) olarak kaydedilmiştir. Kaftanların kumaş türleri incelendiğinde; Çitari, sevai, gezi, beldar, atlas, şali kumaşları kullanılmıştır. Bu kumaşlar çok pahalı ve değerli kumaş türlerinden olmasa da ipek ve pamuk ile dokunmuş ve dönemde çok sık kullanılan kumaş çeşitlerindendir.³⁶⁶ Biniş kürklerinin dışında ayrı olarak 9 adet “biniş” de kaydedilmiştir. Biniş genellikle ulema sınıfının ve diğer üst düzey mevkideki görevlilerin giydiği bir çeşit cübbeydi. Binişin genişliği ve kol uzunluğu cübbeden daha uzundu.³⁶⁷ Bunların kumaşı çuka ve şaliden oluşmaktaydı. Renk olarak da dikkat çeken bir renk bulunmamakla birlikte turuncu, gülşertî, yeşil, havai, nebâti, mor, mavi renklerinden oluşmaktadır. Bunların dışında kaydedilen 7 adet de cübbesi bulunmaktaydı. Cübbelerinden hepsinin renkleri mavi, yeşil, zeytuni, göz gibi karışık renklerden oluşmakta ve şali kumaştan yapılmıştır. Şali ince bir kumaş türüdür ve tiftikten dokunmuştur.³⁶⁸

Don ve Entarileri: Zamanında kadınlar ve erkekler tarafından da giyilen entariler, erkekler tarafından hem gecelik olarak hem de dışarıda iş ve görev esnasında giyilmekteydi. Öyle olacak ki düz ve süsleme olmayan entariler olduğu gibi işlemeli ve süslü entariler de mevcuttu. Bu sebeple giyilen yere göre entariler farklılık göstermekteydi.³⁶⁹ Abdullah Paşa’nın Entarileri de kürk ve kaftanları gibi bir diğer dikkat çekici kıyafetlerindendir. 46 adet entarisi bulunmaktaydı. Bunların kumaşlarına bakıldığında sevai ve şali kumaşlar çoğunluktadır. Menşe olarak da 11 adet Hint işi entarisi bulunmaktadır. Renk olarak beyaz ve elvan entarileri çoğunlukta ve desen olarak da çoğu çiçekli ve çubukludur. Buradan Abdullah Paşa’nın hem gece giymelik hem de dışarıda görev sırasında giydiği entarilerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Beyaz ve sade entarilerini muhtemelen yatarken giymekte, çiçekli, renkli entarilerini ise görev esnasında giymekteydi. Abdullah Paşa’nın eşyaları arasında 34 adet donu ve 5 adet de içliği kaydedilmiştir. Don bir iç çamaşırı olarak giyilmekte, üstünde entari ve altında don ile geceleri yatılmaktaydı.³⁷⁰ Donun dışarıda giyilen türleri de bulunmaktaydı.³⁷¹

Ferace ve Kerrakeleri: Ferace bir çeşit geniş kollu cübbe çeşididir. Kadınlar da erkekler de ferace giymektedir.³⁷² Abdullah Paşa’nın 30 adet feracesi bulunmakta, elvan (renkli) ve dalgalı feraceleri ön plana çıkmaktadır. Kaynaklarda yaz boyunca kürklerin yerine ferace

³⁶⁶ Mine Özen, “Türkçe’de Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi*, XXXIII/291, 2011, s.302-332; Fikri Salman, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Sanat Dergisi*, 6, 2010, s.29.

³⁶⁷ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.235.

³⁶⁸ Salman, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, s.39.

³⁶⁹ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s.102-103.

³⁷⁰ D’ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, s.100.

³⁷¹ Koçu, *age*, s.103.

³⁷² Mehmet Önder, *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998, s.81

giyildiğinden bahsedilir.³⁷³ Kumaş olarak feracelerinin çoğu sof kumaştan yapılmıştır. Sof Ankara yöresinde dokunan geleneksel kumaşlarımızdandır.³⁷⁴ Tür olarak da enam feraceleri çoğunluktadır. Kerrake de bir çeşit cübbe türüdür. 16 adet de kerrakesi bulunmakta, bunlar da hem renkli hem de dalgalıdır. Kerrake kumaşları sof ve şaliden oluşmaktadır. Feraceleri gibi enam kerrakeleri de çoğunluğu oluşturmaktadır. Bir adet şemseli (tezhip işlemeli) kerrakesi dikkat çekmektedir.

Şal ve Çakşırları: 8 adet şalı, 11 adet de çakşırı bulunmaktadır. Şallarının renkleri sincabi, beyaz, cevizi, sarı gibi renklerdir. Çakşır günümüzde bir nevi pantolon işlevi görmekte, şalvar tarzı kıyafettir. Erkekler iç donları üzerine çakşır giyerler ve bunlar da bellerinden uçkur ile bağlanırdı.³⁷⁵ Abdullah Paşa'nın çakşırları ise çuka ve sof kumaşlarından oluşmaktaydı. Çuka kalın bir kumaş türüydü ve genellikle erkek kıyafetlerinde kullanılmaktaydı.³⁷⁶ Paşa'nın eşyası arasında çakşırlarını bağladığı 53 adet de uçkuru bulunmaktaydı.

Kavuk ve Destar ve Üsküfleri: Toplam 25 adet kavuk ve destarı bulunmaktadır. Destar sarığın diğer adıdır ve kavuğun etrafına sarılmaktadır. Türklerin tarih boyunca birçok başlık kullandığı bilinmektedir. Toplum içerisinde başlık bir gelenek halini alıp aynı zamanda da insanların ait olduğu statüyü göstermekteydi. Bu sebeple Türkler her zaman kavuk, sarık, fes gibi birçok başlık ile başlarını örtmüşlerdir.³⁷⁷ Abdullah Paşa'nın 1 adet ulema ve 1 adet Horasani kavuğu dikkat çekmektedir. Horasani kavuk devlet içerisinde yüksek kalemdeki memurların giydiği kavuklardandı.³⁷⁸ Başlıkları içerisinde 6 adet de üsküf bulunmaktaydı. Üsküf giyildiğinde yarısı arkaya sarkan ve yeniçeri zabitlerinin giydiği bir nevi başlıktır.

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın muhallefatında kaydedilen kıymetli ve zengin giyim eşyaları arasında daha birçok eşyadan bahsetmek mümkündür. Abdullah Paşa'nın 46 adet gömlek, 14 adet ihram, 5 adet tozluk, 20 adet yakalığı bulunmaktaydı. Bunun yanında kuşak, şalvar, dolama, yağmurluk gibi eşyalarına da muhallefatı içerisinde rastlamaktayız.

2.3.5. Parça Kumaşları

Giyim eşyaları dışında kıyafetler, koşum takımları, örtüler gibi diğer birçok çeşitli eşyanın yapımı için kullanılan parça kumaşlar top halinde Abdullah Paşa'nın muhallefatı içerisinde mevcuttur. Bunlardan belki de zamanı geldiğinde Abdullah Paşa'ya yeni kıyafetler

³⁷³ D'ohsson, 18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler; s.82.

³⁷⁴ Önder, Antika ve Eski Eserler Kılavuzu, s.233.

³⁷⁵ Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.59.

³⁷⁶ Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", s.309.

³⁷⁷ D'ohsson, age, s.78.

³⁷⁸ Koçu, age, s.150.

dikilecekti. Kumaşları kermesud, sof, hatayi, seraser, kadife, kutnu, diba, hâre, şali, perde, ustufa, atlas, çuka, canfes ve donluk olarak kaydedilmiş ve bunların bazıları da desenleri ve diğer özellikleriyle birlikte yazılmıştır. Bu kumaşların değerleri birbirinden farklıdır. Bazıları daha çok halk arasında sık kullanılan daha ucuz ve kolay bulunabilen kumaşlar olmakla birlikte, bazı kumaşlar da daha pahalı olup yalnızca üst düzey devlet memurları gibi zengin kimseler tarafından satın alınabiliyordu. Bunlardan en nadir ve pahalı olanlardan biri seraser kumaştır. Seraser kumaşı altın ve gümüş telli olarak dokunan bir ipekli kumaştır ve en pahalı kumaş olarak bilinmektedir. Bu kumaştan genellikle törenlerde kullanılmak üzere hil'atlık kaftan yapılmaktaydı.³⁷⁹ Diğer kumaşların hepsi kutnu hariç ipek kumaşlardır ve kalınlıklarına, renk ve işlemelerine göre değişmektedir. Kutnu ise pamuklu kumaşlar içerisinde.³⁸⁰

Muhallefatı içerisinde 34 kalem kermesud kumaşı bulunmaktadır. Bunların çoğu renkli ve çiçeklidir. İçerisinde 4 kalem Halep kermesudu da bulunmaktadır. 27,5 kalem olarak yazılan hatayi kumaşlarının özelliği ise beyaz ve telli olmasıdır. Çuka kumaşlarının adedi bilinmemekle beraber Fransız ve Felemenk çukaları kaydedilmiştir. Üst düzey devlet ricali çoğunlukla Fransa, İtalya ve Hollanda çukaları kullanmakta ve bunların isimleri Felemenk çukası, saye çuka olarak zikredilmekteydi.³⁸¹ Donluk adı verilen kumaşları 95 toptan oluşmakta ve Fransız, Sakızı, Frengi donlukları dikkat çekmektedir. Genellikle renklidir.³⁸² En pahalı kumaş çeşidi olan seraser kumaşından Paşa'nın muhallefatında 1 top bulunmakla birlikte kumaş değeri kaydedilmemiştir. Bunların dışında kadife, atlas, diba, hâre, sof gibi sayıları birkaç adetten oluşan toplam 30 adet daha parça kumaşı bulunmaktaydı.

2.3.6. Hayvanları

Abdullah Paşa'nın sahip olduğu hayvanlar hakkında malumat 4 adet muhallefat defterinde geçmektedir. Bunları incelediğimizde içlerindeki bilgiler birbirleriyle örtüşmekle birlikte sayılarda bazı değişikliklere de rastlanmaktadır. Bazı defterlerde toplam sayı yazılırken, bazı defterlerde hayvanlar cinslerine ve ne için kullanıldıklarına göre sınıflandırılarak kaydedilmiştir. Örneğin bir defterde toplam yük atlarının (bargir) sayısı verilirken³⁸³, diğer defterde saka bargiri, araba bargiri gibi sınıflandırmalar yapılarak kaydedilmiştir.³⁸⁴

³⁷⁹ Fikri Salman, "Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz", s.36-37.

³⁸⁰ Mine Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", s.311-324.

³⁸¹ Salman, *age*, s.26.

³⁸² BOAD.BŞM.MHF.d. nr. 12617, 5. Sayfa, (H 19.03.1168-03.01.1755), BOA.TSMA.d. 23/0067 (29.02.1174-10.10.1760). Parça kumaşlarına iki adet defterde rastlanmıştır.

³⁸³ BOA.D.BŞM.MHF. 40/18, 1. Sayfa, (23.08.1162-08.08.1749)

³⁸⁴ BOA.D.BŞM.MHF.d nr. 12617, 8. Sayfa, (19.03.1168-03.01.1755)

Paşa'nın sahip olduğu hayvanların dökümü incelendiğinde 90 Katır (Ester), 21 deve (şütür), 12 at (esb), 23 yük atı (bargir) ve 40 adet de görevlilere tayin olunan at olduğu görülür. Bu şekilde hesaplandığında paşanın muhallefatında toplam 177 adet hayvanı olduğu anlaşılmaktadır. Fakat İstanbul'a getirilen hayvanların adedi farklılık göstermektedir. İstanbul'a getirilen ve İstabl-ı Âmire'ye teslim edilen hayvanların adedi ise 43 katır, 21 deve, 5 at ve 4 yük atı olarak kaydedilmiştir.³⁸⁵ Muhallefat defterlerini ayrıntılı incelediğimizde aslında Travnik'te bulunan hayvan sayısının daha fazla olduğunu görmekteyiz. İstanbul'a getirildikten sonra kaleme alınan defterlerdeki sayı farkına baktığımızda, hayvanlardan bazılarının Travnik'te çeşitli yerlere teslim edilmiş veya satılmış olması ihtimal dahilindedir. Buna mukabil özellikle fazla sayıya ulaşan katırların İstanbul'a getirilmesi nakdî değerlerinden daha çok masrafa sebep olacaktı. Bu sebeple ilk akla gelen hayvanların içerisinde seçtiklerini getirip diğerlerini orada değerlendirmek istedikleridir. Fakat bununla ilgili belgelere yansıyan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yol esnasında ise 45 katırdan 2 adet, 23 deveden de 2 adedi telef olmuştur.³⁸⁶

İstanbul'a gelen hayvanların cinsleri ve renkleri ayrıntılı şekilde defterde belirtilmiştir. Verilen bilgilere göre beş attan dördü Türkmani, diğeri ise Mısırî olarak sınıflandırılmıştır. Bununla beraber başka defterde bu atların renklerine de yer verilmiştir. Padişah tarafından hediye edilen kır divan atı, Nişancı Paşa tarafından hediye edilen doru at, atık kır divan atı, Kütahya tarafından gelen kır at, atık al at şeklinde kaydedilmiştir. Bargirler yani yük atları da sınıflandırılmıştır. 12 saka bargiri, 5 araba bargiri, 3 yedekkeşan bargiri, Nişancı Paşa tarafından hediye edilen bakla kır bargir, doru bargir, kır bargir şeklinde kaydedilmiştir.³⁸⁷ Cinsleri zikredilen bu hayvanların hepsi İstanbul'a getirilmemiştir.

Hayvanların, defterlerde fiyatlarının kaydedilmemesinden dolayı değerlerini tespit edemiyoruz. Fakat atların fiziksel ve cinsî özellikleri, bir kısmının önemli kişiler tarafından hediye edilmiş olması cins atlar olduklarını ve çok kıymetli olduklarını gösterir. Zikredilen Türkmâni, Mısırî gibi cins atlar, döneminde oldukça pahalı atlardandır. Aynı zamanda Padişah ve Nişancı Paşa tarafından hediye edilen atların da bir hayli pahalı ve değerli atlar oldukları söylenebilir.

³⁸⁵ BOA.D.BŞM.MHF. 40/18, 1. Sayfa, (23.08.1162-08.08.1749)

³⁸⁶ BOA.MAD.d nr. 10350, 108. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754)

³⁸⁷ BOA.D.BŞM.MHF.d. nr. 12617, 8. Sayfa, (H 19.03.1168-03.01.1755)

2.3.7. At Koşum Takımları

Muhallefatı içerisinde bir diğer zengin eşya grubunu at koşum takımları oluşturmaktadır. At, hem Türkler içerisinde özel bir öneme sahip, hem de bir nevi çağın en önemli ulaşım aracı olarak kullanıldığından atlar üzerine takılan araç gereçler bir hayli ehemmiyet arz etmekteydi. Atlar, üzerlerine serilen örtü, eyer takımları vasıtasıyla gösterişli ve şaşalı bir görüntü oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu takımlarda kullanılan değerli ve lüks kumaşlar bir servet niteliğinde olmaktadır. Abdullah Paşa'nın eyer takımları, kürkleri ve diğer giyim eşyaları gibi ayrıntılı olarak kaydedilmiş ve tek tek hepsinin renkleri, kumaşları, desenleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir.³⁸⁸

Raht ve Reşme: Raht eyer takımı, reşme de atın ağzına takılan zinciri ifade etmektedir. Abdullah Paşa'nın muhallefatı eyer takımları açısından zengindir. 69 adet eyer takımı mevcuttur. Bu takımların büyük çoğunluğunun deseni yaldızlı ve saçaklıdır. Renk olarak değerlendirildiğinde, herhangi bir renk ön plana çıkmamakla birlikte turuncu, siyah, nefsi, bademi, mor, pembe gibi çeşitli birçok renkte eyer takımı bulunmaktadır. Tüm eyer takımları sim (gümüş) işlemelidir. Bunların dışında özellikleri zikredilmeyen 10 adet eyer takımı kaydedilmiştir.

Kesme: Kesme at eyeri üzerine örtülen örtüdür. 34 adet kesme ve 2 adet kesme saçığı kaydedilmiştir. Kesmelerinde kullanılan kumaş türü genellikle çukadır. Bununla beraber atlas, kadife, diba kumaşları da hatırı sayılır sayıdadır. Nadir olarak da sıрма, canfes, kemha, ustufa gibi kumaşlara rastlanmaktadır. Desen olarak kabanlı, yaldızlı, sırmalı ve simli (gümüşlü) türde desenler kullanılmış ve genellikle saçaklıdır. 3 adet Leh işi kesmesi bulunmaktadır. Kesmelerinin renklerine bakıldığında genel olarak göz (turkuaz) rengi çoğunluktadır. Bunun yanında mor, kırmızı ve beyaz renkleri de diğer renklere oranla daha fazla kullanılan renklerdir. Leylaki, zeytuni, barudi gibi renkler de mevcuttur.

Gaşiye: At eyerinin altına örtülen örtünün adıdır. Abdullah Paşa'nın 24 adet gaşiyesi tespit edilmiştir. Bunlar incelendiğinde gaşiye örtülerinin büyük çoğunluğunun mor renkten oluştuğu görülmektedir. Kumaş olarak çuka kullanılmış ve desen olarak da kabanlı ve yaldızlı gaşiyeler tercih edilmiştir.

Rikap: Ata binmek için üzerine basılan halkaya rikap denmektedir. 23 adet rikabı kayda geçirilmiştir ve çoğunlukla yaldızlıdır. İçerisinde Felemenk işi rikaplara da rastlanmıştır.

³⁸⁸ BOA.TS.MA.e. 225/20, 2. Sayfa, (11.08.1162-27.07.1749)

Genellikle simden (gümüş) süslemeler yapılarak üretilmiştir. Özellikleri kaydedilen rikaplarının yanında 460 adet de kem-ayar (değersiz) rikabı bulunmaktadır.

Genel olarak at koşum takımlarının kumaşları incelendiğinde çuka kumaşı çoğunlukta olmak üzere atlas, kadife diba, sırma, canfes, kemha gibi birçok kumaş türü bu takımlarda kullanılmıştır. Bu kumaşlar ipekten yapılmak üzere döneminde çok sık kullanılan kumaşlardır. Dokunduğu yere, dokuma şekline ve işlemelerine göre değişik isimler almaktaydı. Çiçekli, çubuklu gibi işlemler ve nakışlardan oluşmaktaydı.³⁸⁹ Çuka kumaşı ise yüzyıllarca kullanılmış çok tercih edilen kumaş türüdür ve bu kumaştan birçok giyim eşyası dikilmiştir.³⁹⁰

2.3.8. Savaş Aletleri

Türkler tarih boyunca dünyada savaş ve askeri açıdan en önemli milletlerden sayılmaktadır. Hem askeri açıdan maharetleri hem de savaşta uyguladıkları taktikler ve başarıları göz önünde bulundurulduğunda bunun aksini iddia etmek mümkün değildir.³⁹¹ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın muhallefatinin önemli bir parçasını savaş aletleri oluşturmaktadır. Savaş aletlerinde en çok dikkat çeken kısım tüfek ve kılıçları olsa da muhallefatinde tabanca, topuz, mızrak, bıçak, balta gibi birçok kesici savaş aleti bulunmaktaydı. Tarih boyunca Türklerde hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası ele alındığında en temel silah, kuvvet ve iktidarın sembolü olarak da görülen kılıç olmuştur. Aynı zamanda ok ve yay da Türklerin tarihinde kılıç gibi çok özel bir yere ve öneme sahiptir. Bunların yanında tarih içerisinde pala, bıçak, balta, kama, yatağan gibi çok sayıda kesici silah kullanılmıştır.³⁹²

Tüfekleri: Defterlerde Paşa'nın karışık olarak kayda geçirilen tüfeklerinin toplam sayısı 50 olsa da 42 tanesinin nitelikleri hakkında bilgiye sahibiz.³⁹³ Bunlar yapıldığı yere, malzemesine, rengine ve süslemelerine göre en ince ayrıntılarına bakılarak kayıtlara geçirilmiştir. Tüfek ve tabancalar kundak, kabza, dipçik, namlu gibi çeşitli bölümlerden oluşmaktaydı. Bu kısımlar ahşap olmakla birlikte genellikle değerli taşlarla süslenmekteydi.³⁹⁴ Tüfeklerin namlu türleri de iki şekilde defterde kaydedilmiştir. Muhallefat içerisinde bazıları şeşhane, bazıları da kaval tüfek olarak zikredilmektedir. Bunun sebebi tüfeklerin namlu

³⁸⁹ Mine Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", s. 291-340.

³⁹⁰ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 82.

³⁹¹ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2004, ss.150, s.53.

³⁹² Salim Aydın, "Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi", *Tarih Okulu Dergisi*, 10, 2011, s. 6-8.

³⁹³ BOA.D.BŞM.MHF. 40/47, 1. Sayfa, (H 08.02.1163-17.01-1750)

³⁹⁴ Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek Tabanca ve Teçhizatları (Askerî Müzeden Örneklerle)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s.30.

şekillerine göre ikiye ayrılmasıydı. Bunların biri “şeşhane”, diğeri de “kaval” tüfektir. Şeşhane tüfek namlusu isminden de anlaşılacağı üzere “yiv” denilen oyuktan ve bu oyuk da altı köşeden oluşmaktadır. Kaval tüfek namlusu ise yivsiz yani oyuksuz olarak düz bir borudan oluşmaktadır. Hatta dilimizde altı ve üstü birbirine uymayan ve benzemeyen, uyumsuz kıyafetler için kullandığımız “altı kaval üstü şeşhane” deyişi de buradan gelmektedir.³⁹⁵ Tüfeklerin süslemeleri incelendiğinde büyük çoğunluğu sim (gümüş) takımlı tüfekler olmak üzere, aralarında pirinç ve zer-nişan takımlı tüfekler de mevcuttur. Tüfeklerin kakma ve kundak süslemeleri ise genellikle altından oluşmakta ve sedef, mercan, yaka ve som kundaklı tüfekler de mevcuttur. Bir adet de rüzgar tüfeği bulunmaktaydı. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Abdullah Paşa’nın hatırı sayılır bir tüfek envanteri olduğunu görmekteyiz. Diğer eşyalar gibi tüfeklerin ve diğer silahların da fiyatları yazmamakta, bu sebeple değerlerini tespit edememekteyiz. Fakat yine de tüfek süslemelerindeki değerli madenlerden dolayı bir hayli pahalı olduklarını söyleyebiliriz.

Kılıç ve Tabancaları: Abdullah Paşa’nın kılıç ve piştovları da (tabanca) dikkat çekmektedir. Piştov tabanca anlamında kullanılmaktadır. Piştov Avrupa dillerinde kullanılan “pistol” kelimesi ile ilişkili olmalıdır. Piştov o dönemde tek atışlı ağızdan doldurulan çakmaklı tabancalar için kullanılmıştır.³⁹⁶ Abdullah Paşa’nın eşyası arasında 10 adet kılıç ve 9 adet de tabanca olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanında kılıçların içerisinde değerlendirebileceğimiz pala ve gaddareleri mevcuttur. Tabancaları da tüfekleri gibi çoğunlukla sim takımlı (gümüş) süslemelerden oluşmaktadır. Tabancaların menşelerine bakıldığında üçü İngiliz tabancası olmakla birlikte üç tanesi de Cezayir üretimi tabancadır. Abdullah Paşa’nın tabancalarının kılıfları da ayrıntılarıyla birlikte kaydedilmiştir. Kayıtlara geçen 14 adet piştov kuburu (kılıf) mevcuttur ve bunlar genellikle yaldızlı ve sade gümüş işlemeli kılıflardan oluşmaktadır.

Kılıçları çeşitli özellikleriyle kayda geçirilmiştir. Bosna işi ve Frengi iki kılıcı dışında diğer kılıçlarının menşeleri kaydedilmemiştir. Kılıçların malzemesi çelik ve demir olarak değişkenlik göstermektedir. Süslemeleri ise altın ve sim (gümüş) takımlı, bentleri yaldız simli, çelik, altından oluşur. Türleri de taban kılıç olarak zikredilmiştir. Kılıçlardan 24 tanesi gaddare adı verilen bir nevi kısa kılıçtı. Gaddarelerin de geneli sim (gümüş) takımlı ve simden mamuldür. Gaddarelerin birçoğu yaldızlıdır. Bunların yanında daha kalın bir kılıç türü olan bir adet altın tutmalı palası mevcuttur.³⁹⁷

³⁹⁵ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türki*, s.777, s.1086.

³⁹⁶ Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek Tabanca ve Teçhizatları*, s.83.

³⁹⁷ BOA.TSMA.e. 225/20, 2. Sayfa, (11.08.1162-27.07.1749)

2.3.9. Diğer Kesici ve Delici Savunma Araçları

Paşa'nın silah envanterinde diğerlerinin yanında daha birçok kesici, delici ve savunma aletleri de bulunmaktaydı. Bunlara bıçak, balta, mızrak, hançer, ok ve yay gibi aletler dahil edilebilir. 3 tanesi yatağan bıçağı olmak üzere 4 adet bıçağı ve 14 adet de hançeri bulunmaktadır. Yatağan bıçakları sim (gümüş) yaldızlı ve diğer bıçağı sadedir. Bunların dışında topuz, balta, mızrak gibi savaş aletleri de vardır. Sayıca fazla olan topuzlarını incelediğimizde genel olarak gümüş topuzları bulunmakla birlikte iki tanesi de çelikten oluşmaktaydı. Görünümleri ise yaldızlı ve sade malzemeden oluşmaktadır. Topuzlarının toplam sayısı ise 18'dir. Diğer bir delici alet olan mızrakları bulunmaktadır. Kayıtlara bir adet gümüşten yapılmış üç harbeli (başında kısa mızraklı) hışt (el mızrağı) olmak üzere 9 adet gümüş hıştı bulunmaktadır. Bunun dışında altı adet şatır (zaptiye) harbesi denilen kısa mızraklardan bulunmaktadır. Bunlardan başka 3 adet de baltası vardır. Baltalardan biri teber diğerleri ise gümüş ve taban balta olarak kaydedilmiştir.

Türklerin kullanmada mahir olduğu ve bin yıllar boyunca adımızla iç içe geçmiş savaş araçlarından biri de ok ve yaydır. Ok ve yayın Türk tarihinde yeri ayrı olup aynı zamanda Türkler tarafından da ustalıkla kullanılmıştır. Abdullah Paşa'nın silah envanterinde de ok, yay ve bunlarla ilişkili bazı araç gereçler kaydedilmiştir. 12 adet yay ve 427 adet karışık oku kayda geçirilmiştir. Bunun yanında oklarını içerisinde koyduğu 7 adet okluk ve okların üzerine atılıp talim yapıldığı yedi adet tilki derisinden yapılmış ok putası yazılmıştır. Bunlardan başka savunma silahı olarak zikredilebilecek kalkan ve dizliklerinden bahsedilebilir. Dokuz adet alay kalkanı vardır. Bu kalkanlar gümüşten (sim) mamuldür. Bir adet de örme demir dizliği mevcuttur. Silah araç gereçlerinde bunlardan başka çavuş çevgânı (sopa), mızrak demreni, hançer kösteği vs. eşyalardan bahsedilebilir.

2.3.10. Kitapları

Kitaplar sahibi hakkında bize çok şey söyler mi? XVII-XVIII. yüzyıllarda yaşamış bir Osmanlı devlet adamının kitapları, sahibinin zihin dünyası, entelektüel ilgileri ve meraklarını anlamamızı sağlar mı? Osmanlı seçkinlerinin kütüphanelerinde bulunan eserler kişiye özel midir? Kişiden kişiye ne ölçüde değişir? Bu soruların cevabını verebilmek çok kolay değildir. Ancak birçoğunun kütüphanesinde birbirine benzeyen kitaplar bulunsa da, kişisel kütüphanelerin sahiplerinin şahsi tercihlerini de belli ölçüde yansıttığı söylenebilir. Bununla beraber kitaplar da devlet adamları arasında birbirlerine sıkça hediye edilmekte, padişaha

gönderilen hediyelerde de sıkça rastlanan bir hediye aracı olmuştur.³⁹⁸ Bu sebeple Abdullah Paşa'nın hangi kitapları gerçekten okuduğu, hangileri seçkin bir kimse tarafından Paşa'ya hediye edilip kütüphanesinde bulunduğunu bilememekteyiz. Fakat tüm bunlara rağmen kütüphanesinde bulunan kitaplar değerli ve bize bir ölçüde fikir vermesi açısından önemlidir.

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın da farklı türlerden olmak üzere 121 adet kitabı mevcuttu. Bunların 64 tanesinin hususi isimleri muhallefât defterlerinde belirtilmemiş, bu kitaplar mecmua ve risale olarak toplu şekilde kayda geçirilmişlerdir. Muhtemelen Abdullah Paşa farklı devlet adamlarının ve aydınların yazdığı ve fikir, sanat, gündem, devlet yönetimi ile ilgili faydalı metinleri içeren dönemindeki mecmua ve risaleleri okumakta ve zihin dünyasını beslemekteydi. Bunlardan başka içerisinde tarih, tıp, coğrafya, edebiyat, felsefe gibi konularla ilgili toplam 31 adet kitabı vardır.³⁹⁹ Bu kitaplardan neredeyse üçte biri tarih kitaplarıdır. Diğer büyük çoğunluğu tıp kitabı olmak üzere hukuk, edebiyat, felsefe ve coğrafya gibi alanlarda kitapları bulunmaktaydı. Tarih kitaplarının arasında Naima⁴⁰⁰, Solakzâde, Taberi, Raşid, Subhi gibi önemli tarihçilerin eserleri vardı. Abdullah Paşa ile aynı dönemde yaşayan, dönemin resmî vakanüvisleri Mehmed Raşid ve Subhi Mehmed Efendi'nin kaleme almış olduğu tarih kitaplarının Paşa'nın envanterinde bulunması önemli ve dikkat çekicidir. Aynı zamanda en fazla görev yaptığı bölge olan Bosna tarihi ile ilgili de iki kitaba sahipti. Bunun yanında Tarih-i Hindi adlı Hindistan tarihiyle ilgili bir kitabı da bulunmaktaydı.

Kitaplarının bir kısmı ise dini kitaplardan müteşekkildi. Sayıları 26'ya ulaşan dini kitapları fıkıh, tefsir, fetva, hadis, tasavvuf, ibadet gibi konuları kapsamaktaydı. Dört tane de mushafı vardı. Dini kitapları konularına göre tasnif edildiğinde dengeli bir dağılımı olduğu görülür. Fıkıh ve hadis kitapları diğerlerine oranla daha fazla olsa da bu konuda kütüphanesi çeşitli ve orantılıdır. Dönemindeki diğer devlet adamlarının kütüphaneleri incelendiğinde kitapların isimleri, konuları ve mahiyetleri açısından benzer bir tabloyla karşılaşmaktayız. 1819 yılında muhellefatı kaydedilen başka bir Darphane-i Amire Nazırı Abdurrahman Feyzi Bey'in muhallefâtına bakıldığında 104 adet kitaba rastlanmakta ve tarih, din, tıp gibi konuların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bununla beraber Abdullah Paşa'nın muhallefâtında da bulunan Fetava-yı Ali Efendi, Solakzâde Tarihi gibi eserlerin Abdurrahman Feyzi Bey'in kütüphanesinde de bulunduğunu görmekteyiz.⁴⁰¹

³⁹⁸ Filiz Karaca, "Pişkeş", s. 295.

³⁹⁹ BOA.TSMA.e. 225/20, 2. Sayfa, (11.08.1162-27.07.1749)

⁴⁰⁰ Muhallefatında 3 adet Naima Tarihi bulunmaktadır

⁴⁰¹ Erkan Işıktaş, Muhammet Nuri Tunç, "Darbhane-i Amire Nazırı Seyyid Abdurrahman Feyzi Bey'in Mallarının Müsadere Edilmesi ve Muhallefatı (1819)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, Denizli 2022, s. 197-211.

Tüm kitapları incelenip analiz edildiğinde devlet yönetimi, tarih, hukuk, fıkıh, fetva, tefsir, coğrafya gibi kitaplar ön plana çıkmaktadır. Bu kitaplar kütüphanesinde dengeli bir sayıya sahiptir. Bu şekilde bakıldığında Abdullah Paşa'nın tarihi ve geçmişteki olayları bilen, devlet yönetimi ve diğer devlet meselelerine hâkim, aynı zamanda İslam dinini yeterince bilip İslamiyet'teki diğer meselelere de bir seviyede hâkim olan; bunların yanında da, tıp, edebiyat gibi diğer alanlara da meraklı, döneminin münevver bir devlet adamı portresi çizdiğini söylemek yanlış olmaz. Fakat bununla beraber kaydedilen bazı kitapları okumamış olma ihtimali de tabii bir durumdur. Kitapların biri tarafından hediye olarak gönderilmesi, bir devlet adamı veya padişahın verdiği hediyeler içerisinde olması da ihtimal dahilindedir. Aynı zamanda bir devlet adamının kütüphanesinin zengin olması her zaman takdir edilen ve dikkati çeken unsurlardan biri olmuştur. Bu sebeple Abdullah Paşa'nın kütüphanesini zengin tutmak isteğine sahip olabileceği atlanmamalıdır. Her ne sebeple olursa olsun Paşa'nın kütüphanesinde hem döneminde yazılmış hem de önceki dönemlere ait birçok dalda eser bulunması Abdullah Paşa'nın hayatını ve devlet adamlığını anlamak için önemli unsurlardandır.

2.3.11. Çadır Takımları

Çadır geçmiş zamanlardan beri Türklerde aile birliğinin bir sembolü olarak görülmüştür. Yerleşik hayata geçildikten sonra da önemi azalmamış ve çeşitli şekillerde kullanılmaya devam etmiştir.⁴⁰² Osmanlılar döneminde sefer esnasında ordu çadırlarda konaklar, bu işler Hayme Mehterleri⁴⁰³ tarafından yürütülürdü. Mehterhâne-i Hâyme-i Hassa teşkilatı işlev bakımından Mehteran-ı Tabl-ı Âlem'den tamamen farklıydı. Mehterhâne-i Hâyme-i Hassa, barış dönemlerinde ve sefer esnasında değişen birçok işi ifa etmekteydi. Sefer olmadığı zamanlarda sarayların her türlü döşeme malzemesi ve bunların teminiyle ilgilenmekte, bununla beraber seferde ihtiyaç duyulacak çadırların dikilmesi, malzemelerinin temini ve çadırların tamirini de üstlenmekteydi. Sefer esnasında ise çadırların temin edilip nakledilmesi ve kurulması gibi görevleri bulunmaktaydı. Bunların dışında Mehterhâne-i Hâyme-i Hassa'nın daha birçok görevi bulunmaktadır.⁴⁰⁴ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın muhallefatı içerisinde birçok çadır takımları bulunmaktaydı ve Paşa'nın vefatından sonra bunların bazıları İstanbul'a getirilip Mehterhâne'ye teslim edilirken bazıları da getirilmeyip Travnik Kalesi'ne teslim edilmiştir.⁴⁰⁵

⁴⁰² Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Cilt, s.5-6.

⁴⁰³ ar. Hayme (Çadır) Mehterleri

⁴⁰⁴ Fırat Boztaş, *Mehterhane-i Hayme-i Hassa: Osmanlıda Sabit Olmayan Yaşam Alanlarının Tasarlanması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2022, s.12-50.

⁴⁰⁵ BOA. MAD.d. nr. 10350, 108. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754); Travnik Kalesi'ne teslim edilen eşyalar için bkz. Bölüm 2.2.2 Eşyasının Alıkonulması ve Yapılan İşlemler.

Abdullah Paşa'nın çadırları belge içerisinde üç farklı kısımda kaydedilmiştir. Bunların bir kısmı Mehterhâne-i Âmire'ye teslim edilmiş, bir kısmı ise Travnik'te bırakılarak Travnik Kalesi'ne teslim edilmiştir. Birkaç çadır ve çadır malzemesi ise Üsküp'te Han-ı Cedid isimli handa bulunmuş ve Abdullah Paşa'nın eşyası olduğu tespit edilip muhallefata içerisinde eklenmiştir.⁴⁰⁶

Tablo 2.3 Abdullah Paşa'nın Çadır Takımları

Çadır Takımları	Adet	Çadır Takımları	Adet
Yemeklik Sayebanı	1	Sekban Çergesi	8
Yatak Çadırı	1	Hazine Çergesi	1
Çadır	13	Çerge	9
Küçük Çadır	2	Çeşme	3
Otağ	1	Oba	2
Matbah	2		
		Toplam	43

Kaynak: BOA. MAD.d. nr. 10350.⁴⁰⁷

Çadır takımlarında kullanılan her türlü malzeme, çoğu eşyada olduğu gibi kullanan kişinin konumunu, ait olduğu zümreyi belirtmekteydi. Özellikle kullanılan bazı çadırlar padişaha mahsus imal edilmekte, bazıları da yüksek rütbeli vezirler dışında kullanılmamaktaydı. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın diğer eşyalarında olduğu gibi çadır takımları da ayrıntılı bir şekilde kaydedilerek bütün özellikleri muhallefata defterinde belirtilmiştir. Dolayısıyla Abdullah Paşa'nın çadır envanterini incelediğimizde bize kendisinin devlet içerisindeki konumu ve maiyetini belirlemek adına fayda sağlayacaktır.

Abdullah Paşa'nın muhallefata içerisinde farklı türden birçok çadır bulunmaktadır. Birbirinden farklı işlevlerde kullanılan ve farklı özellikleri bulunan 43 adet çadırı ve bunların yanında çadır takımları için gereken bazı malzemeleri kaydedilmiştir. Çadırlar üretilme şekline, fonksiyonlarına, yapı malzemelerine göre farklı şekillerde isimlendirilmiştir.⁴⁰⁸ Abdullah Paşa'nın çadırları içerisinde sayeban, oba, çadır, çerge, matbah ve çeşme türlerinde

⁴⁰⁶ BOA. MAD.d. nr. 10350, 108-109. Sayfa, (24.08.1167- 16.06.1754)

⁴⁰⁷ BOA. MAD.d. nr. 10350, 108-109. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754), Abdullah Paşa'nın çadırları ve çadır malzemeleri eklerdeki ilgili kısımda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Burada ise çadırların sadece genel özellikleri ve sayıları verilmiş, ayrıntılarına değinilmemiştir.

⁴⁰⁸ Boztaş, *Mehterhane-i Hayme-i Hassa*, s.208.

çadırlar bulunmaktadır.⁴⁰⁹ Bunların hepsi genel anlamda çadır ismiyle anılmaktaydı.⁴¹⁰ Muhallefatı içerisinde bulunan sayebanlar padişah ve üst düzey ümeranın sahip olabileceği çadırlardan olmakla birlikte dört adet sütun üzerine etrafı açık bir şekilde kurulmaktaydı. Abdullah Paşa'nın muhallefatında bir adet yemeklik sayebanı bulunmaktaydı. Muhallefatındaki diğer çadır türlerinden olan obalar genellikle yatmak için kullanılmakta, çergeler ise diğer çadır ve obalardan daha fazla geniş bir yapıda olmakta ve sayı açısından en çok kullanılan çadır türlerindendi.⁴¹¹ Boyutu, kullanılan malzeme ve hazine (oda) sayısına göre çergelerin değerleri hayli değişkenlik göstermektedir. Muhallefat içerisinde bulunan matbahlar içerisinde yemeklerin hazırlandığı çadırlardı. Çeşme ismi verilen çadır yapıları ise tuvalet ihtiyaçları için kullanılan çadır türlerinden olmakla birlikte “açık çeşme”, “tepeli çeşme” gibi yapısal anlamda çeşitlere ayrılmaktaydı.⁴¹²

Abdullah Paşa'nın çadırları içerisinde sekiz adet köhne çadırı bulunmakla birlikte 6 adet de kumaş malzemeleri ayrıntıları ile verilen münakkaş çadırları mevcuttu. Bunların dışları zen-kari (yeşil) kirpas (ham bez) ile bezeli iken içerisinde sürh (kırmızı) bogasi bez kullanılmıştır. Bunlar özellikle sade olan çadırlardan fiyat olarak çok daha pahalı olmakta ve genellikle padişah ve üst düzey devlet adamları için üretilmektedir.⁴¹³ Paşa'nın sahip olduğu çergeler içerisinde ise birçok köhne çergesi bulunmakta, bunların dışında zen-kari ve eteği beyaz sekban çergelerinden dört adet bulunmaktaydı. Bu çergeler mehterhâne içerisinde çok sayıda bulunan standart çergeler arasındadır. Paşa'nın muhallefatı içerisinde değerli çadır türlerinden olan obalar ise yatak çadırı olarak kullanılmakla birlikte özellikle padişah, sadrazam, padişah hocaları, padişah kethüdası gibi görevlilerin kullanımı için imal edilmekteydi.⁴¹⁴ Bu sebeple obalarda kullanılan malzemeler genellikle süslü ve fiyatları pahalı olmaktaydı. Paşa'nın envanteri içerisinde bulunan 18 hazineli olup birunu (dışı) zen-kari derunu (içi) sürh bogasi ve içi sürh muşambalı olan bir adet obası diğer standart çadır ve çergelerine göre fiyat açısından daha pahalıdır. Paşa'nın eşyalarından obaları, diğer çadır ve çergelerini kaydederken zukak, muytab, kovan, sütun gibi çadırların kurulumunda kullanılan malzemelerden de bahsedilmektedir. Çadırların imalatında kullanılan bu malzemelerden zukaklar bezden yapılıp çadırın etrafını kaplamakta ve içerideki sesin dışarıdan duyulmamasını sağlamaktaydı. Zukaklar herkesin çadırında kullanılamaz, özellikle padişah, sadrazam ve diğer

⁴⁰⁹ BOA. MAD.d. nr. 10350, 108-109. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754)

⁴¹⁰ Boztaş, *Mehterhane-i Hayme-i Hassa*, s.208.

⁴¹¹ Boztaş, *agt*, s.209-248.

⁴¹² Boztaş, *agt*, s.242-243.

⁴¹³ Boztaş, *agt*, s.212.

⁴¹⁴ Boztaş, *agt*, s.227.

vezirler dışında kullanılması yasaktı.⁴¹⁵ Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın çadırlarında kullanılan malzemelere baktığımızda bazı çadırlarının etrafında zukak bulunmakla birlikte malzemeleri içerisinde ayrı olarak 21 adet zukak bulunmaktaydı.⁴¹⁶ Bunlar muhtemelen yapılacak başka çadırlar için saklanmaktaydı. Örtmeler bir nevi yorgan işlevi gören örtülerdi. Muhtab ise örtme ve şiltelerin yapımında kullanılan keçi kılından dokunan kumaşlardır. Sütunlar çadırın dik durmasını sağlayan direklere denilmekte, kovanlar ise sütunların yerleştirildiği oyuklar için kullanılan isimlerdir.⁴¹⁷

Çadırların türlerinden biri olan sayebanlar da herkesin kullanamadığı, yalnızca padişah ve vezirlere mahsus olan çadırlardandı. Gölge için kullanılıp etrafı açık olarak üretilen sayebanlardan Abdullah Paşa'nın muhallefatında bir adet mevcuttu. Yemeklik sayebanı olarak kaydedilen bu çadırın dışı zen-kari kirpas içerisi ise kırmızı çuka üzerine şemseli (güneş motifli) renkli çuka ile imal edilmekle birlikte bu çadır Banaluka yapımıdır. Abdullah Paşa'nın muhallefatı içerisinde Bosna sınırlarında bulunan Banaluka işi birçok farklı eşyası bulunmaktadır. Çadırları arasındaki önemli parçalardan biri ise çeşme adı verilen ve tuvalet ihtiyacı için kullanılan çadırlardır. Abdullah Paşa'nın çadırları arasında iki adet açık çeşme ve bir adet de tepeli çeşme ismi verilen çeşme çadırları bulunmaktadır.⁴¹⁸ Açık çeşmelerin tepesi açık ve etrafı kapalı olarak yapılmakta, tepeli çeşmeler ise üstü kapalı şekilde imal edilmekteydi. Çeşme çadırlarının üretim maliyetleri diğer çadırlara göre daha düşüktür.⁴¹⁹ Abdullah Paşa'nın çadır takımları içerisinde büyüklü küçüklü daha birçok çadır ve çadır malzemesi bulunmakta, bunların bazılarının maliyeti düşük, standart ve eski çadırlar olmasına karşın bazıları da üst düzey ümeraya mahsus değerli ve süslü çadırlardı. Abdullah Paşa'nın ileri yaşına ve hâlihazırdaki görevine bakıldığında muhallefatında nispeten daha az değerli eşyalarının bulunması normal karşılanmalıdır. Bununla birlikte eşyaları arasında halen vezirlik döneminin gücünü ve ihtişamını yansıtan oldukça değerli eşyalara çokça rastlanmaktadır.

2.3.12. Kişisel Araç Gereçleri

Muhallefat içerisindeki bazı eşyaları Abdullah Paşa'nın kişisel araç gereçleri başlığı altında sınıflandırdık. Bunlar içerisinde tesbih, divit takımı (yazı takımı), saat, tütün malzemeleri, gözlük, yüzük, yelpaze, tarak gibi şahsına özel eşyalar bulunmaktadır. Bunları inceleyip analiz etmek bize Abdullah Paşa'nın kaynaklarda geçmeyen özel hayatına,

⁴¹⁵ Boztaş, *Mehterhane-i Hayme-i Hassa*, s.250.

⁴¹⁶ BOA. MAD.d. nr. 10350, 108-109. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754)

⁴¹⁷ Boztaş, *agt*, s.330-336.

⁴¹⁸ BOA. MAD.d. nr. 10350, 108-109. Sayfa, (24.08.1167-16.06.1754)

⁴¹⁹ Boztaş, *agt*, s.243.

zevklerine, hoşlandığı renklere, gününü nasıl ve nelerle geçirdiğine dair zengin bilgiler verecektir.

Divit Takımı: Abdullah Paşa'nın muhallefatındaki kitaplara, yazdığı risale ve telhislerine bakıldığında okumayı ve yazmayı seven bir devlet adamı portresi çizmektedir. Bu sebeple divit takımlarının da Paşa için bir hayli önem arz ettiği söylenebilir. 5 adet divit takımı bulunmaktadır ve bunlar gümüş süslemelidir. Bunlar içerisinde mürekkep konan hokka ve mürekkebi kurutmak üzere kullanılan rıhların konulduğu rıhdanlık (rıhdanlık) bulunmaktadır.

Kese ve Cüzdan: Keselerinden birisi tarak kesesi bir diğeri kapı halkına in'am (bahşiş) vermek üzere kullandığı in'am kesesidir. Bunun dışındaki 14 adet kesesi ise sim, inci işlemeli, kadife gibi malzemelerden yapılan akçe kesesidir. 1 adet cüzdanı ise incili kadife cüzdanıdır ve değeri de 2.400 akçedir.

Yüzükleri: Abdullah Paşa'nın zümrüt, yakut, altın gibi çeşitli mücevher yüzükleri bulunmaktaydı. Bunlar bir servet değerindeydi. Bunların dışında da muhtemelen günlük hayatında kullandığı daha az nakdi değer arz eden 3 adet yüzüğü bulunmaktadır. Bu yüzükler gümüşten (sim) oluşmakta ve bir tanesi mühürlü yüzük, diğeri de vefkli⁴²⁰ yüzük olarak kaydedilmiştir.

Tarakları: 21 adet tarağı bulunmaktadır. Bunlardan biri mücevher taraktır. On yedi adedi gümüşten mamül olmakla birlikte muhtemelen saç için kullanılan taraktır. Diğer 3 tarak ise sakal için kullanılan lihye denilen sakal tarağıdır ve tarakları işlemelidir.

Bunların yanında 4 adet saati bulunmaktadır. Bu saatlere mücevherat kısmında bahsedilen mücevher saatleri dâhil değildir. Bunlar çekmece saati, İngiliz saati, çalar saat gibi saatlerinden oluşmaktadır. İçecek içmek için kullandığı 3 adet bakır, ağaç ve sim matarası, sıcak günlerde serinlemek için kullandığı 13 adet yelpazesi bulunmaktadır. Ayrıca namaz kılmak için kullandığı 16 adet seccadesi kaydedilmiştir ve bu seccadeleri kırmızı, göz ve mavi renktedir ve canfes, şal, atlas kumaşlarından oluşmaktadır. Bu seccadelerin dokuzu Banaluka seccadesidir. Bunların yanında Abdullah Paşa'nın bu kısımda değerlendirmedığımız bazı eşyaları da bulunmaktadır. Bunlar kâğıt, sandık, harita, vezaret beratı gibi çeşitli eşyalardır. Bunlar ve diğer ayrıntılı eşyalar ekler kısmındaki tablolarda incelenebilir.

⁴²⁰ Ayet ve dua gibi koruyucu metin veya sembollerdir.

2.3.13. Ev Eşyası

Bu kısımda Abdullah Paşa'nın, özellikle evde kullanılan ve bireysel olmayan, ev halkıyla beraber kullandığı eşyalar değerlendirilecektir. Koltuk takımları, örtüler, bohça, oturma kılıfları, kutular gibi birtakım araç gereçleri bu başlık altında sınıflandırılmıştır.

Makat ve Oturma Kılıfları: Oturmak için kullanılan minderlerin üzerine kaplanan örtülere makat denilmektedir. Bazı minderlere de makat dendiği görülmektedir.⁴²¹ Bunlardan Abdullah Paşa'nın muhallefatında toplam 20 adet bulunmaktadır. Bunların dördü camekân makadı ve beşi köşe makadıdır. Köşe makatlarının bazılarının Kıbrıs menşeli olması dikkat çekmektedir. Oturma kılıfları içerisine yastık, minder yüzü gibi oturma kılıfları girmektedir. 76 adet oturma kılıfı kaydedilmiştir. Toplam değer olarak 17.300 akçe etmekle beraber bunların kumaşlarının neredeyse yarısı hatayi ve kadife kumaştan oluşmaktadır. Bununla beraber tür olarak bunların yarısı işlemelidir. Oturma kılıflarının menşelerine bakıldığında bunların sekizi Kıbrıs işi ve biri Bağdadi'dir.

Ayrıca oturma kılıfları, minder gibi eşyaların çok olması sürekli olan ikametgâhının tespiti açısından da önemlidir.⁴²² Abdullah Paşa'nın vefat ettiği tarihte Travnik'teki konağından başka bir evinin olup olmadığını bilmesek de buranın sürekli bir ikametgâh yeri olduğunu bu eşyalar doğrulamaktadır.

Bunların dışında ev eşyası içerisinde bohça, şamdan ve çeşitli kutu ve sandıklarından bahsedebiliriz. Muhallefat içerisinde birtakım eşya ve malzemeleri saklamak için kullanılan 18 adet kutu bulunmaktadır. Bu kutular sim, tombak, sedef, nebat gibi malzemelerden imal edilmişti ve defterde yaldızlı, elmaslı, çemberli gibi sıfatlarla adlandırılmaktaydı. Çeşitli eşyaları saklamak için de 7 adet sandığı bulunmaktadır. Evinin aydınlatılmasında kullanılan şamdanlarından ise kaydedilenler 20 adettir. Bunlar pirinç ve sim şamdanlardır. Yine çeşitli eşyalarının muhafaza etmek için kullanıldığı 42 adet bohçası bulunmaktaydı. Bunlar genellikle sandal bohça denilen kumaşlardan oluşmakta ve rengarenk bohçalardır. Bunların dışında ev eşyası içerisine girebilecek terazi, leğen, havan, kavanoz, piştahta⁴²³, makas gibi çok sayıda eşyası bulunmaktadır. Bunların sayısı ve türleri ayrıntılı olarak ekler kısmındaki muhallefat tablolarında verilmiştir.

⁴²¹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.393.

⁴²² Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi)", s.61.

⁴²³ Üzerinde para sayılmaya yarayan akçe tahtası veya çekmece anlamına gelir.

2.3.14. Mutfak Eşyası

Abdullah Paşa'nın konağında kendisinin ve ev halkının kullandığı hatırı sayılır sayıda mutfak araç gereci kaydedilmiş olduğu anlaşıyor. Bunlar içerisinde tabak, kâse, kaşık, sofa, kahve fincanları, tepsi, güğüm vs. gibi onlarca farklı çeşitten mutfak eşyası bulunmaktaydı. Bunlar incelendiğinde hem Abdullah Paşa ve ailesi, hem de dönemindeki yemek ve mutfak kültürü hakkında önemli bilgiler edinilebilir, aynı zamanda bu alanda yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlanabilir.

Yemek Takımları: Bu başlık altında tabak, kaşık, kâse gibi eşyalardan bahsedebiliriz. Muhallefat içerisinde yemekler için kullanılan 74 adet kaşık kaydedilmiştir. Bu kaşıklar taam (yemek) kaşığı, macun kaşığı, hoşaf kaşığı gibi kullanım amacına göre tasnif edilmiş ve adlandırılmıştı. Aynı zamanda kaşıklarının büyük çoğunluğunu oluşturduğu 61 adet kaşık ayrıntıları kaydedilmeden envai kaşık olarak zikredilmiştir. Bu kaşıkların sade ve süssüz olup yemekler için kullanıldığı söylenebilir. Muhallefat içerisindeki tabaklar da dikkat çekmektedir. Toplamda 52 adet tabağı kaydedilmişti. Bunlar bakır ve gümüşten mamuldü. Bunlardan sekizi defterde kahvaltı tabağı olarak, yirmisi ise fağfur yani Çin işi tabak olarak adlandırılmıştı. Bilindiği üzere Osmanlı seçkin zümresi arasında Çin işi fincanlar çok kullanılırdı. Abdullah Paşa gibi diğer devlet adamlarının muhallefatı incelendiğinde Çin porseleni fincan, tabak vs. eşyalara rastlanmaktaydı.⁴²⁴ Çin porselenleri Osmanlı seçkin zümresi arasında XVI. yüzyıldan itibaren oldukça yayılmış, pahalı olan Çin işi (fağfuri) taabaklar, fincanlar ve bırakım diğer eşyalar hem padişaha hediye olarak sunulmakta hem de devlet adamlarının birbirlerine takdim ettiği hediyeler arasında sıklıkla adı geçmekteydi.⁴²⁵

Yemek takımları arasında değerlendirilebilecek bir diğer eşya grubu da sofralardı. Sofralar yemek tahtası altına serilen örtülerdir. Abdullah Paşa arkasında 14 adet sofa bırakmış, bunlar süzeni, Hatayi, kemha gibi kumaşlardan yapılmıştı. Renk olarak ise leylaki, siyah, işleme, lacivert gibi sofa renkleri bulunmaktaydı. Bunun yanında çeşitli yiyecek ve içeceklerin içine konulduğu 25 adet kasesi bulunmaktaydı. Bu kaseler yoğurt kasesi, şerbet kasesi gibi türlere ayrılarak kaydedilmiştir. Yemeklerin pişirildiği 54 adet tencere ve kapakları da muhallefatı içerisinde bulumaktaydı. Bu eşyaların dışında tuzluk, sürahi, güğüm, tepsi, makrama gibi mutfakta kullanılan birçok eşyası da mevcuttu.

⁴²⁴ Bkz. Bekir Gökpınar, "Rakka Valisi Hamalzâde Ahmet Paşa'nın Muhallefatı (1745)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Aratırmaları Dergisi*, V/1, 2020, ss. 144-191;

Temel Öztürk, "Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa'nın Muhallefatı (1728-1730)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 18, İstanbul 2008, ss. 9-50.

⁴²⁵ Kiel, "Osmanlı Yöneticileri, Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme", s.144.

Kahve Takımları: Kahve Osmanlı toplumunda çok tüketilen bir içecektir. Eve bir misafir geldiğinde de ikram edilenlerin başında kahve gelmekteydi.⁴²⁶ Öyle ki kahve ve tütün içme geleneği iç içe geçmiş, çoğu zaman kahve tütünsüz içilemez olmuştur.⁴²⁷ Özellikle yemeklerden sonra kahve içmek ayrı bir keyif unsuru ve gelenek haline gelmiştir. İnsanlar yemeklerinden sonra gülsuyu ve tütünsü yakarak ortamı hoş koku ile donatırken aynı zamanda kahvelerini içmekteydiler.⁴²⁸

Muhallefat içerisinde bulunan kahve takımları dikkate değerdir. Bunlar arasında kahve fincanları, kahve içerken kullanılan kahve peşkiri, önlük, kahve tepsi, kahve ibriği, kahve makası ve fincanları saklamak için kullanılan fincan puşidesi ve içilirken fincanların içine konduğu fincan zarfları bulunmaktadır. Bütün bunlara bakıldığında Abdullah Paşa ve ailesinin zengin bir kahve kültürüne sahip olduğunu ve kahve içmeyi çok sevdiklerini söyleyebiliriz. Muhallefata yazılan fincanları toplam 38 adettir. Bunların da çoğu Avusturya (14) ve Fağfur (Çin porseleni, 12 adet) fincanlardır. Kahve peşkiri ve önlük 46 adettir ve bunların 33 tanesi Mardin işidir ve rengârenktir. Kahve takımları içerisinde 8 adet kahve ibriği, 7 adet tepsi, ikisi mücevher olmak üzere 24 adet de gümüş fincan zarfı bulunmaktaydı.

2.3.15. Tütün Malzemeleri

Tütün eski metinlerde “duhan” olarak geçmekle birlikte içilen ot ve tütün anlamına gelmektedir.⁴²⁹ Türklerde tütün o kadar yaygındır ki yaşlısından gencine varıncaya kadar birçok kişi tütün kullanmaktaydı. Hatta gelen misafirlere tütün çubuğu ve tütün ikram edilmekteydi.⁴³⁰ Enfiye de o dönemde Osmanlı memleketinde bir hayli yaygınlaşmıştı. Tütünün toz haline denilen enfiye burundan çekilmekte ve insanlar enfiye kutusunda bunları taşımaktaydı.⁴³¹ XVIII. Yüzyılın seçkin bürokratlarından olan Abdullah Paşa’nın günlük eşyaları arasında da tütünle ilgili malzemeler dikkat çeker. Bu eşyaları içerisinde tütün kesesi, tütün tablası, çubuğu, marpuç, tütün ve enfiye malzemeleri bulunmaktadır. Bu da Abdullah Paşa hatırı sayılır şekilde tütün mamulleri kullandığını göstermektedir. Bununla beraber bu malzemeleri kullanırken oldukça keyif alıyor olacak ki tütün içmekte ve saklamakta kullandığı malzemeler hem renk açısından hem de yapı malzemesi bakımından oldukça çeşitliydi.

⁴²⁶ Ayça Özer Demirli, Nurten Öztürk, “Osmanlı’da Kahve Kültürü ve Sunumu”, *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*, 5, İstanbul 2010, s.36.

⁴²⁷ D’ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye’de Örf ve Adetler*, s.55.

⁴²⁸ Serkan Gedük, “Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-6*, İstanbul 2013, s.130.

⁴²⁹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 1, s.479.

⁴³⁰ “Türklerin çubuğa karşı olan düşkünlüğü o derecedir ki, yazı yazarken bile ellerinden bırakmazlar”, D’ohsson, *age*, s.58.

⁴³¹ Mehmet Önder, *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, s.74.

Tütün Çubuğu: Tütünün içine konulup içildiği tütün çubukları, Abdullah Paşa'nın tütün mamullerini oldukça sevdiğini ve düzenli şekilde kullandığını göstermektedir. Tütün çubuğunun sayısı 29 adettir. Çubukları imamelerine (ağızlık) ve çubuğun yapı malzemesine göre sınıflandırabiliriz. İmamelerine göre incelendiğinde 22 adet kehribar, altı adet yeşim ve bir adet mercandan mamül imameli çubuğu bulunmaktaydı. Aynı zamanda bu çubukların 17 adedi gürz, yedi yasemin ve beş tanesi de güzar yapımıdır.

Tütün Kesesi: Tütünlerin içinde saklandıkları tütün keselerine Abdullah Paşa'nın muhallefatı içerisinde çokça rastlamaktayız. Paşa'nın 21 adet tütün kesesi bulunmakta ve kumaşları bakımından oldukça dikkat çekiciydi. Şal, kadife, atlas, ustufa, diba gibi çeşitli kumaşlardan yapılmış tütün keseleri

Diğer Tütün Malzemeleri: Tütünlerin içinde saklandıkları duhan (duman, tütün) keselerine çokça rastlamaktayız. Muhallefatında 21 adet duhan kesesi bulunmaktadır. Bu keseler çoğunlukla kadife ve şaldan oluşmakta ve işlemelilerdir. Bunun dışında diba, atlas, ustufadan yapılmış keseleri de mevcuttur. İki adet kese yeşil ve mavi renklidir. Abdullah Paşa vefat ettikten sonra muhallefatında 1.920 akçe değerinde tütün bulunmaktaydı. Bu malzemelerin yanında, burna çekilen enfiyenin kutuları da bulunmaktadır. 7 adet enfiye kutusu vardır ve tombak, saye ve sedeften yapılmıştır. Tütün malzemeleri içerisinde 8 adet duhan tablası ve 1 adet de marpuç bulunmaktadır.

Buhurdan ve Gülabdanları: Her ne kadar tütün ile ilgili olmasa da buhurdan ve gülabdanları da bu eşyalar arasında değerlendirmek istedik. Buhurdanlık tütsülük anlamına gelmektedir. Bu dönemde özellikle Osmanlı saraylarında çeşitli güzel kokular yaymak buhurdanlık ve gülabdan birlikte bir takım halinde kullanılmıştır. Buhur yani tütün yakmak için buhurdanlıklar, Gülsuyunu etrafa serpmek için de gülabdan kullanılmıştır.⁴³² Abdullah Paşa'nın muhallefatında 4 adet buhurdanlık, 4 adet gülabdanlık ve 2 adet gülsuyu ile birlikte gülsuyu makramaları (havlu) kaydedilmiştir.

2.3.16. Banyo ve Temizlik Malzemeleri

Bu kısımda özellikle konağın banyo, hamam gibi bölümlerinde kullanılan abdest ve hamam ihtiyaçları için çeşitli temizlik malzemeleri, berber takımları gibi eşyalar yer almaktadır. Bunlardan birisi berber malzemeleridir. Berber malzemesi içinde iki adet berber takımı mevcuttu. Bunlar saç ve sakal kesimi için kullanılan örtülerdir. Bunlar şaldan yapılmakla birlikte birisi turuncu renklidir. Bunun yanında kesim yapmak için 5 adet usturası

⁴³² Gedük, "Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği", s.124-125.

bulunmaktadır. Kesim esnası ve sonrasında kullanılmak 5 adet berber peşkiri (havlu) ve makraması (kenarları işlemeli havlu) bulunmaktadır. Tepsi, berber taşı, ustura kılıfı gibi eşyalar da Paşa'nın saç ve sakal kesimleri için kullandığı malzemeleri arasındaydı.

Abdest ve Hamam Eşyası: Abdest alma, el yüz yıkama ve hamamda kullanılan çeşitli eşyalara muhallefat içerisinde yer almaktaydı. Hamam eşyası içerisinde değerlendirilebilecek 4 adet hamam gömleği, 1 adet hamam seccadesi, 3 adet siyah peştemal bulunmaktaydı. Suların konulup el ve yüze dökülmesinde kullanılan 16 adet abdest leğeni ve ibrik bulunmaktaydı. Bunların bazıları gümüş, bazıları bakırdan mamül ve işlemelilerdi. El ve yüz yıkadıktan sonra kurulanmak ve diğer ihtiyaçlar için kullanılmak üzere 36 adet havlu ve peşkiri vardı. Bunlar genelde sade veya beyaz renkli olarak belirtilmiştir. Bazıları da işlemeli olmakla birlikte iki adedi Mardin yapımıdır. Paşa'nın diş temizliği için kullandığı 3 adet misvak da temizlik malzemeleri arasında bulunan eşyalardandır.

2.3.17. Köle ve Cariyeleri

Muhallefat içerisinde muhtemelen konağında yaşayan ve görevli olan, kendisinin, eşinin ve validesinin olmak üzere sınıflandırılmış cariyeler ve köleleri bulunmaktadır. Bunlar bir adet muhallefat defterinde geçmekte olup diğer defterlerde zikredilmemektedir.⁴³³ Kapı halkı içerisinde çeşitli gulamlar kaydedilmiş fakat bunlardan muhallefat içerisinde bahsedilmemiştir. Kapı halkının uzun yıllar öncesinde kaydedilmiş olması bunu bir ölçüde açıklayabilir. Dolayısıyla vefat ettiği tarihte Travnik'de konağında bulunan cariyelerin deftere kaydedilip ardından İstanbul'a getirildiği düşünülebilir. Söz konusu defterde cariyelerin isimleri, milliyetleri ve kimin cariyesi olduğu tasrih edilmiştir.

Abdullah Paşa'nın Cariyeleri: Abdullah Paşa'nın 8 adet cariyesi kayda geçirilmiş ve bunların da beşi kadın, üçü de hadım edilmiş erkek hizmetçileridir. Kadınlardan ikisi Gürcü, biri Abaza, ikisi tanesi de Arap cariyedir. İsimleri şu şekildedir; Gürcü "Dilruba" ve "Dilhayat", Abaza "Mahbube", Arap cariyelerin ve erkek kölelerin isimleri deftere yazılmamıştır.

Validesinin ve Eşinin Cariyeleri: Validesinin ve eşinin ise üçer tane cariyesi bulunmakta ve bunların tamamı Gürcü milletinden olup kadınlardan oluşmaktaydı. Validesinin cariyelerinin isimleri "Ruşen", "Edibe" ve "Atiye"dir. Eşinin cariyelerinin isimleri ise "Mihr", "Mükerrem" ve "Letafet"ti.

⁴³³ BOA.D.BŞM.MHF.d. nr. 12617, 9. Sayfa, (H 19.03.1168-03.01.1755)

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın tüm serveti ve mal varlığı dikkate alındığında, etrafındaki kişiler ve sosyal sınıfı içerisinde gerçekçi bir yere oturtmamız gerekecektir. Öncelikle Abdullah Paşa'nın yaşı hesaba katıldığında, ortalama doksan yıllık ömrü boyunca hatırı sayılır bir mal varlığına ulaştığını söyleyebiliriz. Nakitleri, mücevheratı, kıyafetleri, hayvanları ve diğer birçok eşyası satılmayıp deftere de değerleriyle kaydedilmediği için bunların nakit değerini bilemiyoruz. Bunu göz önüne aldığımızda bunların satışından oldukça büyük bir servet çıkacağı açıktır. Nitekim eşyası içerisinde Siyah tilki kürkü gibi çok nadir bulunan -yalnızca padişahın hediye etmesi vasıtasıyla elde edilen- eşyalardan bulunması Abdullah Paşa'nın hem padişah hem de diğer devlet adamları ve sosyal sınıfı içerisinde saygıdeğer, önemli bir kişi ve devlet adamı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda mücevheratı içerisinde bulunan yakutlu, elmaslı, zümrütlü ve diğer değerli eşyalarının büyük bir servet değerinde olacağı âşikârdır.

Abdullah Paşa'nın giyim eşyasından silahlarına, temizlik malzemelerinden kişisel araç gereçlerine ve evinde ailesi ile beraber kullandığı eşyalara kadar birçok eşya titizlikle kaydedilmiştir. Bunların atlanmadan defterlere kaydedilmesi Abdullah Paşa'nın kişisel hayatı ve ev yaşantısı ile ilgili bize birçok fikir vererek Paşa ile ilgili birçok konuda yorum yapmamıza olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda dışarıda kullandığı kürk, kaftan, ferace, entarileri gibi birçok giyim eşyası ve başlıklarının kaydedilmesi bize sosyal hayatta Abdullah Paşa'nın konumu hakkında fikir vermektedir. Aynı zamanda kürkleri ve kaftanları gibi özellikle hediye vasıtasıyla sahip olunan eşyalardan muhallefatında çokça bulunup ayrıntılarıyla kaydedilmesi bize döneminde hediye aracı olarak popülerlik kazanmış bu giyim eşyaları hakkında da teferruatlı bilgi vermektedir. Her şeyden önemlisi bu titizlikle kaydedilen muhallefat defterleri sayesinde bir Osmanlı devlet adamı “nasıl yaşar?”, “hangi ürünleri kullanır?”, “neleri giyer?”, “ev yaşantısı nasıldır?” gibi sorulara daha zengin cevaplar vermemizi sağlamaktadır.

Bütün bu eşyalardan hareketle Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın hayatından bir gününün nasıl geçtiğini belli ölçüde hayal edebiliriz. Devlet işlerinden yorgun bir şekilde gelen Abdullah Paşa yılın zamanına göre feracesini veya samur kürkünü çıkarıp ev halkıyla beraber Mardin-kâri sofrasına oturmakta ve yemeğini yiyip dinlenmekteydi. Sonrasında ellerini peşkire silip Kıbrıs köşe makadına çekilmekte, kehribar imameli yasemin çubuğuyla tütün içmekteydi. Bu esnada hizmetçilerin yaktığı buhurdanlıkla beraber evin içerisinde hoş bir koku yayılırken gelen kahveyle fağfur fincanlar eşliğinde ailesiyle beraber kahve içmekte, bu şekilde günün yorgunluğunu atmaktaydı. Bir süre sonra çalışma odasına çekilip sim divit takımlarıyla risale

ve çeşitli yazılar kaleme almaktaydı. Abdullah Paşa'nın bir gününün portresini bu şekilde oluşturabilir, hayatını canlandırabiliriz.

III. BÖLÜM

MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA’NIN KAPI HALKI

Her mühim devlet adamı gibi Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın da geniş bir maiyeti yani kapı halkı vardı. Paşa’yı daha iyi tanımak, siyasi ve idari gücünü tespit edebilmek için maiyetindeki kimselerin durumuna bakmak oldukça faydalı olacaktır. Paşa’nın etrafındaki görevliler kimler, ne tür hizmetlerinde yer alıyorlar; Paşa kaç kişiye maaş verip bakıyor, kimlere ne kadar bahşiş veriyor? Bütün bunlar Abdullah Paşa’nın gücünü tespit etmek, aynı zamanda dönemindeki diğer devlet adamlarıyla karşılaştırmak için önemli ayrıntılar sağlayacaktır.

3.1. Kapı Halkı Nedir?

Osmanlı Devleti’nde devlet adamlarının maiyetinde bulunan, onların konağındaki, dışarıdaki, devletin merkezi olan İstanbul’daki veyahut taşrada herhangi bir yerdeki işlerini halleden görevlilere “kapı halkı” denilmektedir. Paşaların kapı halkına mensup kişiler, Paşa’ya dair her türlü işten sorumlulardı.⁴³⁴ Görevlilerin rütbesi ne olursa olsun maiyetinde olduğu devlet adamından ulufe aldığı takdirde onun kapı halkından sayılmaktaydı.⁴³⁵ Paşa kapıları aslında payitahttaki Padişah sarayının minyatür bir numunesi gibiydi. Vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi görevlilerin sarayları da aynı padişah sarayı gibi enderun, birun gibi bölümlerden oluşmakta, kapı halkına mensup kişilerin sayıları da devlet adamlarının rütbelerine göre değişmekteydi.⁴³⁶

Kapı halkı tabiri Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın da üstlendiği beylerbeyilik kurumu özelinde incelendiğinde, ele alınan dönemlerde özellikle askeri tarafı ön plana çıkmaktadır. Mali ve adli meselelerle genellikle defterdar ve kadı ilgilenmekteydi.⁴³⁷ Diğer idari ve askeri işler ise beylerbeyi ve sancakbeyleri tarafından halledildiği için kapı halklarının durumu çok önem kazanıyordu. Beylerbeyleri taşrada bir yere atandığında kendi kapısı ile bölgeye gidip oranın askeri olarak hâkimi olmaktaydılar.⁴³⁸ Beylerbeyleri XVII. yüzyıldan itibaren vali olarak da anılmaya başlanmıştır. Görev yerinin idari ve askeri olarak en büyük amiri ve

⁴³⁴ Mehmet İpşirli, “Kapı Halkı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 343.

⁴³⁵ İbrahim Metin Kunt, “Devlet, Padişah Kapısı ve Şehzade Kapıları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, VI, Ankara 1999, s.393-394.

⁴³⁶ Mehmet Ali Ünal, “Evliya Çelebi’ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, I. Kısım, Ankara, 15-17 Eylül 2014, s.148.

⁴³⁷ Ünal, *agm*, s. 144

⁴³⁸ İbrahim Metin Kunt, *agm*, s.394.

kumandanı oldukları için sefer zamanlarında kendilerine fermanlar gönderilerek hazırlık yapmaları istenir, en mühimi seferlere kendi kapı halklarıyla gelmeleri beklenirdi.⁴³⁹

Kapı halkı kurumunun gelişmesi ve oluşum sürecinde timar sisteminin çökmeye başlaması üzerine taşrada ortaya çıkan otorite boşluğunun da etkisi büyüktür.⁴⁴⁰ Timar sisteminin çözülmesi ve sistem bünyesindeki birçok kişinin işsiz kalması sonucunda bunlar beylerbeyleri ve sancakbeylerinin etrafında toplandı, maiyetlerinde istihdam edildi.⁴⁴¹ Bu süreçte toprağa bağlılık, onu ekip biçmek düşüncesi azalırken, bir devlet adamının maiyetinde olmak, kapısı altında yaşamak düşüncesi onun yerini almaktaydı.⁴⁴²

Bu sürecin doğal neticelerinden biri olarak taşradaki beylerbeyi ve sancakbeylerinden seferlere bütün kapı halkıyla beraber katılmaları arzu edilmekteydi. Böylece seferler için ihtiyaç duyulacak asker ve personelin eksiksiz temini sağlanmış olacaktı. Belgelerde sıkça görülen, devletin özellikle sefer zamanlarında devlet adamlarından beklediği “mükemmel ve mürettep” kapı halkıyla seferlere gelmesinin emredilmesi bunun göstergesidir.⁴⁴³ Bununla ilgili bazı görevlendirmeler dikkat çekmekteydi.⁴⁴⁴

Görüldüğü üzere devlet seferlerde veya gerektiği zamanlarda birtakım atamalar yapıyor, bu atamalarda devlet adamlarına özellikle mükemmel ve mürettep kapısıyla seferlere gelmesi gerektiğini tembih ediyordu. Burada paşaların özellikle kapı halkı sayıları ve maiyetindeki askerlerin sayısının da görevlendirmelerde etkin rol oynadığı düşünülebilir. Devlet tarafından kalabalık bir maiyet ile seferlere gelinmesi istendiğinden, devlet adamları da bu doğrultuda kapı halkını arttırma gayesinde olmuşlardır.⁴⁴⁵

Bununla beraber ayan adı verilen yerel güçler de XVIII. yüzyılda ön plana çıkmaya başladı. Devletin geniş bir kapı halkı bulundurmalarını bizzat istemesi ve bunu teşvik etmesi, eyaletlerin daha da güçlenerek eskisinden oldukça geniş bir etki alanı kazanmasının yolunu açtı. Bunun sonucunda ayan adı verilen mahalli güçler güç kazanmaya, taşradaki idari ve mali görevleri üstlenmeye başladı. Neticede etkileri iyice arttı.⁴⁴⁶ Ayanlar için herhangi bir kişinin

⁴³⁹ Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s.69-71.

⁴⁴⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No:28, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1965, s. 256.

⁴⁴¹ İpşirli, “Kapı Halkı”, s.344.

⁴⁴² Cezar, *age*, s.257.

⁴⁴³ Mehmet Ali Ünal, “Evliya Çelebi’ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)”, s.149.

⁴⁴⁴ “Fî 28 Zilka’de (21 Temmuz): Yevm-i mezbûrda Diyarbekir Eyâleti evvel-bahârda mükemmel kapusiyle sefere gelmek üzere sâbika Van Beğlerbeyisi İsmail Paşa’ya ihsân buyuruldu”, Abdülkadir Özcan, *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/ 1688-1704)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Dizi, XXII, Ankara, 2000, s. 59.

⁴⁴⁵ Bilgehan Pamuk, “XVII. Yüzyılda Bir Osmanlı Paşasının Masraf Bilançosu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/34, Ekim 2003, s.115.

⁴⁴⁶ Halil İnalçık, “Eyalet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 11, İstanbul 1995, s.550.

kapı halkı arasında bulunmak, ileride taşrada yönetici olmayı kolaylaştıran bir etkindi. Taşra yöneticisi atamalarında devlet, genellikle tercihini kudretli bir paşanın kapı halkı arasında bulunan kişilerden yana kullanmaktaydı. Bu da bir devlet adamı veya ayanın kapı halkı arasında bulunmanın, ileride siyasi olarak güçlü hale gelmede ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Paşaların eyalet içerisinde nüfuzlarını koruyabilmesi için de kalabalık bir maiyete ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu durum kapı halkının önemini arttırmıştı.⁴⁴⁷

3.2. Kapı Halkı Mensupları Kimdi?

Bir devlet adamının kapı halkı kimlerden oluşurdu diye bakıldığında farklı sınıflardan birçok farklı görevli ve kölenin bulunduğu görülür. Bununla beraber bunların sayısı da önemliydi. Kapı halkının büyüklüğü devlet adamının siyasi ve mali gücünü ve nüfuzunu göstermektedir. Bilindiği üzere kapı halkına efendileri bakar ve beslerdi. Efendileri, devlet tarafından onlara tahsis edilen gelir nispetinde kapı halkı beslemekteydi.⁴⁴⁸ Ayrıca öncesinde de bahsedildiği gibi devlet tarafından kalabalık kapı halkı teşvik ediliyor ve paşaların seferlere bütün kapı halkı ile katılması isteniyordu. Buna ilaveten padişah istediği veya başarılı gördüğü devlet adamlarına daha fazla geliri olan haslar veya ek olarak başka arpalıklar da tahsis etmek suretiyle daha fazla kapı halkı beslemelerine vesile olmaktaydı. Bu sebeple kalabalık bir kapı halkı bulundurmanın padişaha ve devlete yakın olmakla sıkı bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁴⁹

Devlet adamlarının kapı halkının sayısı ve büyüklüğü değişiklik gösterebiliyordu. Nüfuzlu ve mali açıdan güçlü devlet ricalinin kapı halkı da büyük oluyordu. Bazı paşaların kapı halkına mensup kişilerin sayısı birkaç yüz kişiyken, kimilerinininki beş-altı bine ulaşabiliyordu. Bu sebeple kapı halkı için ortalama bir sayı vermek mümkün görünmemektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın defterdarlığını yapan İskender Çelebi'nin altı binden fazla kölesi (kapı halkı) olduğu bilinmektedir. Buna mukabil Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı vezir Abdurrahman Paşa'nın 300, Adana Valisi Murtaza Paşa'nın 500, Erzurum valisi İbrahim Paşa'nın 1.000 kişilik bir maiyete sahip olduğu bilinmektedir.⁴⁵⁰ Bundan önce XVII. Yüzyılda meşhur bir devlet adamı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapı halkı da kendisi gibi meşhur olmuştur. O tarihlerde 5.000'e ulaşan bir kapı halkı sayısından bahsedilmektedir ki bu sayı zamanına göre bir hayli kalabalık bir maiyeti olduğunu göstermektedir. Görüldüğü üzere

⁴⁴⁷ Abdullah Bay, "XVII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Taşrasında Siyaset Pratiği: Taşrada İktidar Mücadelesi, Hizipleşme ve Merkez", *Tarihin Peşinde*, 12, 2014, s.5.

⁴⁴⁸ Kunt, "Devlet, Padişah Kapısı ve Şehzade Kapıları", s.393.

⁴⁴⁹ Ünal, "Evliya Çelebi'ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)", s.149.

⁴⁵⁰ İpşirli, "Kapı Halkı", s.344.

kapı halkı sayısı devlet adamlarının nüfuzları ile doğru orantıdaydı. Kapı halkını incelerken bunların kimlerden oluştuğu, içerisinde hangi birimlerin olup hangi görevleri ifa ettikleri önemliydi.

Bunların yanında bir eyalet veya sancak beyinin maiyetinde bulunan kapı halkı incelendiğinde bazı görevlilerin geçici, bazılarının ise kalıcı kapı halkı olduğu görülmektedir. Devamlı veya kalıcı kapı halkı olarak bir paşanın özellikle konağında yaşayan, paşanın özel hizmetlerinde bulunan personelleri örnek gösterebiliriz. Bunlar ister görev esnasında olsun ister mazul durumda olsun sürekli maiyetinde oldukları paşanın hizmetindedirler. Bunun yanında özellikle askeri sınıftan olan personeller -bunlar sekban olarak da geçmektedir-⁴⁵¹ paşaların geçici kapı halklarından sayılıp, görevleri süresince ulufe almış ve görevleri sona erdikten sonra maaşları kesilip kapı halkından çıkarılmaktaydı.⁴⁵² Burada sekbanlara da değinmek gerekir. Sekbanlar kelime anlamı olarak köpek muhafızı, köpeklere nezaret ve idare eden hizmetçi anlamına gelmektedir. Tarihsel anlamda ise yerli ahali arasında bulunan silahlı muhafız ve koruyuculara sekban denmiştir. Başlarında bölükbaşı bulunmakla birlikte özellikle sınır boyları ve serhadlerde beylerin maiyetinde bulunmaktaydılar.⁴⁵³

3.3. Kaynak Defterin Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya Aidiyeti Meselesine Dair

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkı ile ilgili kayıtlar, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden (TSMA) alınmış bir deftere dayanmaktadır. Ancak defter içerisinde Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın ismi zikredilmez. Bu nedenle defterin Paşa'ya aidiyeti meselesi bir sorun olarak orta yerde durmaktadır. Ancak birtakım karineler, defterin zihinlerde şüpheye yer kalmayacak şekilde Abdullah Paşa'nın kapı halkına ait olduğunu göstermektedir.

Defter Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) kataloğunda Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkına dair bir defter olarak kaydedilmiştir.⁴⁵⁴ Defterin dosya ve gömlek numarası (TSMA. E, 112/10) ile yakın numaradaki başka belgeler de (TSMA. E, 112/7; 112/13 gibi) Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya aittir ve bunlarda Abdullah Paşa'dan açıkça bahis vardır. Ancak daha önemlisi bu belgelerin BOA'ne naklinden evvel bulunduğu TSMA'ne ait numalarıdır. Abdullah Paşa'ya ait bütün bu belgeler eskiden TSMA'nde 175 numaralı kutuda 2-29 arasındaki gömleklerde bulunmaktaydı. Ancak daha sonra Osmanlı Arşivi'nde bu dosya

⁴⁵¹ İbrahim Metin Kunt, "Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbakır, 1670-71", Boğaziçi Üniversitesi Yayınları No.162, Ocak 1981, s.22.

⁴⁵² Pamuk, "XVII. Yüzyılda Bir Osmanlı Paşasının Masraf Bilançosu", s.116.

⁴⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", Milli Eğitim Basımevi, C 3, 16. Fasikül, İstanbul 1972, s.146.

⁴⁵⁴ Belge özeti "Muhsinzade Abdullah Paşa'nın kapı halkının yıllık çukaları, ulufeleri, bahşişleri, Selanik'te satın alınan çukalar, çadır, kazzaziye masrafları müfredatı.", BOA.TSMA.e. 112/10 (29.09.1151- 10.01.1739)

parçalanarak yeni numaralar verilerek dağıtılmıştır. Buradan da anlaşılıyor ki eski tasnifte TSMA 175 numaralı kutu Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya ait arşiv kayıtlarını içermekteydi. İncelediğimiz kapı halkı defteri de bu belgeler içerisinde yer almaktaydı. Bu yüzden BOA'ne nakil sırasında arşiv görevlileri 175 numaralı kutuya ait bütün belgeleri Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya ait olarak kaydetmiş olmalıdırlar.

Kaynak defterin içindeki kayıtlar da tespitlerimizi güçlendirir niteliktedir. On üç sayfalık defterde çeşitli harcamalar, görevlilere verilen bahşişler, kapı halkı ulufeleri, satın alınan kumaşlar gibi bilgiler mevcuttur. Defter içerisinde farklı tarihlerde kaleme alınmış kayıtlar toplanmış ve bir defter halinde saklanmıştır. Bu kayıtlardan ilki kapı halkına verilen yıllık çuka defteridir. Bir bahşiş olarak verilen yıllık çuka kumaşlarının kapı halkına verildiği tarih Hicri 1151 yılının Ramazan Ayıdır (Aralık 1738-Ocak 1739).⁴⁵⁵ Bundan sonraki sayfada ise önemli bilgilerin yer aldığı bir defter olan Paşa'nın masraf defteri kaleme alınmıştır. Bu defterin tarihi ise Hicri 1 Zilkade 1150 Perşembe günüdür (20 Şubat 1738).⁴⁵⁶ Bundan sonra yer alan defterler Paşa'nın Anabolu'ya (Yunanistan) seyahati sebebiyle verdiği bahşişler, kapı halkının ulufe kayıtları, Selanik'ten çuka kumaşları satın alınması, Üsküp'te yapılacak çadır masrafları gibi kayıtları içermektedir.⁴⁵⁷ Bunlar ise Ocak-Şubat 1738 tarihinde kaleme alınmıştır. Belge tarihleri bize Paşa'nın kapı halkının sadaret dönemine denk gelip bir vezir kapısı olduğunu göstermektedir. Bunların dışında bazı görevlilere teslim edilen eşyalarının kaydı bulunmaktadır. Bunlar da Kasım-Aralık 1737 tarihine tekabül etmektedir.⁴⁵⁸ Tarih olarak en eski kayıt 4 Kasım 1734 yılına aittir. Bu defterde Paşa'nın Bosna'dan Rumeli Eyaleti'ne gittiği sırada kapı halkından kimselere verdiği bahşişler kaydedilmiştir.

Defterde yer alan harcama ve masrafların seyri Paşa'nın bürokrasideki kariyerinin seyrine mutabık ilerlemektedir. Muhsinzâde Abdullah Paşa, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında vuku bulan savaş esnasında 1737 yılının Ağustos ayında Sadrazam Seyyid Mehmed Paşa yerine sadrazam tayin edilmişti. Abdullah Paşa'nın yaklaşık dört buçuk ay boyunca sadaret mührünü taşımasının ardından sefer sonrasında orduyla beraber İstanbul'a gelmesiyle mühür ondan alınıp Yeğen Mehmed Paşa'ya verilmişti (Aralık 1737). Kısa süren veziriazamlık görevinden sonra Abdullah Paşa'ya Selanik valiliği görevi verilmesiyle birlikte Selanik'e gönderilmişti.⁴⁵⁹ Bu tarihleri göz önünde bulundurduğumuzda, bahsettiğimiz kapı halkı defteri içinde yer alan birçok belge Paşa'nın vezirlik ve kısa süren sadaret dönemine denk gelmektedir.

⁴⁵⁵ BOA.TSMA.e 112/10, 1. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁵⁶ BOA.TSMA.e 112/10, 2. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁵⁷ BOA.TSMA.e 112/10, 4-8. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁵⁸ BOA.TSMA.e 112/10, 11. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁵⁹ Emecen, "Abdullah Paşa, Muhsinzâde", s.9

Paşa'nın çeşitli harcamaları, kapı halkına verilen ulufe ve bahşişler bize bir Osmanlı veziriazamının maiyetindeki kişiler ve devlet kademesindeki konumu hakkında ayrıntılı malumat verecektir. 25 Ocak 1738 Tarihi'nde Selanik'teki yabancı tüccardan çuka kumaşları satın alınmıştır. Yine Ocak ayında Paşa'nın Anabolu'ya (Yunanistan) seyahati sırasında kapı halkına verdiği bahşişler kaydedilmiştir. Bu tarihlere bakıldığında Abdullah Paşa'nın Aralık ayında veziriazamlıktan azledilip Selanik ve İnebahtı sancaklarına tayin edilmesiyle örtüştüğü görülmektedir. 4 Kasım 1734 yılında kaleme alınan kayıta ise Paşa'nın Bosna'dan Rumeli Eyaleti'ne gittiği ve görevlilerinden bazı kimselere bahşişler verdiği kayıtlar bulunmaktaydı. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın görev sürelerine baktığımız zaman bu esnada Bosna valiliği görevini ifa ettiğini görmekteyiz.⁴⁶⁰

Edindiğimiz bu bilgilerden yola çıkarak, Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Bosna valisi iken görevi gereği Rumeli Eyaleti'ne gittiği ve bu esnada kapı halkından yanındaki kimselere bahşişler verdiğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde bahsettiğimiz diğer kayıtlar olan bahşiş ve ulufe defterleri, yıllık çuka kumaşı dağıtılması, masraf defterleri gibi defterler Abdullah Paşa'nın sadrazamlığı ve sadrazamlığından sonraki yakın bir süreçte kaleme alınmıştır. Abdullah Paşa'nın görev icabı gittiği yerlere baktığımızda defterdeki bilgiler ile birbirini doğrulamaktadır. Aynı zamanda kapı halkı ve diğer masraflara dair defterlerin bu süreç içerisinde kayda geçirilmesinin de Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın sadrazamlık görevi ile doğru orantılı olabileceğini düşünmekteyiz. Abdullah Paşa'nın maiyeti, masrafları gibi çeşitli bilgilerin, Paşa'nın sadrazamlığa geçmesiyle birlikte kayıt altına alınması ihtiyacı doğmasından kaynaklı olabileceği muhtemeldir. İncelenen bu belgelerin bu sürece denk gelmesinin tesadüf olmadığı görüşündeyiz.

Bu konuda tarih mevzuundan sonra incelenmesi gereken diğer bir husus da belgelerde yer alan kapı halkına mensup görevlilere, eşyalara ve bahşişlere dair detaylı bilgilerdir. Bunlar da defterin Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya aidiyeti ile ilgili önemli veriler sağlamaktadır. 1738 yılı Şubat ayındaki masraf defterinde Selanik arpacılarına 147 kuruş verilmesi dikkat çekicidir. Bununla beraber atları telef olan Boşnaklara da Paşa tarafından bahşiş verilmiştir. Bildiğimiz üzere Abdullah Paşa birçok kez Bosna valiliğinde bulunmuş, bu belge tarihinden sonra yine birçok kez Bosna valiliği görevini üstlenmişti. Aynı defter içerisinde 4 adet tütün çubuğu satın alınıp 1 kuruşluk masraf yapılmıştır. Abdullah Paşa'nın muhalefatını incelediğimizde Paşa'nın tütün içtiğini ve birçok tütün malzemesi olduğunu tespit etmekteyiz. Bunun yanında aynı defterde Mora ve Eğriboz valilerinin ağalarına çeşitli bahşişler verildiği görülmektedir.

⁴⁶⁰ Emecen, *aynı yer*.

Buradan Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın bu dönemde Selanik valisi olduğu ve bu sebeple yakınlarındaki valiler ve onların görevlileriyle çeşitli ilişkilerde bulunduğu yorumunu yapabiliriz. Bunların yanında aynı defter içerisinde bulunan kayıtlarda Selanik'te gönüllüyan ağasına, silahdar ağa saracına verdiği bahşiş, Selanik'te nalbant takımı için yapılan masraflar yer almaktadır. Bunlar da bahsettiğimiz iddiayı doğrular nitelikte bilgilerdir.⁴⁶¹

Defter içerisindeki sekizinci sayfada Üsküp'te yapılacak çerge ve çadırlar için gereken masraflar yer almaktadır.⁴⁶² Muhallefat kısmında belirttiğimiz üzere Abdullah Paşa'nın vefatından sonra Üsküp'te çadır ve çerge malzemeleri tespit edilmiş, bunlar da Abdullah Paşa'nın eşyaları içerisine eklenmiş, bir kısmı Mehterhâne-i Âmire'ye teslim edilmişti. Eşyaların kaydedildiği sayfaları incelediğimiz zaman ise Abdullah Paşa'nın muhallefatı içerisinde yer alan fincan zarfı, sim süzgülü, Fağfuri fincan, kahve ibriği, sim askı, Cezayir ihramı, sim kalkan, kaplan postu gibi aynı eşyaların zikredildiğini görmekteyiz. Bu eşyalardan Fağfuri fincan, sim askı, kahve ibriği gibi bazılarının sayıları Paşa'nın muhallefatındaki sayılar ile de örtüşmektedir.⁴⁶³ Buna mukabil bu eşya isimleri defterin Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya ait olduğu fikrini güçlendirmekle beraber bazı eşyaların farklı sayılarda ve farklı isimlerde olduğunu da görmekteyiz. Bunu normal karşılamamız gerekir. Arşiv belgesinin kaleme alındığı yıl 1738 olmakla birlikte Abdullah Paşa'nın vefatı 1749 yılıdır. Dolayısıyla aradan geçen yaklaşık on bir senede birçok eşyanın eskiyip değişeceği gibi bazı eşyaların da yerini muhafaza edeceğini söyleyebiliriz.

Bütün bu karine ve hususları göz önünde bulundurduğumuz takdirde defterin Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkına ilişkin bir defter olduğunu ifade edebiliriz. Defteri içerisinde Abdullah Paşa'nın ismi zikredilmese de defterin Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya aidiyeti hususuyla ilgili bir şüphe bulunmamaktadır.

3.4. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Kapısı

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkı hakkındaki bilgilerimiz, kapı halkına mensup kişilere verilen çeşitli tâyinât ve tahsisatları gösteren bir deftere dayanır. Defterde aynı tayinatlar yanında ulufe ve bahşiş ödemelerine dair bilgiler de vardır. Hepsinden önemlisi defter kapı halkının hangi görevlilerden teşekkül ettiğini gösterir.⁴⁶⁴ Abdullah Paşa'nın kapı halkının kompozisyonu çağdaşı olan diğer paşalarla büyük oranda benzerlikler taşıırken kimi

⁴⁶¹ BOA.TSMA.e 112/10, 2. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁶² BOA.TSMA.e 112/10, 8. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁶³ BOA.TSMA.e 112/10, 11-12. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁶⁴ BOA.TSMA.e 112/10, 1. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

açılardan da kendine mahsus bazı özellikler taşımaktadır. Örneğin literatürde “çamaşırcı” birun dairesine bağlı bir görevli iken, Abdullah Paşa’nın maiyetinde ise çamaşırcısı enderun halkı görevlileri içerisindeydi.⁴⁶⁵ Zaman içerisindeki bazı değişimler sebebiyle devlet adamlarının kapı halklarının bu şekilde farklı verildiği görülen bir durumdur.⁴⁶⁶

Karşılaştığımız başka bir sorun da enderun halkıyla ilgilidir. Enderun halkı birun halkından farklı olarak bir devlet adamının sürekli olarak maiyetinde bulunmakta, seferler sonrasında da hizmetinde bulunmaktaydı. Birun halkından sekban ve levend gibi bazı görevliler ise paşaların geçici olarak hizmetinde bulunduklarından dolayı enderun halkının aksine ulufe almaktaydı.⁴⁶⁷ Bu sebeple enderun halkına ait ulufe kayıtları bulunmadığından dolayı Paşa’nın hizmetindeki bütün görevlilere ulaşmak zor olmaktadır. Buradaki önemli husus çuka ve bahşiş defterleridir. Paşalar hizmetlerinden memnun kaldığı veya istediği kimselere, in’am adı altında ihsanda bulunarak bahşiş vermektedir.⁴⁶⁸ Bunların kayıtları da defterlerde tutulmaktaydı. Bir gelenek haline gelmiş olan yıllık çuka defterleri de araştırmamızda bir hayli yardımcı olmaktadır. Giyim kuşamda sıklıkla kullanılan çuka kumaşından askerlere yılda bir kere olmak üzere on arşın çuka verilirdi. Bu çukalar Selanik’te dokunurdu her yılın ramazan ayında verilmesi adet olmuştur.⁴⁶⁹ Bir gelenek halini alan bu uygulama Abdullah Paşa’nın kapı halkında da görülmektedir. Bu kayıtlar sayesinde kapı halkını daha ayrıntılı tespit etme imkânı bulmaktayız.

3.4.1. Abdullah Paşa’nın Enderun Dairesi

Bu kısımda Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın konağında çalışıp ona en yakın olan kişiler olan enderun halkı incelenecektir. Enderun halkına dair bu bilgiler çuka kumaşı bahşişleri ve Abdullah Paşa’nın masraflarının yer aldığı sayfadan hareketle düzenlenmiştir. Enderun halkının tamamının bu defterlerden tespit edilmesi mümkün görünmese de bahşiş defterinden hareketle oluşturulan bu bilgileri tablo haline getirmek farklı bir perspektiften bakmak açısından faydalı olacaktır.

⁴⁶⁵ Abdülkadir Özcan, “Birun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s. 205.

⁴⁶⁶ Ünal, “Evliya Çelebi’ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)”, s.153.

⁴⁶⁷ Kunt, “Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbekir, 1670-71”, s.22.

⁴⁶⁸ İpşirli, “Beylerbeyi”, s.73.

⁴⁶⁹ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s.83.; Özgür Kolçak, *Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.80.

Tablo 3.1 Abdullah Paşa'nın Enderun Görevlileri

Görevliler	Nefer Sayısı	Görevliler	Nefer Sayısı
Hazinedar	1	Kaftancı	1
Silahdar	1	Sofracıbaşı	1
Çukadar	18	Kilercibaşı	1
Hazine Kâtibi	1	Kahvecibaşı	1
Enderun Ağası	1	Buhurdancı	1
Mehteran-ı Enderun	11	Duhancibaşı	1
Enderun Çukadarı	1	Şamdancıbaşı	1
Divitdar	1	İbrikdarbaşı	1
Rahtvan	1	Çamaşırcıbaşı	1
Peşkircibaşı	1	Makramecibaşı	1
Enderun Çavuşbaşı (Hacı Ali)	1	Berberbaşı	1
Eczacıbaşı	1	Seccadeci	1
Kuşçubaşı	1	Miftah Ağası	1
Arap Çavuş	1	Tüfenkçibaşı	1
İmam	1	Terzibaşı	1
Müezzin	1	Derviş	2
Sabık Buhurdancı (Osman)	1	Divane Hatun	1

Çamaşırcı Yamağı (İbrahim)	1	Gulam Yusuf	1
Kahveci Yamağı (Hasan)	1	Gulam Hüseyin	1
Sabık Kahveci Yamağı (Ali)	1	İsmailpaşalı İbrahim	1
Çukadar Yamağı (Mustafa)	1	Karadağlı İsmail	1
Çukadar Yamağı (Süleyman)	1	Ali Efendi	1
Diğer Çukadar Yamağı	1	Molla Halil	1
Kürd Oğlu İbrahim	1	Uzun Hüseyin	1
Kabz Çavuş	1		
		Toplam	77

Enderun dairesinde paşaların en yakınındaki görevliler bulunuyordu. Bunlar paşanın yeme içme, keyif verici maddeler kullanma, tıraş olma gibi hususi hizmetlerinde rol oynuyorlardı. Hazinedar, imam, müezzin gibi görevliler de paşanın en yakınındaydı. Bu görevlilere iç ağaları da denir. Evliya Çelebi enderun halkı içerisinde yedi adet yetkili ağa bulunduğu ve bunlar arasından da en yetkilileri hazinedar, silahdar, çukadar, nişancı ve mühürdar olduğundan bahsetmektedir.⁴⁷⁰ Fakat bazı görevlilere kayıtlarda rastlanmaması, öncesinde de bahsedildiği gibi ücretlerini ulufe şeklinde almıyor olmalarından kaynaklanabilir.

Literatürde enderun halkı içerisindeki en yetkili kişinin hazinedar olduğu zikredilir. Abdullah Paşa'nın enderun halkı içerisinde de hazinedarı vardı. Hazinedar paşanın tüm servetini muhafaza etmekte, aynı zamanda tüm harcamalarıyla ilgilenmekteydi. Böylesine büyük bir servetin emanet edildiği kimse paşaya çok yakın ve güvendiği bir kimse olmalıydı. Abdullah Paşa'nın üst düzey devlet ricalinin tamamı gibi çukadar ve silahdarı da vardı.⁴⁷¹ Çukadar esasında paşanın kaftan ve kürklerine bakmakta, ilaveten paşa konağının dışındaki işlerle de ilgilenerek Abdullah Paşa'nın birtakım bağlantılarını temin etmekteydi. Silahlardan

⁴⁷⁰ Mehmet Ali Ünal, "Evliya Çelebi'ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)", s.155.

⁴⁷¹ BOA.TSMA.e 112/10, 1. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

sorumlu bir görevli olan silahdar ise Abdullah Paşa'nın en yakınındaki kimselerdendi ve onun sırlarını taşımaktaydı.⁴⁷²

İç ağaları içerisindeki görevliler aynı zamanda gelen misafirlerle de ilgilenirdi. Örneğin kahvecibaşı, şerbetçibaşı, pekircibaşı, çubukçubaşı gibi görevliler misafirlere kahve sunumu yapma, sonrasında tütün çubuğu ve el havlusu takdim etme gibi hizmetlerde bulunurlardı.⁴⁷³ Bunlara bakıldığında Abdullah Paşa'nın da peşkircibaşı, kahvecibaşı, sofracıbaşı, buhurdancıbaşı gibi hizmetçilerinin bu görevlerde de bulunduklarını söyleyebiliriz. Bu liste içerisinde daha birçok görevliden bahsetmemiz mümkündür. Divitdar, Abdullah Paşa'nın risale ve yazılarını yazdığı divit takımlarından, duhancıbaşı ise Paşa'nın kehribar imameli gibi ismini zikrettiğimiz çeşitli tütün çubuklarının muhafazasından sorumluydu. Onlarca renkli ve değerli raht ve eyer takımlarından ise rahtvanı sorumluydu.

Görevliler içerisinde “Mehteran-ı Enderun” olarak kaydedilen enderun mehterleri bulunmaktadır. Bunlara iç mehterler de denilmektedir. Birun kısmında detaylı olarak inceleyeceğimiz Mehterhâne teşkilatının içerisinde bir kısım olan Enderun mehterleri, ümeranın üst düzey hizmetçileri konumunda olup müziğin dışında birçok görevi üstleniyorlardı.⁴⁷⁴ Mehteran-ı Enderun ismi verilen bu birim Mehteran-ı Tabl-ı Âlem'in dışında olmakla birlikte, maiyetinde bulundukları devlet adamının sefer öncesi çadırlarının bakım ve tamirinden saray ve konaklardaki halı, kilim vs. döşeme malzemelerinin teminine kadar birçok görevi ifa etmekteydi.⁴⁷⁵ Abdullah Paşa'nın ise 11 adet Mehteran-ı Enderun görevlisi bulunmaktaydı. Bunların başında “ser mehteran-ı enderun” denilen başmehterci bulunmaktaydı ve onun da “kethüda-yı mehteran-ı enderun” adı verilen kethüdası vardı. Onlara bağlı olarak da dokuz adet enderun mehteri mevcuttu.⁴⁷⁶

Paşa'nın tüm iç ağalarını topladığımızda sayılarını 77 adet olarak tespit etmekteyiz. Fakat bahsettiğimiz gibi bu rakam dışında kalan, ulufe/maaş gibi ücret almadığı için isimleri defterlere yansımayan kişiler de olmalıdır. Bu sebeple Abdullah Paşa'nın enderun halkının sayısının 77 rakamından çok daha fazla olması muhtemeldir.

⁴⁷² Ünal, “Evliya Çelebi'ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)”, s.156-157.

⁴⁷³ Ahmet Şamil Güner, “1834 Yılında Bir Osmanlı Valisinin Kapı Halkı: Trabzon Valisi Hazine Darzâde Osman Paşa'nın Maiyyeti”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, XVII/35, 2023, s.160.

⁴⁷⁴ Mehmet Ali Sanlıkol, “Osmanlı İstanbul'unda Mehter”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C 7, 2015, s.41.

⁴⁷⁵ Fırat Boztaş, *Mehterhane-i Hayme-i Hassa*, s.12-13.

⁴⁷⁶ BOA.TSMA.e 112/10, 1. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

3.4.2. Abdullah Paşa'nın Birun Dairesi

Bu kısımda Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın birun dairesi, bu daireye bağlı olan görevliler incelenecektir. Birun dairesi görevlileri enderun halkında olduğu gibi tablolaştırılarak incelenmiştir.

Tablo 3.2 Abdullah Paşa'nın Birun Görevlileri

Görevliler	Nefer Sayısı	Görevliler	Nefer Sayısı
Kethüda	1	Mehteran-ı Tabl-ı Âlem	26
Kapıcılar Bölükbaşı	1	Mirahor Ağa	1
Kapıcılarbaşı Şehriyarı	1	Bölükbaşı	1
Sancaktar ve Alemdar	1	Karakullukçular	?
Sancak ve Tuğ Alemdarı	3	Delibaşı	1
Yüğrük Alemdarı	1	Alay Çavuşları	3
Tuğcu	3	Gönüllüyan Ağası	1
Çukadar Kethüdası	1	Yedekkeşan	10
Selam Ağası	1	Yedekçiyan	7
Mataracı	4	Sarraç	6
Şatır	6	Ceridegan	16
Tabbahin	8	Nalbant	3
Çaşnigir	1	Saka	11
Kilerci ve Pazarcı	3	Akkâm	24

Arabacı	3	Sarban	13
Aşçı	5	Seyis	17
Zahireci (Süleyman Ağa)	1	Kocaşan	3
Arpa Emini	1	Harbendegan	16
Zahireci	1	Sarraç Yamağı	1
Ahır Kethüdası	1		
		Toplam	207

Birun yani dış hizmetleri kapsayan daire genellikle idari, askeri, dini alanlarla ilgilenmekteydi.⁴⁷⁷ Enderun dairesi görevlilerine bakıldığında genellikle Paşa'nın konağında bulunan ve Paşa'ya yakın kişiler olduğunu görmekteyiz. Birun dairesi görevlilerine bakıldığında ise daha çok konak dışı işlerle ilgilenen, idareyi sağlayan, askeri mahiyette kimseler olduğunu söyleyebiliriz. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın birun halkı 207 kişiden oluşmaktaydı. Bu sayıya incelediğimiz kapı halkı defterindeki ulufe ödemelerinden ulaşmaktayız. Defter içerisinde karakullukçulardan da bahsedilmekle birlikte bunların sayısı kesin bir şekilde belirtilmemiştir. Bu sebeple kapı halkı içerisinde karakullukçuların sayısını bilmemekteyiz.

Birun dairesine bağlı en önemli vazifeliler kapı kethüdası, kethüda, kapıcılar bölükbaşı gibi subaylardı. Kapı kethüdası paşaların maiyetinde olmakla birlikte aslında İstanbul'da ikamet etmekte ve oradaki bütün gelişmeleri efendisine aktarmaktaydı. Bununla birlikte İstanbul ile paşanın arasındaki işleri yürütmekteydi. Sefer zamanlarında ise kapı kethüdası efendisinin maiyetinde orduya katılırdı.

Herhangi bir paşanın birundaki en yüksek rütbeli görevlisi ise kethüda isimli görevlisidir. Paşa kethüdası birun dairesindeki tüm kişilerden üstündür, aynı zamanda efendisinin her zaman yanında bulunarak işlerini yürütmektedir. Devlet adamlarına bağlı

⁴⁷⁷ Abdülkadir Özcan, "Birun", s.205.

birçok kapıcıbaşı bulunmaktadır. Bu görevliler saray ve konak kapılarında bekler ve verilen görevleri yerine getirirlerdi. Bunların başında ise kapıcılar bölükbaşı bulunmaktaydı.⁴⁷⁸ Abdullah Paşa'nın da kethüdası ve kapıcılar bölükbaşı olduğu tespit edilmiştir. Kethüdası olan Ahmet Ağa, Paşa'nın vefatından sonra türbe masrafları ve muhallefat işleriyle ilgilenmiştir.⁴⁷⁹ Fakat belgelerde Paşa'nın kapıcılar kethüdasının kim olduğuna dair bilgiye rastlanmamıştır.

Bunların yanında Abdullah Paşa'nın maiyetinde tüm atların bakımını yapan ve yetiştiren mirahoru bulunmaktaydı. Atlar bu dönemde en önemli ulaşım ve savaş aracı olduğundan mirahorluk da en önemli memuriyetler arasındaydı. Aynı zamanda kapı halkı arasında atlarla ilgilenen 17 adet seyis; diğer deve, yük hayvanı ve katırların bakıcılıklarını yapan altı adet sarraç, 24 tane akkâm, 13 adet sarbân ve 16 adet harbende bulunmaktaydı. Atları nallayan üç adet de nalbant istihdam edilmişti. Bu görevlilerin de aralarında amirleri konumunda görevliler vardı. Bu sayılara bakıldığında Abdullah Paşa'nın ne kadar çok binek ve yük hayvanına sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın maiyetindeki görevliler arasında “kilâri” ve “bazari” denilen kilerci ve pazarcı olup erzak satın almakla görevli üç adet hizmetçisi bulunmakta, bununla birlikte çalışan karakullukçular da bulunmaktaydı. Bunlar gerekli erzağın dışarıdan temini ile sorumlulardı.⁴⁸⁰ Ancak toplam sayıları bilinmemektedir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere birçok paşanın kapı halkı içerisinde bulunan levend ve sekban denilen düzensiz askerler, Abdullah Paşa'nın da kapı halkı içerisinde mevcuttu. Bunların da toplam sayısını bilmemekle beraber başlarında amirleri konumunda olan bir adet bölükbaşı olduğunu tespit edebilmekteyiz.

Sefer zamanlarında ve merasimlerde Abdullah Paşa'nın mataralarını taşımak üzere görevli olan dört adet mataracı vardır. Bunlar paşanın yanında olup matara denilen su kaplarını taşımakla görevlilerdi. Hem merasim ve törenlerde hem de paşa sokağa çıktığında maiyetinde bulunup onun adına halka selam veren bir adet de selam ağası bulunmaktaydı. Selam ağası aynı zamanda resmi törenleri düzenleme, önemli kişileri karşılama gibi vazifeleri yerine getirmekteydi.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Ünal, “Evliya Çelebi’ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)”, s.164-165.

⁴⁷⁹ BOA.TSMA.e. 225/20, 1. Sayfa, (11.08.1162-27.07.1749)

⁴⁸⁰ Ünal, *agm*, s.182.

⁴⁸¹ Ahmet Şamil Gürer, “1834 Yılında Bir Osmanlı Valisinin Kapı Halkı”, s. 159.

3.4.3. Mehteran-ı Tabl-ı Âlem

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkı hakkında inceleme yaparken “Mehteran-ı Tabl-ı Âlem”i ayrı bir başlık altında incelemek yerinde olacaktır. Bir teşkilat olarak hem devlet içerisinde hem de ümeranın maiyetindeki rolleri azımsanmayacak derecede önemlidir. Bilindiği üzere müziğin Türklerde eski tarihlerden beri önemli bir yeri olmuştur. Askeri alanda ise Türk müziğinin kullanımını incelediğimizde Asya Hunlarından beri Türkler tarafından askeri müziğin kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde askeri müziği incelediğimizde karşımıza Mehterhâne teşkilatı çıkmaktadır. Osmanlı Devleti mehter adını verdiği askeri bandosunu devletin kuruluşundan Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına (1826) kadar kullanmıştır. Mehter savaş sırasında adeta askeri bir güç olarak ön plana çıkmakta ve askerin coşkusu, dinamikliğini arttırmakta ve askere özgüven ve motivasyon aşılamaktaydı. Bununla beraber düşman tarafında ise tam tersi bir tesir uyandırmaktaydı. Oldukça yüksek sesle çalan mehter düşman askerin korku ve rahatsızlık duymasını sağlamakta ve bu sayede de savaşlarda bir nevi silah etkisi göstermekteydi.⁴⁸²

Mehter teşkilatını ayrıntılı olarak incelediğimizde karşımıza “Mehteran-ı Tabl-ı Âlem” ve “Mehterhane-i Hayme-i Hâssa” olarak iki ayrı kurum çıkmaktadır. Tabl-ı Âlem Mehterleri bildiğimiz üzere geleneksel giyim kuşamları ile askeri müziği icra ederlerdi. Hayme mehterleri ise padişahın, diğer devlet adamlarının çadırlarını imal ve temin etme, bakım ve tamirlerini yapma, ev ve saray döşemeleri, dekorasyon, ihtiyaç malzemelerini karşılamak gibi birçok işle uğraşarak geniş bir alanda görev almaktadır.⁴⁸³ Mehter takımlarının kat olarak ifade edilen belli büyüklükleri bulunmaktadır. En büyük mehter takımı dokuz ve daha sonraki süreçte on iki katlı olmak üzere padişahın maiyetinde yer alırdı. Diğer devlet erkânı ise rütbesine göre sancağında veya eyaletinde mehter bulundurmaktaydı. Veziriazamın dokuz kat mehteri bulunmakta ve rütbelerine göre diğer devlet erkânı da azalan sayıda mehter istihdam ederdi.⁴⁸⁴

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın maiyetindeki Mehteran-ı Tabl-ı Âlem teşkilatı içerisinde 26 adet görevli bulunmaktaydı ve maaş kayıtları sayesinde bunların görevleri tespit edilebilmekteydi. Tabl-ı Âlem Mehterleri içerisinde bir adet mehterbaşı bulunmaktadır. Altındaki üst düzey görevliler ise zurnabaşı, borubası, nakkarebaşı, zilciyan başı, tablbaşı olarak kaydedilmiştir. Tablbaşı dışında her birinin altında çalışan bir ya da iki nefer zikredilmekte ve bir adet de çavuş bulunmakta, tabl başına bağlı yedi nefer bulunmakta ve

⁴⁸² Yüksel Pirgon, “Osmanlı Dönemi Mehteran-ı Tabl-ı Âlem Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Akademik Bakış Dergisi*, 42, Mart-Nisan 2014, s.1-3.

⁴⁸³ Fırat Boztaş, *Mehterhane-i Hayme-i Hassa*, s.13.

⁴⁸⁴ Pirgon, *agm*, s.5.

toplam sayı 26'yı bulmaktadır. Ücretleri incelendiğinde ise mehterbaşı günlük 30 akçe yevmiye ile mehterhane içerisinde en çok kazanan görevli konumundadır. Ona bağlı neferler ise günlük 20 akçe yevmiye alarak diğer amirlerin neferlerinden daha fazla kazanmaktadır. Zurna, boru, nakkare, zilciyan ve tabl başları günlük 22 akçe yevmiye almakta ve onlara bağlı neferler ise günlük 18 akçe yevmiye almaktadırlar. Aylık maaşları hesaplandığında toplamda 15.420 akçe, kuruş olarak da 128,5 kuruş maaş almaktalardı. Zikredilen 1150 yılı Ramazan-Şevval ayı maaşlarına ilaveten Abdullah Paşa tarafından 124 kuruş in'am da verilmişti. Böylece Ramazan ayı içerisinde toplamda 252,5 kuruş ödeme almışlardı.⁴⁸⁵ Ulufe listesindeki ödemelere bakıldığında kapı halkı içindeki diğer görevlilere böylesine bir bahşiş verilmediği görülmektedir. Abdullah Paşa'nın böylesine bir cömertlik göstermesi Mehteran-ı Tabl-ı Âlem teşkilatının yeri ve konumunun önemini bize yansıtmaktadır.

3.4.4. Abdullah Paşa'nın Kapı Halkına Verilen Ücretlere Dair Değerlendirmeler

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkına verdiği ulufelerle ilgili incelenen defterde birtakım kayıtlar mevcuttur. Hicri 1150 yılının Ramazan Ayına (Aralık 1737- Ocak 1738) ait olan ulufe kayıtları birun dairesi görevlilerini kapsamaktadır ve yalnızca bir aylık maaş ödemelerini ihtiva eder. Kısıtlı bilgi vermesine rağmen bu kayıtlar oldukça önemli hususları da ortaya koyar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Paşa'nın Enderun dairesi görevlilerine bahşişler dışında verilen maaşlar mevcut değildir.⁴⁸⁶

Defteri ayrıntılı olarak incelediğimizde, farklı birimlerin ayrı başlıklar halinde kaydedildiğini görmekteyiz. Örneğin Mehteran-ı Tabl-ı Âlem görevlileri ayrı bir başlık altında not alınmış ve bunların da altında zurnacı başı, boru başı gibi amirler ve onlara bağlı neferler yazılarak her birinin maaşları ve nefer sayıları yazılmıştır. Bunların yanında birimlerin amirleri olan sancaktarlar, alemdarlar, mataracılar, kilerci ve pazarcılar gibi bütün görevliler ayrı başlıklara alınarak yine bunların altında çalışan neferlerin sayısı ve maaşları belirtilmiştir. Bu sayede hangi birimin kaç nefer olduğu ve ne kadar maaş aldıkları bilgilerine ulaşabilmekteyiz. İncelenen bu verilere göre görevliler arasında tespit edebildiğimiz en yüksek maaş alan amir Mehteran-ı Tabl-ı Âlem'in mehterbaşısıydı ve günlük 30 akçe almaktaydı. Diğer mehter görevlilerine ait maaşlar yukarıdaki kısımda verilmiştir.

Ortalama olarak birim amirleri yevmiye 30 ile 10'ar akçe arasında almaktayken altlarında çalışan neferlerin yevmiyeleri ise 20 ile 5 akçe arasında değişmekteydi. Bunlar

⁴⁸⁵ BOA.TSMA.e 112/10, 5. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁸⁶ BOA.TSMA.e 112/10, 4. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

arasında dikkat çeken tabbahinbaşı⁴⁸⁷ ve neferleri olmaktadır. Birim amiri olan tabbahinbaşı 25 ve neferleri 20 akçe almaktadır. Söz konusu rakamlar onların mehterhâne görevlilerine yakın ücretler aldığını gösterir. Görevliler arasında en az yevmiye ile çalışanlar bölükbaşı, ahır kethüdası, sarraç, harbende, nalbant, sarban ve seyislerdir. Bunlardan amir olanlar 10'ar akçe yevmiye almaktayken neferleri ise 5'er akçe alarak en az ulufe alan personel konumundadır. Buradan yük ve binek hayvanlarıyla ilgilenen, ahırlara bakan, onları süren personellerin en az yevmiye ile çalışan hizmetliler olduklarını görmekteyiz. Bunun sebebini bilmemekle birlikte diğer birimlere oranla çok personel çalışmasından kaynaklandığı da düşünülebilir. 50 küsur görevli ile kapı halkı arasında en kalabalık görevli sınıfını teşkil ederler.

Defterde verilen bu ücretler 30 ile çarpılmış ve tüm personelin bir aylık ulufeleri kaydedilmişti. Bunlara göre Hicri 1150 yılının Ramazan Ayı'nda Abdullah Paşa'nın kapı halkına (birun dairesi) günlük olarak 1.653 akçe yevmiye verilmiş ve aylık olarak da 49.590 akçe olarak ulufeleri hesaplanmıştır. Defterde bu ücret akçeden esedi kuruşa çevrilerek gösterilir. Mehteran-ı Tabl-ı Âlem'e verilen bahşış olan 124 kuruş 26 akçe de yekûn içerisine ilave edildiğinde Abdullah Paşa'nın kasasından 537 kuruş 56 akçe çıktığı tespit edilmiş olur. Her ne kadar diğer aylarda ödenen ulufeleri bilmemekle birlikte bu ödemeleri yıla vurduğumuzda ortalama altı bin kuruş civarında bir paranın Abdullah Paşa tarafından ödendiğini düşünebiliriz. Bununla birlikte bu maaş kayıtları Abdullah Paşa'nın vezaret döneminin kapı halkına ait olduğu da göz ardı edilmemelidir. Abdullah Paşa'nın kariyerinin zirvesini teşkil eden bu dönem aslında en yüksek kapı halkı maiyetine sahip olduğu dönem olarak da düşünülebilir. Dolayısıyla kariyerinin devamında bu kadar etkin olmadığı hesaba katıldığında bundan sonraki dönemlerde kapı halkı sayısının daha az olacağını söylemek yanlış olmaz. Böylelikle maaşlar için ödediği ücret de bu oranda azalacaktır.

3.4.5. Kapı Halkında Dikkat Çekici Unsurlar ve Bazı Değerlendirmeler

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkını incelerken bazı unsurlar dikkatimizi çekmiştir. Bir devlet adamının kendine yakın gördüğü kişileri, sevdiği ve güvendiği kimseleri, akraba veya hemşehrilerini etrafında toplaması beklenir. Aynı zamanda görev yaptığı yerlerin de kapı halkına dâhil edeceği kişilerin seçiminde belirleyici olacağı düşünülebilir. Nitekim bunun örnekleri de mevcuttur. Trabzon Valisi Hazine-darzâde Osman Paşa'nın kapı halkı incelendiğinde, etrafındaki insanların büyük çoğunluğunun Karadenizli olduğu hatta onların da büyük kısmının hemşehrileri olduğu görülmektedir.⁴⁸⁸ Dolayısıyla ümeranın kapı halkının

⁴⁸⁷ Tabbahin aşçıları anlamına gelmektedir.

⁴⁸⁸ Güner, "1834 Yılında Bir Osmanlı Valisinin Kapı Halkı", s. 164.

oluşturulması esnasında özellikle kendilerine güvendikleri ve öncesinde tanıdıkları kişileri maiyetlerine almaları normal karşılanmalıdır.

Abdullah Paşa'nın kapı halkı incelendiğinde çoğu kişinin görevleri ve isimleriyle⁴⁸⁹, bazılarının ise isimleriyle beraber kökenleri de zikredilmektedir. Örnek vermek gerekirse “Kürt oğlu İbrahim”, “Karadağlı İbrahim”, “Arap Çavuş”, “Türk Osman”, “Kürt Hüseyin”, “Türk Mustafa”, “Arnavut Ali”, “Bosnevî Hasan”, “Gürcü Süleyman” gibi bazı kimseler sadece mensup oldukları kökenlerle kaydedilmiştir. Bu hususu incelediğimizde bize ilginç gelmektedir. Bununla beraber aynı isimlerde çok kişinin olmasından dolayı herkesi daha kolay bir şekilde tespit etmek için böyle kaydedildiklerini tahmin etmekteyiz. Aynı zamanda bu kişilere seslenirken de bir lakap haline gelip “Kürt Hüseyin”, “Arnavut Ali” diyerek çağrıldıklarını da düşünebiliriz. Bunların yanında hizmetçilerin fiziksel özelliklerine göre de kaydedildiklerini söyleyebiliriz. Bazı kişilerin fiziksel özelliği referans alınarak “uzun Süleyman”, “kara Mustafa”, “uzun Hüseyin” gibi isimlerle kaydedilmesi bunu göstermektedir.⁴⁹⁰

Kapı halkından bazı kimselerin memleket ve kökenleriyle birlikte bu şekilde deftere kaydedilmeleri bize yeterince olmasa da kapı halkının mahiyeti hakkında bir ölçüde fikir vermektedir. Abdullah Paşa'nın uzun süreler görev yaptığı Balkan coğrafyası sebebiyle etrafında Arnavut, Bosnalı, Karadağlı gibi Balkan coğrafyasına mensup kişilerin çalışıyor olması tesadüf değildir. Fakat hem bütün kapı halkının nereli oldukları kaydedilmediğinden, hem de içlerinde Doğu vilayetleri de olmak üzere birçok farklı yerden adam bulunması net bir şekilde tespit etmemizi zorlaştırmaktadır. Bununla beraber kapı halkı içerisinde Kürt, Erzurumlu, Bosnalı, Arnavut, Karadağlı, Bozoklu olan kimseler bulunması bize Abdullah Paşa'nın çeşitli yerlerden ve çeşitli kökenli kimselerle çalıştığı, İmparatorluk coğrafyasının çeşitliliğini yansıttığı izlenimini vermektedir. Aynı zamanda nadir de olsa kapı halkı içerisinde “Rum Avezin” gibi Müslüman olmayan kimseler de bulunmaktaydı.⁴⁹¹

Dikkati çeken başka bir husus daha bulunmaktadır. Ulufe ve bahşişler deftere kaydedilirken kişi isimleri arasında “İsmail Paşalı İbrahim”, “Şahin Paşalı Hüseyin”, “Ahmet Paşalı Abdi” gibi isim ve lakaplara rastlamaktayız. Kaynaklara göre bazı hizmetçiler tâbi olduğu önceki efendilerinin isimleriyle zikredilmekteydi. Bu özellikle sık sık değişen ve ulufe ile çalışan bölükbaşı gibi görevlilerde görülmekteydi.⁴⁹² Nitekim Abdullah Paşa'nın

⁴⁸⁹ “hazinedar”, “ağa-yı miftahi”, “kaftani”, “Ali efendi”, “çukadar yamağı Mustafa”, “Mustafa Çavuş” vs.

⁴⁹⁰ BOA.TSMA.e 112/10, 1. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁹¹ BOA.TSMA.e 112/10, 2. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁹² Kunt, “Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbekir, 1670-71”, s.25.

hizmetçileri arasında da görüldüğü üzere bazı kimseler İsmail Paşalı, Şahin Paşalı gibi lakaplarla kaydedilerek önceki efendilerinin isimleriyle tanınmaktaydı.⁴⁹³

3.4.6. Abdullah Paşa'nın Kapı Halkı ile Olan Münasebetleri

Muhsinzâde Abdullah Paşa ile kapı halkı arasındaki ilişkilerin ne şekilde yürüdüğü, kimlerin ne kadar ücret ve bahşış aldıklarını ulufe ve bahşış defterlerinden bir ölçüde öğrenebiliriz. Diğer konularla ilgili de faydalandığımız “BOA.TSMA.E. 112/10” numaralı arşiv defteri içerisindeki bilgiler bu konuda da azami ölçüde işimize yaramaktadır. Bu defter içerisinde ulufeler ve görevliler kadar bir diğer önemli unsur da kaydedilen masraflar ve yapılan harcamalardır. Masraf defteri günümüzün bir nevi kredi kartı ekstresi gibidir. Bir kişinin nerelere harcama yaptığını, kimlere bahşış ve ihsanlarda bulunduğunu öğrenmek kapı halkı ile ilişkisini daha iyi anlamak bakımından bize yardımcı olmaktadır.

Kapı halkı ile münasebetlerini değerlendirebildiğimiz önemli defterlerden biri yıllık çuka defteridir. Bölüm başında da bahsettiğimiz gibi askerlere her yılın Ramazan ayında çuka kumaşı verilmesi adet olmuştur. Paşa'nın da kapı halkında bu geleneği devam ettirdiğini görebiliriz. Aynı zamanda bu çuka defterinden de Abdullah Paşa'nın enderun halkını tespit etmekteyiz. Kapı halkına verilen bu çukalar adet olduğu üzere Selanik'te bulunan Avrupalı tüccardan satın alınmıştır. Kayıtlara göre kaba çuka olarak yeşil, lacivert, kırmızı gibi renklerden 536 zirâ⁴⁹⁴ çuka alınıp 383 kuruş verilmiş, bunun yanında elvan (renkli) adı altında da birçok renkten 884 zirâ çuka satın alınarak 1.657,5 kuruş para ödenmiştir.⁴⁹⁵

Çuka defteri içerisinde enderun halkının tamamına kişi başı olarak altı zirâ⁴⁹⁶ çuka verildiği görülmektedir. Bununla beraber birun dairesinin birim amirlerine de altı zirâ çuka dağıtılmıştır. Amirlerin altında çalışan neferlerine ise ince çuka olmak üzere mehteran ve sarraçlara dörder, diğer neferlere de iki buçuk zirâ çuka dağıtılmıştır. Burada dikkat çeken husus Mehterhâne görevlileridir. Paşa'nın enderun halkına tabi olan Enderun Mehterlerinin tamamına altı zirâ çuka verilirken, birun dairesinde bulunan Mehteran-ı Tabl-ı Âlem reislerine altışar, altlarında çalışan neferlere ise dörder zirâ çuka dağıtılmıştır. Buradan da Enderun Mehterlerinin Tabl-ı Âlem Mehterlerine göre daha yüksek bir rütbede olduklarını görüyoruz.

⁴⁹³ BOA.TSMA.e 112/10, 1. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁹⁴ Dirsekten parmak uçlarına kadar olan bir uzunluk birimi olup eskiden kullanılmaktadır.

⁴⁹⁵ BOA.TSMA.e 112/10, 6. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

Kayıtlarda geçen çuka defteri Hicri 1151 Ramazan Ayı tarihli olup, yine bahsettiğimiz satın alınan çukaların kayıtları bir önceki yılın (1150) Ramazan Ayna aittir. Bu sebeple bu satın alınan çukaların bir önceki yıl kapı halkına verilmiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Veya satın alındıktan bir yıl sonra verildiği de düşünülebilir. Bununla beraber her ihtimalin de pek bir önemi yoktur. Sonuç olarak yıl farkı olsa da kapı halkına bahşış olarak satın alınıp dağıtıldığı bilgisine ulaşmamız yeterlidir.

⁴⁹⁶ Ortalama olarak beş metre.

Defterdeki incelenmesi gereken diğer bir önemli husus masraf kayıtlarıdır. Defter içerisinde Abdullah Paşa'nın çeşitli harcamaları, kapı halkından ve dışarıdan bazı kişilere verdiği bahşişleri, konağının çeşitli masrafları gibi bilgilere ulaşmaktayız. 1 Zilkade 1150 (21 Şubat 1738) tarihli masraf defterinde 1739 kuruş 39 akçelik bir masraf yapılmıştır.⁴⁹⁷

Masraflar içerisinde özellikle enderun halkına verilen bahşişler ön plana çıkmaktadır. Öyle ki bilindik bir maaşları olmayan enderun halkı muhtemelen Paşa'nın gösterdiği teveccühle bahşişler sayesinde bırakım paralar kazanmaktaydı. Bununla beraber ulufe almakta olan birun halkından bazılarının da bahşiş aldığı görülmektedir. Bahşişler kadar Paşa'nın onları kimler aracılığıyla sahiplerine ulaştırdığı da önemlidir. Bazı kayıtlarda bunlar zikredilmekte, Abdullah Paşa bazı bahşişleri görevliler marifetiyle ulaştırmaktadır. Bunların da Paşa'nın etrafındaki güvendiği ve yakın gördüğü kimseler olduğunu düşünmekteyiz. Paşa'nın bahşişleri verip ulaştırdığı kişiler şamdani, kahvecibaşı, Ali çavuş, ibriktar yamağı, baş çukadar, Gürcü Süleyman ve miftah ağasıdır. Zikredilen bu kişilerin Abdullah Paşa'ya daha yakın kimseler olduğu düşünülebilir. Defterde toplam 26 kişiye in'am (bahşiş) verilmiştir.

Verilen bahşişler öyle bir noktaya ulaşıyordu ki, aldıkları ulufelerden kat kat fazla bahşiş alan görevliler bulunmaktaydı. Paşa'nın verdiği en düşük bahşişler ortalama 1 kuruş (120 akçe) olarak tespit edilmesine rağmen, o para bile görevlinin aldığı ulufenin çok üzerinde olmaktaydı. Birun dairesindeki ortalama bir görevlinin günlük 20 akçe yevmiye aldığı düşünüldüğünde aylık olarak 600 akçe yani ortalama 5 kuruşluk bir paraya denk gelmektedir.⁴⁹⁸ En çok verilen bahşiş miktarları incelendiğinde, bunun yüzlerce kuruşa ulaştığını görmekteyiz. Kapı halkından Bozoklu Mehmet Ağa'ya 500 kuruş, Selanik'te gönüllüyan ağasına ise 100 kuruş bahşiş verilmiştir. Selam ağasına 40, kaftan ağası ve mirahor ağaya da yirmişer kuruşluk bahşiş verilmiştir. Bütün bunlar gözlemlendiğinde kapı halkından bazı kimselerin verilen ücretlerin çok üzerinde bahşişler aldığını görmekteyiz. Bu da Paşa'ya yakın ve onun istediklerini yerine getiren kimselerin daha çok para kazandığı, verilen yevmiyenin dışında da paralar kazanarak daha iyi bir hayat sürdürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla emri altında bulunduğu paşaya yakın olmanın kapı halkı görevlilerinin lehine sonuçlandığını söyleyebiliriz.

Defter içerisindeki masrafları incelediğimizde, genellikle konağın ve kapı halkından bazı kimselerin ihtiyaçları çerçevesinde masraf yapıldığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Paşa'nın atları için eyer malzemeleri temin edilmiş ve bunun için 20 kuruş

⁴⁹⁷ BOA.TSMA.e 112/10, 2. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

⁴⁹⁸ Ortalama olarak 1 kuruş genellikle 120 akçeye denktir.

harcanmıştır. Aynı şekilde mutfak masrafları, tüfek malzemeleri gibi ihtiyaçlar için belli ücretler ödenmiştir. Kapı halkından bazı kimseler giyim eşyalarına ihtiyaç duymuşlardır. Mesela bir ağaya mest pabuç alınmış ve bunun için 1 kuruş 30 akçe ücret ödenmiştir. Kahvecibaşının ihtiyacı olan heybe ve matara için 1 kuruş 25 akçelik bir masraf yapılmıştır. Bunlardan başka çeşitli görevlilere kalpak, sarık gibi masraflar, konak için de döşeme, sandık, kilit gibi şeyler için masraflar yapılmıştır.⁴⁹⁹ Yapılan masraflara, verilen bahşişlere bakıldığında Abdullah Paşa'nın yüklü miktarlarda parayı kapı halkı ve konağının ihtiyaçları doğrultusunda harcadığı görülmektedir. Özellikle kapı halkına verdiği bahşişlere baktığımızda, emri altındaki hizmetçilerine karşı elinin bol olduğu yorumunu yapabiliriz.

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın bütün kapı halkını inceleyip değerlendirdiğimizde 282 kişilik bir maiyeti karşımıza çıkmaktadır. Fakat kapı halkı defterindeki çeşitli kayıtlardan derlenen bu sayının birkaç katı fazla maiyeti olduğunu düşünmekteyiz. Bahsettiğimiz gibi Enderun halkı içerisinde sadece bahşiş verilen ve çuka kumaş dağıtılan kadar görevliyi tespit etmekteyiz. İsimleri geçmeyen ve birim sorumlularının altında çalışan birçok yamak ve çırak bulunması muhtemeldir. Aynı zamanda sefer zamanları Paşa'nın maiyetine dâhil olup beraber sefere katıldığı yüzlerce askere sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla bütün bunlar hesap edildiği takdirde Abdullah Paşa'nın kaydedilenden çok daha fazla bir maiyeti olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kapı halkı defterindeki kayıtlar bize Paşa'nın sadaret döneminde bulunup kariyerinin en yüksek mevkiide olduğu dönemdeki maiyetini yansıtmaktadır. Bu sebeple Paşa'nın maiyetinin bundan önceki veya sonraki görevlerinde buradaki gibi bir sayıya ulaşamayacağı öngörülmektedir. Bunun yanında Abdullah Paşa'nın incelenen kapı halkı bir vezir kapısı olması bakımından önemli kayıtları ihtiva etmektedir. Devrindeki diğer sadrazam ve vezirlerin maiyeti ile mukayese edildiğinde Abdullah Paşa'nın devlet içerisindeki rolü ve etkisi daha iyi anlaşılabilir.

⁴⁹⁹ BOA.TSMA.e 112/10, 2. Sayfa, (29.09.1151-10.01.1739)

SONUÇ

Muhsinzâde Abdullah Paşa, 1660'lı yıllarda doğup 1749 yılına dek yaşamış, önemli bir Osmanlı devlet adamıdır. Devlet hizmetinde geçen uzun yıllar boyunca birkaç defa gözden düştüğü gibi, bürokrasinin en tepesi olan sadaret makamına kadar çıkmayı da bilmiştir. Kısa süren sadrazamlığının ardından çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış, bu esnada da vefat etmiştir.

Günümüze dek varlığını sürdürmüş olan Muhsinzâde ailesinin önemli bir şahsiyeti olan Muhsinzâde Abdullah Paşa, Halepli Tüccar Muhsin Çelebi'nin oğludur. Ağabeyi vasıtasıyla darphanede görev alan Paşa, darphane eminliğinden defterdarlığa kadar maliye bürokrasisinin birçok kademesinde bulunmuştu. Ağabeyi Mehmed Efendi vasıtasıyla Devlet hizmetine girmesi onun hayatında yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Çünkü doğum tarihi hakkında kesin bilgi edinemediğimiz Abdullah Paşa, Devlet hizmetine başladığında ortalama kırk yaşındaydı. 1703 yılındaki Edirne İsyanı'nın ardından isyancıların yanında faaliyet göstermişse de isyancıların tasfiyesi sırasında ufak bir tenzil-i rütbe ile kendini kurtarmıştır.

Abdullah Paşa bundan sonra Mora seraskerliği, Bosna ve Rumeli valiliği, Bender seraskerliği, sadaret kethüdalığı gibi devletin birçok farklı yerinde görev yapma fırsatı bulmuştu. 1736-38 savaşlarında Bender seraskerliği sırasında üstün bir başarı göstermiş bunun sonucunda mühr-ü hümayun kendisine verilmişti. Sadaret dönemi dört buçuk ayla sınırlı kalıp ordunun başında İstanbul'a dönmesiyle sona ermişti. Durum bu şekilde görünse de Abdullah Paşa'nın bu göreve lâyık olmadığını düşünmek yanlış olacaktır. Devlet tarafından verilen neredeyse bütün görevlerden alınının akıyla çıkıp övgülere mazhar olan Abdullah Paşa bu görevi de yerine getirebilecek yeterlilikteydi. Fakat özellikle yaşının yetmiş beş-seksene ulaşmasından kaynaklı olarak devlet tarafından daha genç paşalara bu görevin tevcih edilmesi düşünüldüğü öne sürülebilir. Bundan sonra yine Bosna Valiliği, Selanik ve İnebahtı sancakbeyliği gibi görevlerde bulunan Abdullah Paşa 1749 yılında Bosna valisi iken Travnik'te vefat etmişti. Türbesi Travnik çarşısı içerisinde bulunmaktadır. Abdullah Paşa aynı zamanda zikredilen bu görevleri icra ederken III. Ahmed'e sunulmak üzere bir risale kaleme almıştı.

Paşa vefat ettikten sonra ele geçen bütün mal varlığı, hizmetçileri ve ailesi ile beraber İstanbul'a getirilmişti. Bu eşyaların tespiti için tutulan muhallefat defterleri Paşa'nın hayatını incelememizde önemli bir yer tutarak çalışmamızın esasını teşkil etmiştir. Zaptedilen eşyaların kaydedildiği birden fazla muhallefat defteri tutulmuş, kaydedilen eşyalar İstanbul'a getirildikten sonra hazineye intikal etmiştir. Eşyaların hazineye intikalinden sonra Abdullah Paşa'nın biri eşi Ayşe Hanım olmak üzere toplam üç kişiye borcu olduğu belirlenip hazineye

alınanların dışında kalan eşyalar bu borçların ödenmesi için satılmıştır. Abdullah Paşa'nın kaydedilen muhallefatı içerisinde oldukça fazla miktarda kürkleri, kaftanları, silahları, değerli taşlarla bezeli mücevheratı, süslü at koşum takımları mevcuttu. Bunların nakdî karşılığının büyük bir meblağ tutacağını düşünmemize rağmen defterlerde eşyaların fiyatlarının yazılmamasından dolayı net olarak bir nakdî karşılığını ölçememekteyiz. Abdullah Paşa tilki, kakum, sincap gibi postu değerli birçok hayvandan yapılma kürkleri giymekte, törenlerde altın ve zümrüt yüzüklerini parmağına takmaktaydı. Zamanın bir alışkanlığı ve modası olan tütün de içmekte, kehribar, yasemin gibi çeşitli birçok tütün çubuğu ve tütün malzemeleri bulunmaktaydı. Ayrıntılı yüzlerce eşyayı barındıran muhallefat defterleri incelendiğinde Osmanlı sosyal yapısı, kültürü ve devlet adamlarının yaşantısına dair birçok bilgi edinilebilir.

Abdullah Paşa'nın muhallefat defterlerinden eşyaların dışında müsadere sürecine dair bilgiler de edinebilmekteyiz. Abdullah Paşa'nın eceliyle vefat etmiş olmasının müsadere sürecine nasıl bir şekilde etki ettiğini bu sayede ortaya çıkarabilmekteyiz. Suçlu bulunup katledilen veya cezalandırılan paşalara yapılan muamelenin Abdullah Paşa'nın eşyasına, adamlarına ve ailesine uygulanmadığını tespit etmekteyiz. Görevliler tarafından Paşa'nın ailesine dikkatli davranılmıştır. Devlet tarafından Paşa'nın dışında ailesinden hiç kimsenin eşyasına dokunulmamıştır. Eşyalar Travnik'ten yola çıktıktan sonra ortalama bir ay süren yolculuktan sonra İstanbul'a varmışlardır. Abdullah Paşa'nın eşyaları İstanbul'a getirildikten sonra ihtiyaca göre devletin bazı kurumlarına teslim edilmiştir.

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın hayatının araştırılması esnasında kapı halkına dair defter de bulunmuş, çalışma konusu muhallefat ve kapı halkı etrafında şekillenmiştir. İncelenen kapı halkı defterinde Muhsinzâde Abdullah Paşa ismi direkt olarak geçmemekle birlikte arşiv fonları ve edinilen diğer bilgiler ışığında defterin Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya aidiyeti hususunda bir şüphe kalmamıştır. Bununla beraber söz konusu defter 1737-38 yıllarının kayıtlarını kapsamakta, bu tarihte Muhsinzâde Abdullah Paşa kısa bir süre veziriazamlık görevinde bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu defter Abdullah Paşa'nın veziriazamlık dönemindeki yani kariyerinde bulunduğu en yüksek makamdaki maiyetini kapsamaktadır. İncelenen defter içerisinde Abdullah Paşa'nın maiyetinde bulunan Enderun ve Birun görevlileri ayrı kısımlarda yer almakta, bunlara verilen ulufeler de farklılık göstermekteydi. Muhsinzâde Abdullah Paşa incelediğimiz deftere göre yaklaşık 200-300 kişilik bir kapı halkı maiyetine sahipti. Fakat Enderun halkının tamamının kaydedildiğini bilemediğimiz için bu sayıya tereddütle yaklaşmaktayız. Enderun görevlileri net bir maaş almamakla birlikte sadece Paşa'nın verdiği bahşişlerle geçinmekteydi. Birun görevlilerinin sayısını net bir şekilde tespit

etmekle birlikte savaş ve barış zamanlarında da bu sayılar değişiklik göstermekteydi. Sefer zamanlarında halkı arasına askerler de gireceği için Paşa'nın kapı halkının bu sayının birkaç misli daha fazla olmasını beklemekteyiz. Paşa'nın kapı halkı defteri kendisinin vezirlik dönemini yansıttığı için hayatının sonraki dönemlerinde bir daha bu büyüklükte bir kapıya ulaşmamış olması muhtemeldir.

Abdullah Paşa hayatı boyunca birçok devlet memuriyeti ifa edip saygın ve önemli bir devlet adamı olmuştur. Bu özelliği ona verilen görevler ve yaptığı icraatlarda karşımıza çıkmaktadır. Mal varlığı ve maiyetindeki görevlileri dikkate alındığında döneminde ün kazanmış diğer devlet adamlarına oranla daha mütevazı bir maiyet ve mal varlığı bulunduğu ifade edilebilir. Ancak yine de muhalledatının dikkate değer miktarda olduğu görülmektedir.

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın görev tayinlerini ve sürelerini incelediğimizde, Abdullah Paşa'nın muhtemelen yaşı büyük ve tecrübeli devlet adamlarından biri olmasından dolayı devletin ihtiyaçlarına binaen süresi kısa olan birçok görev ifa ettiğini görmekteyiz. Rütbesi düşürüldükten sonra Mısır'da Kaytas Bey'in isyanı için görevlendirip isyanı bastırması, sonraki yıllarda Patrona Halil İsyanı'nın bastırılmasında etkili olması bunu göstermektedir. Devlet nazarında verilen görevleri başarıyla yerine getirip güven kazanan Abdullah Paşa, valilik görevlerine tevcihinin yanında sürekli olarak Niş Kalesi'nin tamiri ile görevlendirilmiştir. Sürekli olarak Avusturya ve Rusya devletleri ile savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti'nde Abdullah Paşa'nın en önemli sınır bölgelerinden olan Niş muhafazasında bulunması ona güvenildiğinin göstergesidir. Osmanlı Devleti Muhsinzâde Abdullah Paşa gibi devlet adamlarına sınır boylarında önemli görevler vererek sınır güvenliğini sağlamlaştırmakta, önemli hudut kalelerini tamir ettirmektedir.

Abdullah Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde sosyal hayata olan bir diğer katkısı inşa ettirdiği vakıf eserleriydi. Paşa Saraybosna, Vidin, Tırhala gibi yerlerde cami, çeşme, kaldırım gibi bazı eserler inşa ettirerek vakıf kurmuştu. Günümüzde varlıkları hakkında bilgiye sahip olamadığımız bu eserler şüphesiz döneminde bir sürü insana fayda sağlamış, Abdullah Paşa bu insanların ettikleri dualara mazhar olmuştu.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA.)

Ali Emiri Tasnifi Sultan I. Mahmud Evrakı

AE.SMHD.I 9/614

Atık Vüzerâ Defterleri

A.{DVNSNŞT.d , nr.2

Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Muhallefat Halifeliği

D.BŞM.MHF 40/18-001

D.BŞM.MHF. 40/47-001

D.BŞM.MHF. 41/70-001

Bab-ı defteri Baş Muhasebe Muhallefat Halifesi Defterleri

D.BŞM.MHF.d 12617

D.BŞM.MHF.d 12649

Cevdet Evkaf

C.EV. 394/19974

Cevdet Maliye

C.ML. 700/28605

Cevdet Maarif

C.MF. 104/5187

Evkâf Başkitâbet

EV.BKB. 128/208

Evkâf Evâmîr-i Maliye

EV.EVM 92/00216

Hatt-ı Hümayun

HAT 1533/70

Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Belgeleri

KB.MAA.FE 7/51

Maliyeden Müdevver Defterler

MAD.d 10350

MAD.d 9962

Mühimme Defterleri

A.}DVNSMHH nr.154

A.}DVNSMHH.d nr. 57, 120, 125, 129, 132, 134, 135, 136

Ruus Defterleri (Sadaret)

BOA.A. {d. nr.2938

Sadaret Defterleri

A.{d. 2938

Sultan I. Mahmud Evrakı

AE.SMHD.I 9/614

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

TSMA.d nr. 10501

TSMA.d. 23/0067

TSMA.d. nr. 2393

TSMA.d. 74/0001

TSMA.d nr. 10501

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

TSMA.e 112/10

TSMA.e 112/12

TSMA.e 112/13

TSMA.e. 225/20

TSMA.e 338/10

TSMA.e 773/16

TSMA.e 823/5

TS.MA.e 831/10

TSMA.e 956/7

TS.MA.e 1042/28

TSMA.e 1042/48

TS.MA.e 1047/23

TSMA.e 1047/45

TSMA.e 1256/49

TSMA.e 1261/20

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri

VGM.DEFTER 00665/00118

Kadı Sicilleri

Kısmet-i Askeriye, nr.117, v.2b-3a

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Alpargu, Mehmet “Nogaylar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, ss.202-204.

Atasoy, Nurhan, “KAFTAN”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C Ek-1, Ankara 2020, ss. 709-710.

Barkan, Ömer Lütfi, “Timar”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C 12/1, İstanbul 1979, ss. 286-333.

Derman, M. Uğur, “Hattat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 16, İstanbul 1997, ss.493-499.

Emecen, Feridun “Halil Paşa Yurdu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 15, İstanbul 1997, ss.326-327.

Emecen, Feridun M., “Abdullah Paşa, Muhsinzade”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C Ek-1, Ankara 2020, ss. 8-10.

İnalcık, Halil, “Eyalet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 11, İstanbul 1995, ss. 548-550.

İpşirli, Mehmet, “Hâcegân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 14, İstanbul 1996, ss.430-431.

İpşirli, Mehmet, “Beylerbeyi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, ss. 69-74.

İpşirli, Mehmet, “Kapı Halkı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, ss. 343-344.

Karaca, Filiz, “Hil’at”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 18, İstanbul 1998, ss. 25-27.

Karaca, Filiz, “Kürk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 26, Ankara 2002, ss. 568-570.

Karaca, Filiz, “Pişkeş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 34, İstanbul 2007, ss.294-296.

Kiel, Machiel, “Niş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, ss.147-149.

Kiel, Machiel, Alexander, John, “Mora”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 30, Ankara 2020, ss.278-283.

Nagata, Yuzo, “Muhsinzâde Mehmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 31, Ankara 2020, ss.48-50.

Öğün, Tuncay, “Müsadere”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul 2006, ss. 67-68

Özcan, Abdülkadir, “Birun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, ss. 205.

Özcan, Abdülkadir, “Edirne Vak’ası”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 10, İstanbul 1994, ss.445-446.

Özcan, Abdülkadir, “Şehid Ali Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 38, İstanbul 2010, ss.433-434.

Özcan, Tahsin “Muhallefat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 30, Ankara 2020, ss. 405-406.

Özen, Şükrü, “Abdullah Paşa (Muhsinzade)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, C 1, İstanbul 2008.

Sanlıkol, Mehmet Ali, “Osmanlı İstanbul’unda Mehter”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C 7, 2015.

Tekin, Zeki, “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C10, ss. 644-649.

Ülker, Muammer, “Abdullah Hamdi Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 1, İstanbul 1988, ss. 103-104.

KİTAP VE TEZLER

Abdi Efendi, *Abdi Tarihi 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser*, haz. Faik Reşit Unat, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Akbulut, Mehmet Yılmaz, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Siyasi ve Sosyal Örgüsünde Bir Devlet Adamı Biyografisi: Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2020.

Aksan, Virginia H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Aktepe, Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958.

Altınay, Ahmed Refik, *Lale Devri*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973

Altınay, Ahmet Refik, *Lale Devri (1718-1730)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Aralık 2012.

Arıkan, İlyas, *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Aydar, Metin, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683)*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Tokat 2022.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri (Yugoslavya II)*, 2. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti, III. Kitap, İstanbul 2000.

Başar, Fehmeddin, *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Bosna Hersek Vakfiyeleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, C 5, Ankara, Mart 2016.

Bozkurt, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ağustos 2011.

Boztaş, Fırat, *Mehterhane-i Hayme-i Hassa: Osmanlıda Sabit Olmayan Yaşam Alanlarının Tasarlanması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2022.

Canyurt, Filiz, *Travnik Şehrindeki Osmanlı Mimarisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ekim 2016.

Cenez, Dilek Seniha, *18. Yüzyılda Bir Devlet Adamı: Çorlulu Ali Paşa (1706-1710)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No:28, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1965.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (18. yy dan Tanzimata Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, Ankara 1986.

Çoruhlu, Tülin, *Osmanlı Tüfek Tabanca ve Teçhizatları (Askerî Müzeden Örneklerle)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

D'ohsson, İgnatius Mouradgea, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, çev. Zehran Yüksel, Tercüman Yayınevi, İstanbul 1980.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *“Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Ertürk, Nilay, *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam (MÖ 5. yüzyıl-MS 18. yüzyıl*, 2. Baskı Hayalperest Yayınevi, İstanbul 2018.

Göksu, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2004.

Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)*, haz. Songül Çolak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.

Hammer, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat&Sabah Gazetesi, çev. Vecdi Bürün, haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, İstanbul 1998, s.208

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/ 1744-1752)*, haz. Ziya Yılmaz, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, C 4, İstanbul 2005.

Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, C 1, İstanbul 1958.

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 1. Baskı, Sümerbank Kültür Yayınları, Başnur Matbaası, Ankara 1967.

Kolçak, Özgür “Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Kunt, İbrahim Metin, “Devlet, Padişah Kapısı ve Şehzade Kapıları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C 6, Ankara 1999.

Kunt, İbrahim Metin, *Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbekir, 1670-71*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları No.162, Ocak 1981.

Mehmed Hakim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/ 1752-1766)*, haz. Tahir Güngör, ed. Ziya Yılmaz, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C 1, İstanbul 2019.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C 1, İstanbul, Nisan 1996.

Mujezinovic, Mehmed, “*İslamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*”, Biblioteka Kulturno Nasljede, Knjiga II, Istočna I Centralna Bosna, Sarajevo 1977.

Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi, *Ravzatü'l-Küberâ Tahlil ve Metin*, haz. Mesut Aydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Naskali, Emine Gürsoy, *Kürk Kitabı*, 1. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Seri No:2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966.

Osmanzâde Ahmed Tâib, *Kitâb-ı Edirne Vak'ası (1115 Senesi Olan Eşkiyânın Hikâyetlerini Söyler)*, haz. Süleyman Lokmacı- Rukiye Özdemir, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, Eylül 2021.

Osmanzâde Ahmed Tâib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C 7, Ankara 2022.

Önder, Mehmet, *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998.

Özcan, Abdülkadir, *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/ 1688-1704)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Dizi, 22, Ankara, 2000.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, C 2, Ankara 1977.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, C 3, 16. Fasikül, İstanbul 1972.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Pasic, Amir, *İslamic Architecture İn Bosnia And Hercegovina*, çev. Midhat Ridjanovic, IRCICA, İstanbul 1994.

Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, 1. Baskı, Klasik Yayınları, C 1, İstanbul, Mayıs 2013.

Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, 1. Baskı, Klasik Yayınları, C 2, İstanbul, Mayıs 2013.

Reindl-Kiel, Hedda, “Osmanlı Yöneticileri, Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme”, *İsam Konuşmaları Osmanlı Düşüncesi-Ahlâk-Hukuk-Felsefe-Kelâm*, 1. Basım, haz. Seyfi Kenan, İsam Yayınları, 2013, s.138.

Risâle fi Nizami'd-devle, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığı, nr: 1611.

Salman, Fikri, *Tarihi Türk Kumaş Sanatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999.

Sertoğlu, Midhat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C 5, Ankara 2021.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, Haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018

Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Basımevi, C 2, İstanbul 1969.

Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte 1730-1744 (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Müri't-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C 2, İstanbul 1978.

Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Müri't-Tevârih*, haz. Aktepe, Münir, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C 1, İstanbul 1978.

Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Müri't-Tevârih*, Haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C 1, İstanbul 1978.

Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Müri't-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C 2, İstanbul 1978.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 2. Baskı, Çağrı Yayınları, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1987.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2016.

Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fuzalâ Şeyhi'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C 4, İstanbul 2018.

Telhisât-ı Sadrazam Muhsinzâde Çelebi Abdullah Paşa, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Esad Efendi*, nr.2238.

Uyar, Beyhan *Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Vakıfları*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Uzun, Ahmet, *İktisâdî ve Mali Yönleriyle İstabl-ı Âmire (1500-1900)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C 4, 1. Bölüm, Ankara 1978.

Üstün, Cevat, *1683 Viyana Seferi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

Zachariadou, Elizabeth A., *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

MAKALELER

Açıkgöz, Fatma Unay, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Pişkeş Geleneği, Amaç ve İşlevleri”, *Turkish Studies*, XIII/24, 2018, ss.287-300.

Akyılmaz, Sevgi Gül, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII/1-2, 2008, ss. 389-420.

Aydüz, Salim, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 10, 2011, ss. 1-37.

Bay, Abdullah, “Sultan Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsadere Uygulamasına Muhalefeti”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 2017, ss. 1-28.

Bay, Abdullah, “XVII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Taşrasında Siyaset Pratiği: Taşrada İktidar Mücadelesi, Hizipleşme ve Merkez”, *Tarihin Peşinde*, 12, 2014, ss. 1-40.

Bölükbaşı, Ayşe, “XVI. Yüzyıl İstanbul’unda Devlet ve Tarikatlar: Halvetî Tekkelerinin İnşasında Devlet İdarecilerinin Rolü”, *History Studies*, VI/3, Nisan 2014, ss. 71-87.

Bölükbaşı, Ömerül Faruk, “Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 47, İstanbul 2022, ss. 345-284.

Bölükbaşı, Ömerül Faruk, “Savaş, Mâlî Kriz ve Darbhâne-i Âmire: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Askerî Giderlerin Finansmanı”, *Kadim*, 4, Ekim 2022, ss. 39- 54.

Cezar, Yavuz, “Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi)”, *Belleten*, XLI/161, 1977, ss. 41-78.

Çakır, İbrahim Etem, “Osmanlı Sofya’sında İtibar ve Zenginlik Göstergesi Olarak Kürk (17. Yüzyıl)”, *Kürk Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019, ss. 23-40.

Çetin, Cemal, “Menzil Beygirleri”, *Z Dergisi*, 3, 2019, ss. 260-265.

Çetin, Cemal, “Rumeli Orta Kol Güzergâhı ve Üzerinde Hizmet Veren Menzilhaneler (1690-1750)”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri*, Saraybosna, Mayıs 2015, ss.15-37.

Çetin, Cemal, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli’de Osmanlı Yol Sistemi”, *Osmanlı İdaresinde Balkanlar I*, ed. Alaattin Aköz, ed. Doğan Yörük, ed. Slobodan Ilic, ed. Danko Leovac, Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları:5, Konya, Kasım 2020, ss.135-151.

Demirli, Ayça Özer, Öztürk, Nurten, “Osmanlı’da Kahve Kültürü ve Sunumu”, *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*, 5, İstanbul 2010, ss.29-42.

Dursun, A. Haluk, “Osmanlı Arşivinde Tuna Nehri ve Kıyıları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2, Ekim 2012, ss.333-339.

Eliaçık, Muhittin “Şifâ’iyye Adlı Esere Göre Dağ Keçisi ve Yılanda Panzehir Özellikli Taşlar”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, I/5, 2012, ss.8-31.

Gedük, Serkan, “Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-6*, İstanbul 2013, ss. 124-141.

Genç, Mehmet, “Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, 42, Aralık 2014, ss. 10-18.

Gökpınar, Bekir, “Rakka Valisi Hamalızâde Ahmed Paşa’nın Muhallefatı (1745)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/1, 2020, s.144-191.

Gürer, Ahmet Şamil, “1834 Yılında Bir Osmanlı Valisinin Kapı Halkı: Trabzon Valisi Hazinedarzâde Osman Paşa’nın Maiyeti”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 35, 2023, ss. 147-172.

Gürhan, Veysel, Gümüş, Ercan, “Osmanlı Kadı Sicilleri’nde Bir Borç Ödeme Yöntemi Olarak “Guremâ Usulü” ve Uygulanışı”, *Turkish Studies*, XI/6, Ankara, 2016, ss.61-74.

Halaçoğlu, Yusuf, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Osmanlı Araştırmaları II*, ed. Halil İnalcık, ed. Nejat Göyünç, ed. Heath W. Lowry, İstanbul 1981, ss.123-132.

Han, Ayhan, “Osmanlı Döneminde Yerebatan Sarnıcı ve Mahallesi”, *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, I, (2019), ss. 81-99.

Harmankaya, N. Çiçek Akçıl, “Eminönü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 25, 2016, ss.73-104.

Işıktaş, Erkan, Tunç, Muhammet Nuri, “Darbhane-i Amire Nazırı Seyyid Abdurrahman Feyzi Bey’in Mallarının Müsadere Edilmesi ve Muhallefatı (1819)” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, Denizli 2022, ss. 197-211.

İnalcık, Halil, “15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimaî Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4, 2015, ss. 51-65.

Karahasanoğlu, Selim, “Osmanlı Uygulamasında Müsadere: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’ya Ait Muhallefat Zaptı Örneği”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları: 2, ss.179-207.

Murphey, Rhoads, “17. Yüzyılda Via Egnatia Boyunca Görülen Ticaret Örüntüleri”, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Önal, Sevda, “Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI/1, 2008, ss.103-113.

Özen, Mine, “Türkçe’de Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi*, 33, 2011, ss. 291-340,

Öztürk, Temel, “Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa’nın Muhallefatı (1728-1730)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 18, İstanbul 2008, ss. 9-50.

Pamuk, Bilgehan, “XVII. Yüzyılda Bir Osmanlı Paşasının Masraf Bilançosu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/34, Ekim 2003, ss. 107-124.

Pirgon, Yüksel, “Osmanlı Dönemi Mehteran-ı Tabl-ı Alem Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Akademik Bakış Dergisi*, 42, Mart-Nisan 2014.

Salman, Fikri, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Sanat Dergisi*, 6, 2010, ss. 13-42.

Sevinç, Tahir, “II. Mustafa’nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne İsyanıyla Tahttan İndirilmesi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, IV/9, Temmuz 2017, ss. 39-40.

Stoianovich, Traian, “Osmanlı Hâkimiyetinde Via Egnatia”, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Şensoy, Fatma, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mali Yönetim Denetim ve Soruşturma, Bir Müsadere Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 78, Nisan 2018, ss. 53-86.

Telci, Cahit, “Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) Senesinde Zabtedilen Muhallefatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV/1, Haziran 2000, ss.199-219.

Telci, Cahit, “Cajnik Muhassılı Vezir Elhac Ali Paşa’nın 1779 Tarihli Muhallefât Defterleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, İzmir 2000, ss.159-182.

Telci, Cahit, “Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, 2007, ss.145-166.

Ünal, Mehmet Ali, “Evliya Çelebi’ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapı Halkı)”, XVII. Türk Tarih Kongresi, C.IV, I. Kısım, Ankara, 15-17 Eylül 2014, ss. 143-197.

Ünal, Mehmet Ali, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49, İstanbul, Ağustos 1987, ss. 95-111.

Yılmaz, Serap, “XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Pamuk-İpek Karışımı Kumaşları”, *Belleten*, LVI/212, ss. 775-808.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“Abdullah Paşa Türbesi”, “https://bs.wikipedia.org/wiki/Turbeta_u_Travniku” [Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024]

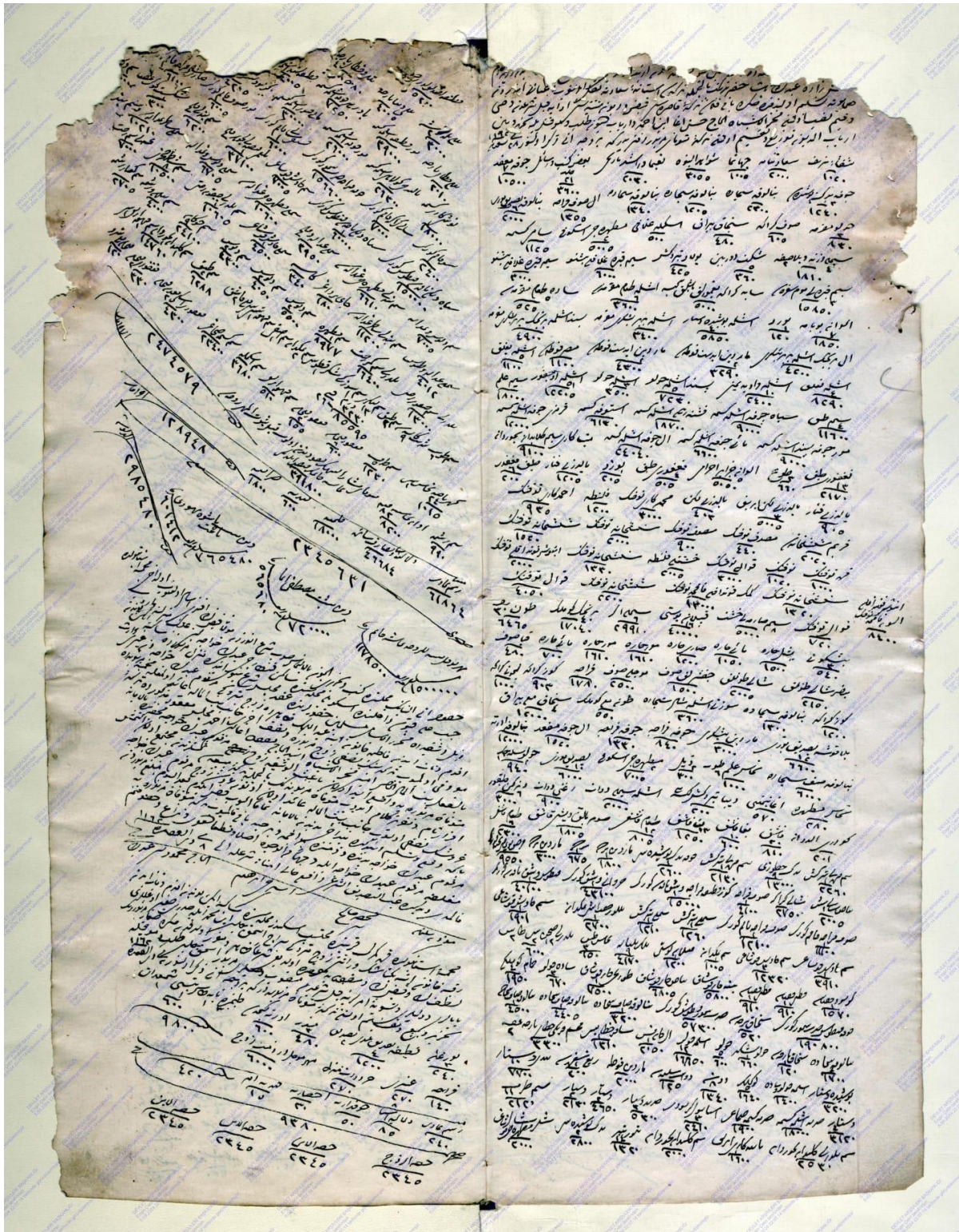
Les Ottomans Hotel, “<https://www.lesottomans.com.tr/Heritage>”, [Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2024]

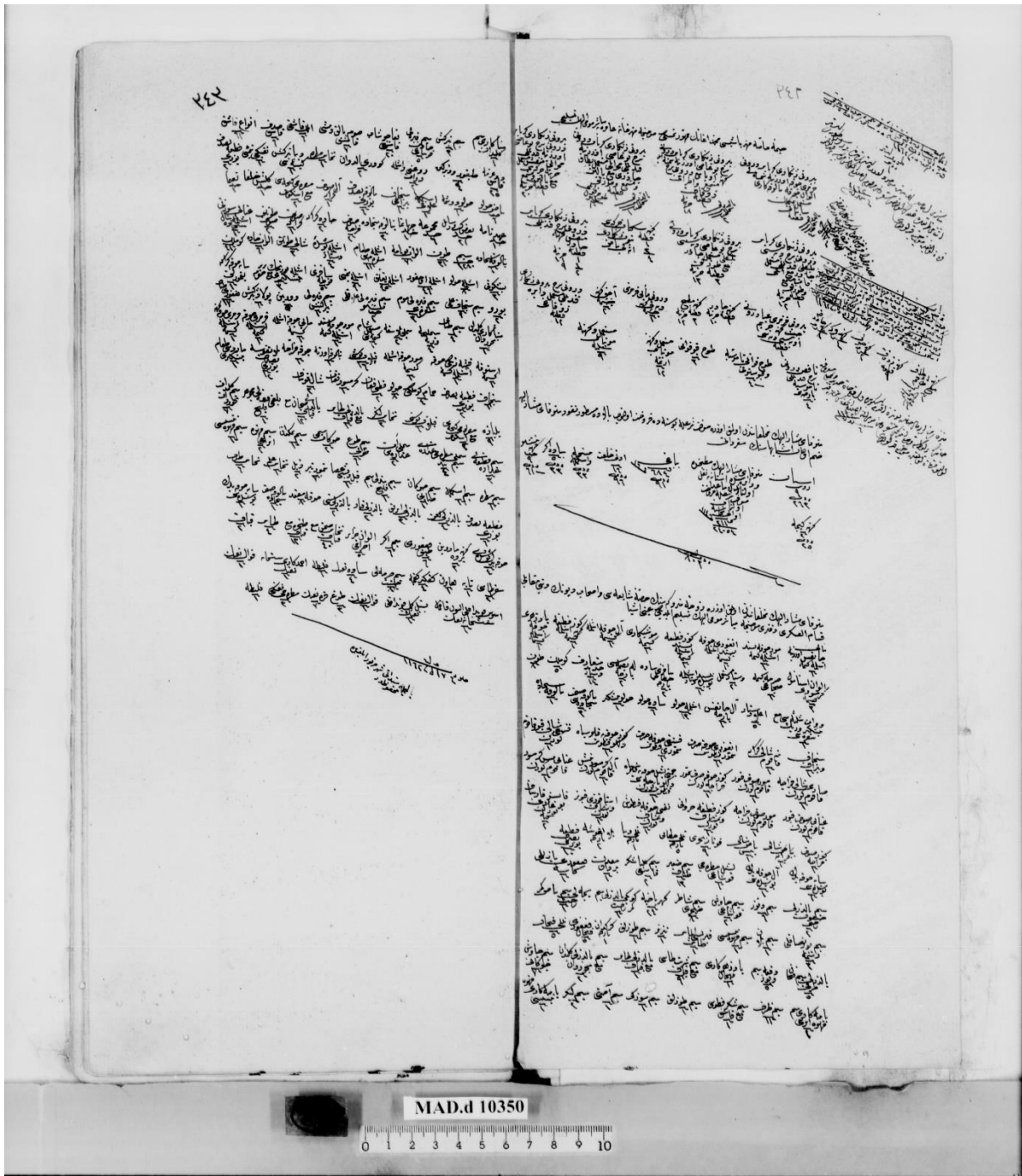
Muhsinzâde Yalısı, “<https://www.lesottomans.com.tr/>”, [Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024]

Tugay, Emine Çiğdem, Tugay, Mehmet Selim, “Muhsinzâde Yalısı’nda Zaman”, “<https://o-pera-istanbul.blogspot.com/2007/09/kamondo-handa-zaman.html>”, [Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024]

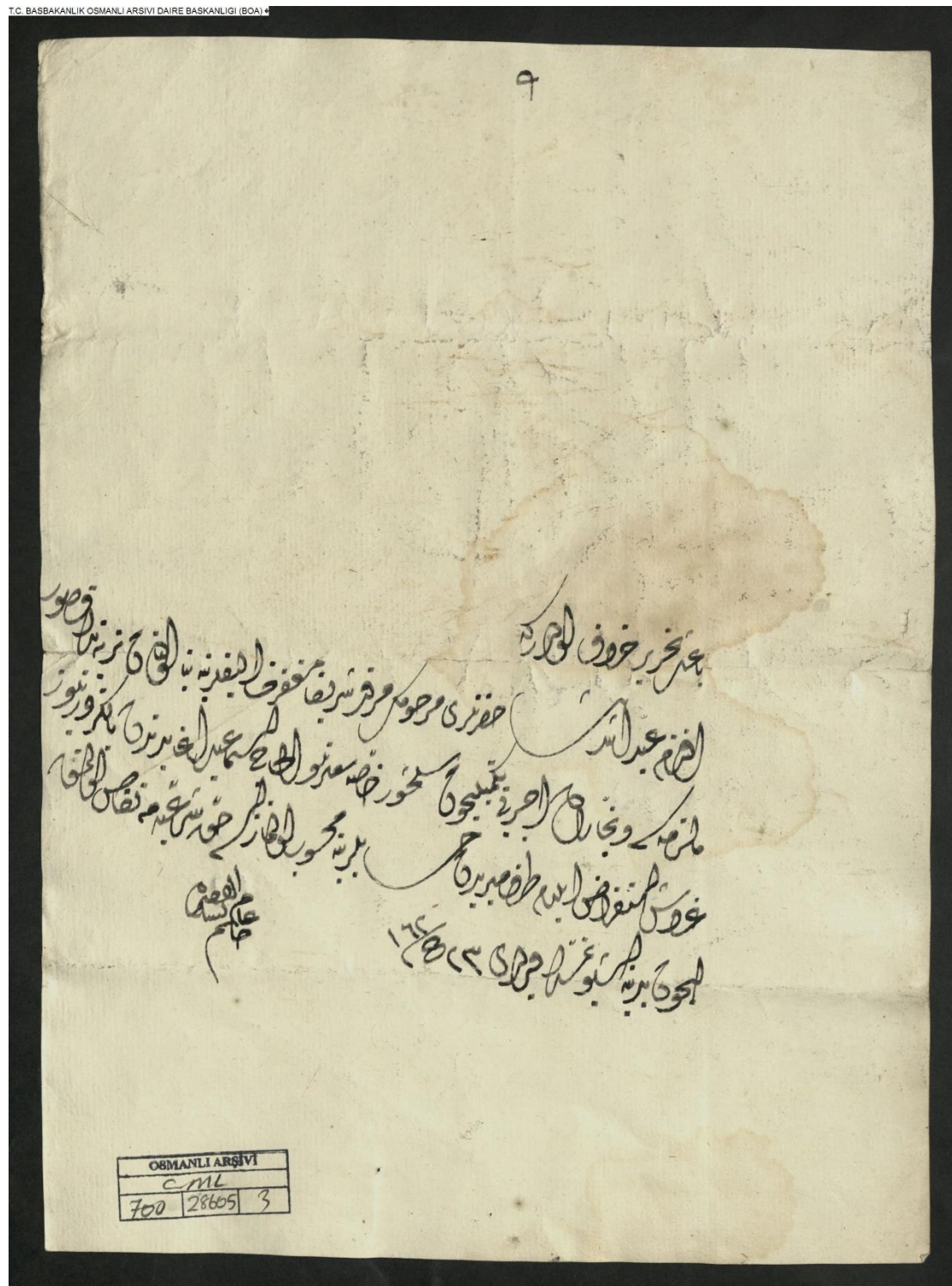
EKLER

Ek 1. Abdullah Paşa'nın Terekesinin Sureti

Ek 3. Abdullah Paşa'nın Vefatından Sonra Eşi Ayşe Hanım'ın Kaleme Aldığı Belge

[illegible]

OSMANLI ARŞIVI		
CML		
700	28605	3

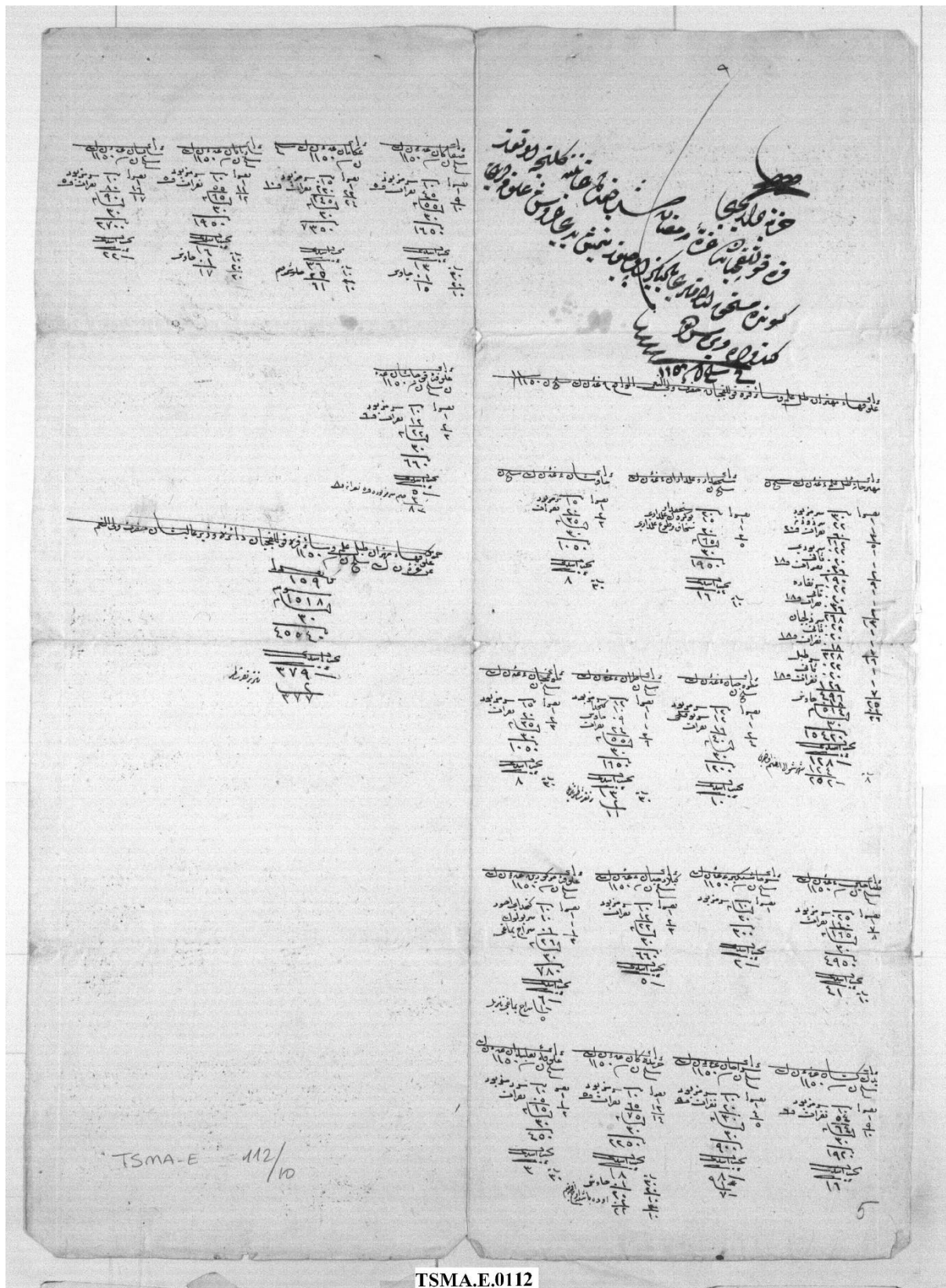
C.ML.00700.28605.003

Kaynak: BOA.C.ML. 700/2865, 4. Sayfa (25.06.1162-17.06.1749)

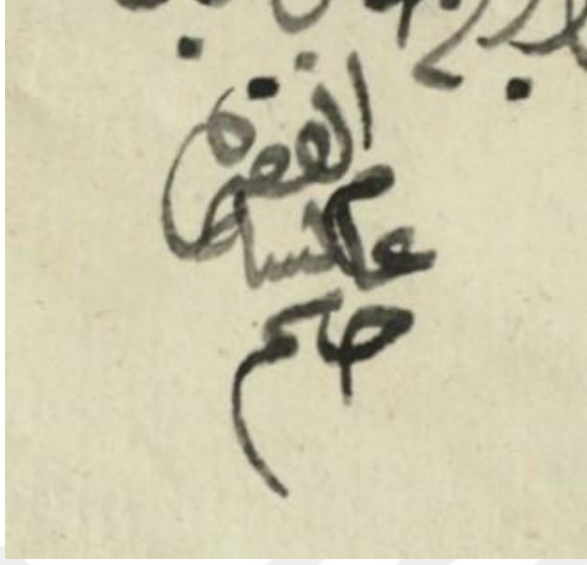
در شهر اصفهان

۱	میدان
۲	بازار
۳	سوق
۴	خیابان
۵	بازار
۶	سوق
۷	خیابان
۸	بازار
۹	سوق
۱۰	خیابان
۱۱	بازار
۱۲	سوق
۱۳	خیابان
۱۴	بازار
۱۵	سوق
۱۶	خیابان
۱۷	بازار
۱۸	سوق
۱۹	خیابان
۲۰	بازار
۲۱	سوق
۲۲	خیابان
۲۳	بازار
۲۴	سوق
۲۵	خیابان
۲۶	بازار
۲۷	سوق
۲۸	خیابان
۲۹	بازار
۳۰	سوق
۳۱	خیابان
۳۲	بازار
۳۳	سوق
۳۴	خیابان
۳۵	بازار
۳۶	سوق
۳۷	خیابان
۳۸	بازار
۳۹	سوق
۴۰	خیابان
۴۱	بازار
۴۲	سوق
۴۳	خیابان
۴۴	بازار
۴۵	سوق
۴۶	خیابان
۴۷	بازار
۴۸	سوق
۴۹	خیابان
۵۰	بازار
۵۱	سوق
۵۲	خیابان
۵۳	بازار
۵۴	سوق
۵۵	خیابان
۵۶	بازار
۵۷	سوق
۵۸	خیابان
۵۹	بازار
۶۰	سوق
۶۱	خیابان
۶۲	بازار
۶۳	سوق
۶۴	خیابان
۶۵	بازار
۶۶	سوق
۶۷	خیابان
۶۸	بازار
۶۹	سوق
۷۰	خیابان
۷۱	بازار
۷۲	سوق
۷۳	خیابان
۷۴	بازار
۷۵	سوق
۷۶	خیابان
۷۷	بازار
۷۸	سوق
۷۹	خیابان
۸۰	بازار
۸۱	سوق
۸۲	خیابان
۸۳	بازار
۸۴	سوق
۸۵	خیابان
۸۶	بازار
۸۷	سوق
۸۸	خیابان
۸۹	بازار
۹۰	سوق
۹۱	خیابان
۹۲	بازار
۹۳	سوق
۹۴	خیابان
۹۵	بازار
۹۶	سوق
۹۷	خیابان
۹۸	بازار
۹۹	سوق
۱۰۰	خیابان
۱۰۱	بازار
۱۰۲	سوق
۱۰۳	خیابان
۱۰۴	بازار
۱۰۵	سوق
۱۰۶	خیابان
۱۰۷	بازار
۱۰۸	سوق
۱۰۹	خیابان
۱۱۰	بازار
۱۱۱	سوق
۱۱۲	خیابان
۱۱۳	بازار
۱۱۴	سوق
۱۱۵	خیابان
۱۱۶	بازار
۱۱۷	سوق
۱۱۸	خیابان
۱۱۹	بازار
۱۲۰	سوق
۱۲۱	خیابان
۱۲۲	بازار
۱۲۳	سوق
۱۲۴	خیابان
۱۲۵	بازار
۱۲۶	سوق
۱۲۷	خیابان
۱۲۸	بازار
۱۲۹	سوق
۱۳۰	خیابان
۱۳۱	بازار
۱۳۲	سوق
۱۳۳	خیابان
۱۳۴	بازار
۱۳۵	سوق
۱۳۶	خیابان
۱۳۷	بازار
۱۳۸	سوق
۱۳۹	خیابان
۱۴۰	بازار
۱۴۱	سوق
۱۴۲	خیابان
۱۴۳	بازار
۱۴۴	سوق
۱۴۵	خیابان
۱۴۶	بازار
۱۴۷	سوق
۱۴۸	خیابان
۱۴۹	بازار
۱۵۰	سوق
۱۵۱	خیابان
۱۵۲	بازار
۱۵۳	سوق
۱۵۴	خیابان
۱۵۵	بازار
۱۵۶	سوق
۱۵۷	خیابان
۱۵۸	بازار
۱۵۹	سوق
۱۶۰	خیابان
۱۶۱	بازار
۱۶۲	سوق
۱۶۳	خیابان
۱۶۴	بازار
۱۶۵	سوق
۱۶۶	خیابان
۱۶۷	بازار
۱۶۸	سوق
۱۶۹	خیابان
۱۷۰	بازار
۱۷۱	سوق
۱۷۲	خیابان

این کتاب در شهر اصفهان در سال ۱۳۰۲ خورشیدی در روزهای ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲

Ek 6. Ayşe Hanım'ın İmzası

A close-up photograph of a handwritten signature in Ottoman Turkish script. The signature is written in dark ink on a light-colored, aged paper. The script is cursive and elegant, with the name 'Ayşe Hanım' clearly visible.

Kaynak: BOA.C.ML. 700/2865, 2. Sayfa (25.06.1162-17.06.1749)

Ek 7. Muhsinoğlu Hanı avlusu

Kaynak: N. Çiçek Akçıl Harmankaya, “Eminönü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı”, Sanat Tarihi Yıllığı⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ N. Çiçek Akçıl Harmankaya, “Eminönü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı 25, 2016, s. 74.

Ek 8. Muhsinoğlu Hanı içeriden görünümü

Kaynak: Fotoğraf tarafımca çekilmiştir. (Çekim Tarihi 30.05.2024)

Ek 9. Muhsinoğlu Hanı dışarıdan görünümü

Kaynak: Fotoğraf tarafımca çekilmiştir. (Çekim tarihi 30.05.2024)

Ek 10. Muhsinoğlu Hanı dışarıdan görünümü 2

Kaynak: Fotoğraf tarafımca çekilmiştir. (Çekim tarihi 30.05.2024)

Ek 11. Abdullah Paşa mezar taşı

Kaynak: Fotoğraf Abdurrahman Akdağ tarafından çekilmiştir.

Ek 12. Abdullah Paşa mezar taşı kitabesi

صَوَّالِيَّ الْبَاقِي
سَابِقًا وَزِيرًا عَظِيمًا أُولُو
بُودَفَعَهُ بَوَسْنَهُ وَالْيَسَى
أَيُّكُمْ وَفَاتِ أَيْدِنِ مَرْحُومِ
وَمَغْفُورِ مَحْسَنِ زَادِهِ
عَبْدُ اللَّهِ پَاشَا رُوحِيَّوْنِ
الْفَانِي
سنة ١١٦٢

Kaynak: Mujezinovic, "İslamska Epigrafika Bosne i Hercegovine"⁵⁰¹

Ek 13. Abdullah Paşa, Celalettin Paşa ve Perişan Mustafa Paşa türbeleri

Kaynak: Turbeta u Travniku (İnternet sitesinden alınmıştır.)⁵⁰²

⁵⁰¹ Mehmed Mujezinovic, "İslamska Epigrafika Bosne i Hercegovine", s.357.

⁵⁰² Turbeta u Travniku, https://bs.wikipedia.org/wiki/Turbeta_u_Travniku [Erişim tarihi 10 Mayıs 2024)]

Ek 14. Muhsinzâde Yalısı'nın günümüzdeki hali

Kaynak: Fotoğraf günümüzde kullanılmakta olan otelin internet sitesinden alınmıştır.⁵⁰³

Ek 15. Abdullah Paşa'nın muhallefatının derlenmiş tabloları.⁵⁰⁴

Nakit Paraları

Eşya (Nakit)	Adet	Değer (kuruş)
Zer-i mahbub tam ve zencirli	7004	19261 kuruş
Halisü'l-ayar Macar altını	1.436,5	5.267 kuruş 20 akçe
Yaldız altını	9.012	34.921,5 kuruş
İstanbul zencirlisi	6	21 kuruş
Tunus altını	5	16 kuruş 30 akçe
Tuğralı altın	7	18 kuruş 45 akçe
Akçe	-	3.426,5 kuruş
Mahlut (karışık) altın	-	2.984,5 kuruş
	<u>Toplam / Yekun</u>	65.916 Kuruş 35 Akçe (416 Kese 35 Akçe)

⁵⁰³ Les Ottomans Hotel, <https://www.lesottomans.com.tr/>, [Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2024]

⁵⁰⁴ Muhallefata ilişkin tablolar on ayrı muhallefat defterinden derlenerek oluşturulmuştur;

Hayvanları

Eşya (Hayvanları)	Adet		Adet
Esteran (Katır)	90	Atik al at	1
Şüturan (Deve)	21	Araba bargiri (yük atı)	5
Esb (At)	2	Yedekkeşan bargiri	3
Türkmâni at	4	Bakla kırı bargir (nişancı paşa hediyesi)	1
Mısri at	1	Doru bargir	1
Kır divan atı (padişah tarafından hediye)	1	Kır bargir	1
Doru at (nişancı paşa hediyesi)	1	Saka bargiri	12
Atik kır divan atı	1	Cümdi ve Çavuşlara Tayin Olunan At	40
Atik al at	1		
		Toplam	186

Değerli Mücevheratı

Eşya (Mücevherat ve Değerli Eşyası)	Adet	Eşya	Adet
Hurda elmaslı ve la'l (parlak kırmızı taş) altın saat	1	Zümrütlü inci tesbih	1
Basma altın saat	3	İnci tarak (elmas ve zümrütlü)	1
Taşlıca basma altın saat	1	Elmas taş	4
Altın saat	1	Kıbrısî elmas taş	1
Elmas köstekli elmas saat	1	Elmaslı taş kutu	1
Kebir (büyük) zümrüt engüşter (yüzük)	1	Arkan taşlı altın kutu	1
Bâdâmî (badem rengi) zümrüt engüşter	1	Pâdzehr taşı	4,5
Gök yakut engüşter	1	Eyalet mührü	1
Kebir elmas engüşter	1	Küçük zümrüt mühür	1

Tepesi zümrütlü elmaslı hançer	1	Elmas kuşak	2
Elmas ve yakutlu altın hançer	2	Minalı altın zarf	3
Elmaslı altın hançer	1	Macun hokkası (altın, elmas, zümrütlü)	3
Mîna-kari altın tutmalı kılıç ve bend	1	Sim mücevher macun kaşığı (elmas ve zümrütlü)	1
Altın yatağan bıçağı (elmas, yakut, zümrütlü)	2	Altın tutmalı pala	1
Altın kabaralı tirkeş	1	Altın tutmalı tirkeş	1
		Toplam	44

Savaş Aletleri

Eşya (Kılıç)	Adet	Eşya (Tabanca (Piştov), Dürbün)	Adet
Altın takımlı karkari kabızalı bendinde bir miktar altın kılıç	1	Vican? takımlı Cezayir-kari piştov	3
Gergedan kabızalı simli sade gaytanlı kara Horusan kılıç	1	İngiliz-kâri sim takımlı meneviş piştov	1
Kabzası dipçiki ağızlık ve tepeliği altın bendi yıldız simli taban kılıç	1	Defa İngiliz kâri sim takımlı sarı temürlü piştov	1
Gılaflı simli bendi pulat taban kılıç	1	Yıldızlı sim takımlı İngiliz piştov	1
Ilıman? Frengi kılıç	1	Sim takımlı İstanbul-kâri piştov	1
Simli gılaflı yeşil kadifeli Bosna-kari kılıç	1	Sim kabara kılıflı piştov	2
Altın bendli altın taban temuri kılıç	1	Dürbün	8
Sim bendli kılıç	3		
Toplam	10	Toplam	17

Eşya (Tüfek)	Adet		Adet
Som kundaklı Şeşhane alay tüfengi	1	Sim takımlı altın kakmalı fildişi top ağızlı kaval tüfenk	2
Yaka? kundaklı Şeşhane tüfenk	1	Sim takımlı altın kakmalı molla Hasan işi kaval tüfenk	1
Zer-nişan takımlı Şeşhane tüfenk	1	Sim takımlı Sim kakmalı kaval tüfenk	1
Simli mercan tutunmalı sagir Şeşhane tüfenk	1	Pirinç takımlı kebir Şeşhane tüfenk	1
Sim takımlı altın kakmalı fildişi Şeşhane tüfenk	2	Sim takımlı altın kakmalı kaval tüfenk	1
Sim takımlı kebir Şeşhane tüfenk	2	Simli top ağızlı kaval tüfenk	1
Çolak Ali işi kebir Şeşhane tüfenk	1	Pirinç takımlı top ağızlı kaval tüfenk	1
Bir miktar zer-nişan takımlı kaval tüfenk	1	Sim takımlı tüfenk	1
Sim takımlı tavil Şişhane tüfenk	1	Sedef kundaklı kaval tüfenk	1
Rüzgar tüfengi	1	Ahmet-kari şeşhane tüfenk	1
Mehmed-kari tüfenk	1	Köhne tüfenk	1
Şeşhane tüfenk	5	Tüfenk	3
Kırım şeşhanesi	1	Kaval tüfenk	3
Kundaklı tüfenk	1	Filinta	1
Kemik kundaklı kakma tüfenk	1	Hıştlı Filinta	1
Kundaklı elvan kakma tüfenk	1		
		Toplam	42

Eşya (Gaddare (Kısa Kılıç))	Adet	Eşya (Topuz, Hışt (El Mızrağı))	Adet
Sim şâtır gaddaresi	8	Polat topuz	2
Yaldızlı sim takımlı gaddare	7	Yaldızlı topuz	4
Sade sim takımlı gaddare	2	Sade simli topuz	5
Simli gaddare	1	Simli topuz	7
Balıkçı kabzalı gaddare	4	Sade sim takımlı üç harbeli hışt	1
Sim mataracı gaddaresi	2	Sim sırmalı hışt	8
Toplam	24	Toplam	27

Eşya (Bıçak, Balta)	Adet	Eşya (Hançer, Teber, Harbe)	Adet
Beyaz kabzalı bayağı bıçak	1	Sim şâtır kuşağı mâ hançer	6
Sim yaldızlı yatağan bıçağı	3	Sim şâtır hançeri	8
Sapı bir miktar simli taban balta	1	Temür teber	14
Saplı simli balta	1	Polat teber ve keser	1
Teber (balta)	1	Şâtır Harbesi (kısa mızrak)	6
Toplam	7	Toplam	35

Eşya (Diğer Savaş Aletleri)	Adet		Adet
Müstamel sırmalı tirkeş (okluk)	2	Şam-kâri mızrak demreni	1
Simli tirkeş	2	Sim çevgan	9
Sim mühürlü tirkeş	2	Çavuş çevgan	1
Tirkeş	1	Örme demir dizlik	1
Zihgir kemanı (yay)	4	Müstamel saya sim hançer kösteği	2
Keman (yay)	8	Sim alay kalkanı	9
Tir-i mahlut (karışık ok)	427	Köhne tilki ok putası	7
		Toplam	50

Silah Kılıfları

Eşya (Piştov Kuburu)	Adet		Adet
Yaldızlı çifte kapaklı sim piştov kuburu	5	Sade sim kabanlı piştov kuburu	2
Çifte kapaklı sade sim piştov kuburu	1	Yaldızlı sim piştov kuburu	2
Yaldızlı kabanlı sim piştov kuburu çift	2	Sade sim piştov kuburu	2
		Toplam	14

Çadır Takımları

Eşya	Adet	Eşya	Adet
Birunu zen-kari kirpas derunu kırmızı çuka üzerine şemseli elvan çuka Banaluka-kari müstamel yemeklik sayebanı	1	Birunu zen-kari kirpas derunu sürh tepesi bilekli kandilli müstamel çadır ma iki kat muşamba ve tozluk (12 hazineli)	1
Birunu zen-kari kirpas derunu sürh bogasi üzerine şemse ile köhne oba ma derunu sürh muşamba ve etrafı zukak (18 hazineli)	1	Birunu zen-kari kirpas derunu sürh bogasi tepesi bilekli müstamel çadır ma tozluk (13 hazineli)	3
Birunu zen-kari kirpas derunu sürh bogasi üzerine kandilli mihraplı müstamel yatak çadırı ma yalın ve muşamba ve tozluk (1 Tunç kovanlı sütun)	1	Birunu zen-kari kirpas derunu sürh kandilli meneviş köhne çadır (11 ve 9 hazineli)	2
Birunu Zen-kari kirpas derunu sürh bogasi üzerine kandilli mihraplı meneviş müstamel hazine çerGESİ ma yalın ve muşamba (20 hazineli)	1	Birunu kırmızı aba derunu çit köhne cerim obası	1
Eteği beyaz köhne sekban çerGESİ	3	Zen-kari köhne sekban çerGESİ	1
Köhne çadır (10 hazineli)	1	Köhne matbah (12 hazineli)	3
Derunu mavi kırmızı depeli köhne çeşme	1	Açık köhne çeşme	2
Köhne Çerge	4	Köhne Otağ ma takım	1
Köhne Çadır	8	Setr? çerGESİ	4
Nohudi matbah	1	Yeşil çerge	1
Küçük çadır	2	Yeşil çadır	1
Köhne havlu	2	Köhne Zukak	9
Derunu sürh birunu zen-kari kandilli müstamel daire zukağı	12	Nakıs derunu sürh kandilli namusiye parçası	4
Tunç kovanlı namusiye ve kapı sütunu	4,5	Tunç kapı kovanı	3
Müstamel ve köhne muytab örtme	12	Müstamel ve köhne muytab şilte	9
		Çadır Toplamı	44
		Çadır Malzemesi Toplamı	55,5

Kitapları

Eşya (Dini Kitapları)	Adet		Adet
Mushaf-ı Şerif	2	Şifa-i Şerif	1
Ba hatt-ı Ömer mushaf-ı şerif	1	Meâlimü'l-Yakîn	1
Tercümân-ı Bidâye	1	Mizanü'l-Hak	1
Fetâvâ-yı Ali Efendi	1	Tasvirü'l Kulûb	1
Tuhfetü's-Şâhân	1	Kasîde-i Bürde	1
En'am-ı Şerif	1	Şerh-i Kasîde-i Bürde	1
Fetava-yı Adliyye	1	Ehadis-i Şerif	1
Abdülhalim Fetavası	1	Delâil-i Şerif	1
İbâdât-ı Bedeniyye	1	Hadis-i Şerif	1
Zübdetü'l-Kelâm	1	Hadis-i Erbain	1
Türkî Fıkh-ı Ekber Tercümesi	1	Fıkh-ı Ekber	1
Tefsir-i kadı	1	Behçetü'l-Fetâvâ	1
Şevahidü'n-Nübüvve	1		
		Toplam	26

Eşya (Bilim Kitapları; Tıp, Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Felsefe)	Adet		Adet
Solakzâde Tarihi	1	Diyar-ı Bosna Tarihi	2
Naima Tarihi	3	Tarih-i Hindî	1
Raşid Tarihi	1	Cihanüma	1
Subhi Tarihi	1	Fezâil-i Cihad	1
Tevarih-i Taberî	1	Fethü'l-Garam ve Medine Tevarihi	1
Hadikatü's-Şuara	1	Şerh-i Baharistan	1
Hadikatü'l-Vüzera	1	Hadika-i Selatin	1
Usulü'l-Hikem	1	Bahname-i Badehi	1
Nizami'l-Alem	1	İlm-i İnşa	1
Kanun-ı Cedit	1	Şahname-i Farsî	1
Saadetname	1	Kitab-ı Tıp	6
Mecmua ve Risale	43	Bazı kitap ve resail	21
Ahidname	1		
		Toplam	95

Kıyafetleri

Eşya (Kürk, Post)	Adet		Adet
Hünnabi çukaya kaplı siyah tilki paçası kontoş Kürk	1	Hünnabi çukaya kaplı sırt samuri erkân kürk	1
Göz çukaya kaplı samur paçası kontoş kürk	1	Yeşil çukaya kaplı sırt samuri erkan kürk	1
Göz çukaya kaplı samur paçası kubur yenli kürk	2	Sarı kezmiye kaplı siyah tilki paçası biniş kürk	1
Angudi sof sırt samur kontoş	1	Göz çukaya kaplı siyah tilki kontoş	1
Havani çukaya kaplı samur paçası kontoş kürk	1	Sarı kezmiye kaplı samur paçası biniş kürk	1
Turuncu şala kaplı samur paçası kubur yenli kürk	1	Kanarya kezmiye kaplı samur nâfesi biniş kürk	1
Zeytuni kezmiye kaplı müstamel siyah tilki biniş kürk	1	Göz şal kaplı müstamel samur paçası cübbe kürk	1
Gümüşi kezmiye kaplı müstamel samur paçası cübbe kürk	1	Fıstıki kezmiye kaplı müstamel samur nâfesi cübbe kürk	1
Sarı kezmiye kaplı yakasız zağarasız müstamel siyah tilki abdest kürkü cübbe	1	Mai kezmiye kaplı basma nim samur paçası kürk	1
Zeytuni kezmiye kaplı basma müstamel siyah tilki abdest kürk	1	Haşhaşi kezmiye kablı samur paçası cübbe kürk	1
Fıstıki çukaya kaplı vaşak nafesi kubur yenli kürk	1	Göz çukaya kaplı vaşak nafesi kubur yenli kürk	1
Nefti kezmiye kaplı müstamel vaşak nâfesi cübbe kürk	1	Lacivert sofa kaplı kubur yenli samur paçası kürk	1
Yeşil kezmiye kaplı vaşak nafesi cübbe kürk	1	Cevizî sofa kaplı sırt semmuri erkân kürk	1
Mor kezmiye kaplı müstamel karsak nim abdest kürk	1	Yeşil çukaya kaplı etrafı gocuk kürk	1
Kimyoni sofa kaplı kubur yenli sebr? kürk	1	Neftî sofa kaplı kakum erkân kürk	1
Tenubi sofa kaplı kubur yenli sebr? kürk	1	Göz sofa kaplı kakum erkân kürk	1
Kimyoni sofa kaplı kubur yenli kakum kürk	1	Gülgünî kezmiye kaplı kakum biniş kürk	1
Göz kezmiye kaplı müstamel kakum cübbe kürk	1	Nefti kezmiye kaplı müstamel kakum cübbe kürk	1
Gümüşi kezmiye kaplı köhne kakum cübbe kürk	1	Angudi çukaya kaplı sırt samur erkan kürkü	1
Beyaz atlasa kaplı sırt samur erkan samur üst kürkü	2	Fıstıki yeşil mevclî sofa kaplı kakum serhaddî kürk	1
Hünnabi mevclî sofa kaplı kakum erkan kürk	1	Yeşil mevclî sofa kaplı kakum erkan kürk	1

Sarı kermesuda kaplı kakum nimten kürk	1	Turuncu kermesuda kaplı kakum cübbe kürk	1
Turuncu kermesuda kaplı müstamel nimten kakum kürk	1	Al şala kaplı müstamel kakum nimten kürk	1
Turuncu şala kaplı müstamel kakum nimten kürk	1	Nefti mevclî sofa kaplı sincap serhaddî kürk	1
Yeşil şala kaplı samur nâfesi biniş kürk	1	Pembe şala kaplı semur nâfesi nimten kürk	1
Pembe kermesuda kaplı karsak nimten kürk	1	Turuncu şala kaplı köhne karsak nimten kürk	1
Penbe kermesuda kaplı vaşak paçası nimten kürk	1	Hünnabi mevclî sofa kaplı kakum erkan enâm kürkü	2
Elvan çuka samur enam kürkü	2	Siyah kakum kontoş kürk	1
Siyah paçası kontoş kürk	1	Mor sof kakum kürk	1
Hurda ferace sırt samur kürk	1	Şali kerrake kakum kürk	1
Sof ferace kakum kürk	2	Kaplan postu	17
		Toplam	83

Eşya (Kaftan)	Adet	Eşya (Biniş)	Adet
Müstamel beyaz çitari kaftan mâ entari	1	Turuncu çuka cedid biniş	1
Müstamel beyaz gezi kaftan	1	Kağıdhane çamuru çuka biniş	1
Müstamel düz şali entari ma kaftan	1	Yeşil çuka biniş	1
Müstamel gezi elvan kaftan	8	Nebati çuka biniş	1
Pembe sevâi kaftan	1	Mor çuka biniş	1
Lacivert beldar kaftan	1	Müstamel havâi şali biniş	1
Hil'atlık kaftan	50	Müstamel mai şâli biniş	1
Atlas divan kaftanı	1	Gülşerti şali biniş	2
Toplam	64	Toplam	9

Eşya (Entari)	Adet		Adet
Müstamel çubuklu şal entari	1	Müstamel çitari entari	2
Müstamel beyaz çitari kaftan mâ entari	1	Müstamel beyaz sevâi entari	4
Müstamel nohûdi sevâi entari	1	Müstamel beyaz entari	1
Hind-kâri sevâi elvan entari	5	Hind-kâri zerli beldar elvan entari	4
İstanbul şali mâ sarı entari	2	Çiçekli şali elvan entari	7
Beyaz çubuklu şali entari	1	Müstamel düz şali entari ma kaftan	1
Müstamel göz kadife entari	2	Mai ve sarı sandal entari	2
Müstamel Hind beldari entari	1	Müstamel sarı çubuklu şal entari	1

Müstamel cevizî Hind çiçekli entari	1	Kahverengi canfes entari	1
Köhne beyaz entari	8		
		Toplam	46

Eşya (Ferace)	Adet	Eşya (Kerrake)	Adet
Fıstiki sof ferace	2	Sırma harçlı mor şali kerrake	1
Mai sof ferace	1	Sırma harçlı kimyoni sof kerrake	1
Nefti sof ferace	1	Altın harçlı mor sof kerrake	1
Elvan meveli sof ferace	8	Sırma harçlı mai sof kerrake	1
Elvan meveli sof enam ferace	8	Şemseli saya çuka kerrake kaput	1
Elvan sof en'am ferace	5	Meneviş meveli sof altın harçlı kerrake	1
Göz sof ferace	1	Kahverengi meveli sof kerrake	1
Beyaz şali ferace	1	Elvan sof en'am kerrakesi	5
Al çuka ferace	1	Cedid şali en'am kerrakesi	4
Çuka ferace	2	Göz kerrake	2
Toplam	30	Toplam	18

Eşya (Cübbe, Yağmurluk)	Adet	Eşya (Şal)	Adet
Müstamel mai şali cübbe	1	Bağdad sagir sincabi şal	1
Müstamel yeşil şali cübbe	1	Beyaz ve çubuklu şal	1
Müstamel göz şali cübbe	1	Beyaz donluk şal	1
Müstamel zeytuni şali cübbe	1	Müstamel cevizî çiçekli şal	1
Elvan şali cübbe	3	Müstamel sarı çubuklu şal	1
Saya kerrake yağmurluk	1	Müstamel şal	3
Toplam	8	Toplam	8

Eşya (Çakşır (Pantolon), Üsküf (Başlık))	Adet	Eşya (Şalvar, Dolama, Uçkur)	Adet
Müstamel çuka çakşır	4	Al çuka şatır dolama	6
Müstamel sof çakşır	3	Çakşır uçkuru	2
Sof çakşır	1	İşleme uçkur	51
Sof çakşır	3	Kadife şalvar	1
Köhne üsküf	3	Müstamel saya şalvar	1
Mataracı üsküf	3		
Toplam	14	Toplam	61

Eşya (Kavuk, Destar (Sarık))	Adet	Eşya (Gömlek, İhram, Don, İçlik, Tozluk)	Adet
Sarılmış kavuk mâ destar	6	Müstamel Cezayir ihramı	1
A'lâ destar	5	Elvan Cezayir ihramı	5
Gecelik kavuk mâ destar	1	Elvan saçaklı ihram	8
Ulema kavuğu ma destar	1	Müstamel içlik	5
Hind-kâri destar	2	Don	3
Müstamel destar	2	Gömlek	6
Şal işleme puşide destar	1	Bürüncük gömlek	40
Çifte çakmaklı bendi? destar	2	Şali tozluk	3
Tebdil için Horasani kavuk mâ destar	1	Sof tozluk	2
Bend işleme turuncu şal puşide destar	1		
Sırma destar	3		
Toplam	25	Toplam	70

Eşya (Kuşak, Yakalık)	Adet		Adet
Sim şatır kuşağı	8	Sim şatır kuşağı kuşağı mâ hançer	6
Sim çavuşan kuşağı	8	Sim çavuşan kuşağı mâ kolan	3
İki başlı elmas kuşak	2	Müsta'mel işleme kuşak	1
Gayret Kuşağı	1	İşleme Yakalık	20
Beyaz kuşak	1	Turunc kuşak	1
		Toplam	32

At Koşum Takımları

Eşya (Eyer)	Adet	Eşya (Kolan (Bağ), Licam (Dizgin))	Adet
Simli eyer	6	Sim çavuşan kuşağı mâ kolan	3
Cedid simli eyer	4	Sırmalı kolan	1
Tebdil için sade kadife eyer	1	Licam	11
Toplam	11	Toplam	15

Eşya (Kesme, Gaşiye ve Haşa)	Adet		Adet
Müstamel pembe kadife üzerine yıldızlı kabanlı kılabledan saçaklı kesme	1	Göz çuka sim saçaklı ve sim kabaralı kesme	1
Haşhaşi düz diba üzerine yıldızlı kabanlı saçaklı kılabledan saçaklı kesme	1	Aşağı? işi sırma-kâri kabanlı kılabledan saçaklı kebir cedid kesme	1
Göz çuka üzerine yıldızlı kabanlı göz saçaklı kesme	1	Göz kadife üzerine sim yıldızlı ve beyaz sagir kabanlı mor saçaklı kebir cedid kesme	1
Mor çuka sim kabaralı kesme	1	Lacivert çuka üzerine beyaz sagir yıldızlı kebir kabanlı turuncu saçaklı kesme	1
Barudi çuka üzerine yıldızlı mâ beyaz kabanlı mai saçaklı kesme	1	Mor çuka üzerine yıldızlı kabanlı mor saçaklı kesme	1
Mahzen ? çuka üzerine sagir beyaz kebir yıldızlı kabanlı göz saçaklı kesme	1	Müstamel düz diba üzerine yıldız kabanlı kesme	1
Al çuka sim kabaralı kesme	1	Göz çuka sim kabaralı kesme	1
Zeytuni çuka üzerine yıldızlı ve beyaz kabanlı üç güllü? kesme	1	Mai atlas üzerine Leh-kâri sırmalı kesme	1
Kahverengi atlas üzerine Leh-kâri sırmalı kesme	1	Müstamel mai atlas üzerine sırma-kâri kesme	1
Göz çuka üzerine müstamel sırma-kâri kesme	1	Müstamel beyaz atlas üzerine Leh-kâri sırmalı çifteli kesme	1
Müstamel Al çuka üzerine sırmalı aşağı? işi kesme	1	Göz saya çuka üzerine sırmalı üç güllü? kesme	1
Çin-kari kadife etrafı beyaz şeritli kesme	1	Leylaki canfes üzerine sarma işleme kesme	1
Müteammim? beyaz çiçekli kemhâ üzerine sarma işleme kesme	1	Beyaz diba üzerine ufak sim kabaralı ve saçağı sim toplu kesme	1
Mai çiçekli kemhâ üzerine ufak sim kabaralı ve saçağı sim toplu kesme ve haşa	1	Sim kabaralı çuka kesme	1
Mor çuka sim kabaralı kesme	1	Al çuka sim kabaralı kesme	1
Göz çuka sim kabaralı kesme	1	Köhne ustufa kesme	1
Müstamel işleme kesme	1	Köhne kesme	1
Mai canfes üzerine işleme kesme	1	Mor çuka bend işleme kesme	1
Angudi çuka bend işleme kesme	1	Göz kadife bend işleme kesme	1
Al çuka işleme kesme	1	Padzehri çuka işleme kesme	1
Elvan İstanbul kermesudu kesme	1	Sırma ve sim kesme saçağı	2
Müstamel Şam kesmesi	1	Kırmızı çuka işleme kesme	1
Şali kesme	1	Siyah çuka işleme kesme	1
Vişne rengi işleme kesme	1	Elvan İstanbul kermesudu kesme	1
Ustufa kesme	1		
		Toplam	49

Eşya (Gaşiye)	Adet		Adet
Cedid laciverd çuka üzerine beyaz mâ yıldızlı sagir kabanlı gaşiye	2	Angudi çuka üzerine yıldızlı kabanlı gaşiye	1
Mor çuka gaşiye	1	Mor çuka üzerine beyaz sagir ve yıldızlı kabanlı gaşiye	4
Göz kadife üzerine yıldızlı sagir kabanlı gaşiye	1	Müstamel göz saya çuka üzerine yıldızlı ve beyaz kabanlı gaşiye	1
Müstamel mor çuka üzerine yıldızlı ve beyaz kabralı üç güllü? gaşiye	1	Mai çuka üzerine kebir beyaz kabanlı gaşiye	1
Kahverengi çuka üzerine kabanlı ahar semiyy gaşiye	1	Angudi çuka üzerine yıldızlı kabanlı ahar semiyy?? gaşiye	2
Mor çuka üzerine yıldızlı kabanlı gaşiye	1	Mor çuka üzerine beyaz sagir ve yıldızlı kebir kabanlı çift saçaklı gaşiye	1
Mor çuka üzerine beyaz kabanlı üç güllü? gaşiye	1	Müstamel yeşil çuka üzerine sırma-kâri gaşiye	1
Müstamel mor kadife üzerine Leh-kâri kılabdanlı gaşiye	1	Müstamel mor çuka üzerine sade kabanlı üç güllü? gaşiye	1
Müstamel beyaz çukalı etrafı ustufalı gaşiye	1	Müstamel çiçekli kadife gaşiye	1
Sarı sagir çiçekli ustufadan gaşiye	1		
		Toplam	24

Eşya (Haşa)	Adet	Eşya	Adet
Haşa	1	Sagir şeritli çuka tebdil haşası	1
Müsta'mel telli haşa	1	Telli haşa	1
Müstamel haşa	3	Nişur?-kari haşa	1
Istufa haşa	1	Köhne çuka haşa	5
		Toplam	14

Eşya (Raht, Reşme, Rikap ve Yapuk)	Adet		Adet
Sim kemer-raht	16	Yıldızlı sim kemer-raht mâ reşme	1
Yıldızlı sim kemer-raht	13	Beceli yıldızlı sim kemer-raht	2
Yıldızlı turuncu saçaklı zerre enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1	Yıldızlı siyah saçaklı zerre enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1
yıldızlı siyah saçaklı zerre enselikli sim vasat kemer raht mâ reşme	1	Yıldızlı siyah saçaklı zerre enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1
Yıldızlı zincir saçaklı zerre enselikli vasat? sim kemer raht mâ reşme	1	Yıldızlı zincir saçaklı zerre enselikli vasat sim kemer raht mâ reşme	1
Yıldızlı göz saçaklı bir peçeli zincir enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1	Yıldızlı nefti saçaklı zerre enselikli bir peçeli kebir sim kemer raht mâ reşme	1
Yıldızlı zerre enselikli sim çapkun raht	1	Yıldızlı turuncu saçaklı çift peçeli zerre enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1

Yaldızlı göz saçaklı çifte peçeli zerre enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1	Yaldızlı siyah saçaklı tek peçeli zincir enselikli vasat sim kemer raht mâ reşme	1
Yaldızlı mor saçaklı tek peçeli zerre enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1	Yaldızlı yeşil saçaklı çifte peçeli zerre enselikli vasat sim kemer raht mâ reşme	1
Yaldızlı pembe saçaklı çifte peçeli zerre enselikli kebir sim kemer raht mâ reşme	1	Yaldızlı lacivert saçaklı çifte peçeli zerre enselikli vasat? sim kemer raht	1
Yaldızlı penbe kılabledan saçaklı tek peçeli zerre enselikli kebir sim kemer raht	1	Yaldızlı turuncu saçaklı tek beçeli zerre enselikli kebir sim kemer raht	1
Yaldızlı nar çiçekli saçaklı çifte peçeli zerre enselikli kebir sim kemer raht	1	Sarı saçaklı çifte peçeli zerre enselikli sade sim vasat kemer raht mâ reşme	1
Zincir saçaklı zincir enselikli üç peçeli sade sim raht mâ reşme	1	Yaldızlı zincir saçaklı çifte peçeli zerre enselikli vasat sim raht mâ reşme	1
Yaldızlı zerre enselikli sim çapkun raht	1	Yaldızlı bademi saçaklı üç peçeli zerre enselikli sagir sim raht mâ reşme	1
Yaldızlı sim kısarak raht mâ reşme	1	Yaldızlı çifte peçeli sim kısarak raht	1
Sim kabanlı? Erzurum-kâri raht	1	Yaldızlı sagir sim raht çapkun	1
Yaldızlı zincir enselikli sim çapkun raht	1	Yaldızlı zincir enselikli yeşil saçaklı çifte peçeli vasat sim kemer raht	1
Mücevher-i Seniyye bendli divan rahtı ve ayna ve zincir ve uyyabi ve debbuz ve yapuk takım	1	Yaldızlı sim divan rahtı ve ayna ve zincir ve uyyabi ve yapuk takım	1
Yaldızlı sim seceli? kebir kemer raht ve reşme	1	Defa yaldızlı seceli armalı sim kebir kemer raht mâ reşme	1
Tebdil için helali ulema rahtı mâ abayi	1	Helali hakun? rahtı	1
Sim reşme	1	Sim kem-ayar reşme	1
		Toplam	69

Eşya (Rikap, Yapuk)	Adet		Adet
Yaldızlı Felemenk-kâri sim kebir rikab	3	Yaldızlı sim rikab	3
Yaldızlı müşebbek sim çapkun rikab	2	Yaldızlı Felemenk-kâri sim çapkun rikab	1
Sade sim rikab	6	Yaldızlı sim rikab	2
Sim rikab	1	Rikap	1
Beyaz sim rikab	1	Pirinç rikab çift	1
Kem ayar sim rikab	460	Ala çuka yapuk	1
Yapuk takım	2		
		Toplam	484

Parça Kumaşları

Eşya (Kermesud)	Adet	Eşya (Hatayi)	Adet
Çiçekli kermesud	3	Kaba sof	1
Elvan çiçekli kermesud	25	Mevcli sof	1
Telli çiçekli kermesud ve beldar?	2	Çakşırılık sof	1
Telli Halep kermesudu	4		
Toplam	34	Toplam	3

Eşya (Hatayi)	Adet	Eşya	Adet
Frengi Hatayi parçası	3	Beyaz telli Hatayi	11,5
Sakız Hatayisi	1	Hatayi	2
Sakızı sade hatayi parça	2	Sade telli Hatayi	3
Telli Hatayi parça	5		
		Toplam	27,5

Eşya (Karışık Kumaşları)	Adet		Adet
Çiçekli tüysüz kadife parça	1	Telli sade ustufa	6
Telli ve sade kadife	2	Kutni parça	1
Canfes parça	1	Leh basması yazma	2
Al canfes parça	1	Telli diba parça	1
Köhne Mardin perde	1	Elmas şali Top	1
Mardin perde	2	Seraser	1
Perde	1	Mai hâre	1
Kaba sof	1	Sarı hâre	1
Mevcli sof	1	Yeşil hâre	1
Çakşırılık sof	1	Mor hâre	3
Fıstıkî atlas parça	1		
		Toplam	30

Eşya (Çuka Kumaş)	Değeri (Kuruş)	Eşya (Atlas, Çuka)	Değeri (Kuruş)
Saya çuka	45	Elvan atlas	400
Fransız çuka	906	Saya çuka	35
Felemenk çukası	36	Kıl kenar ve ak kenar çuka	36
		Toplam	1.458 kuruş

Eşya (Donluk Kumaş)	Adet		Adet
Göz şâli mâ mai şâli donluk	2	Elvan Fransız çukası donluk	9
Elvan ve çiçekli donluk	5	Saya donluk	2
Frengi ve Sakızı atlas donluk	25	Kıl kenar elvan çuka donluk	4
Elvan tel donluk	19	Elvan çuka donluk	18
Elvan çuka donluk	7	Kemha donluk	3
Şali donluk	1		
		Toplam	95

Kişisel Araç Gereçleri

Eşya (Kişisel Evrakı)	Adet, Değer	Eşya (Yüzük)	Adet, Değer
Vezaret beratı	1	Vefkli sim yüzük	2
Harita	1	Sim Hatem (mühürlü yüzük)	1
Kağıt ile sandık	1		
Toplam	3	Toplam	3

Eşya (Tesbih, Divit (Yazı takımı))	Adet	Eşya (Saat, Gözlük, Kemer, Matara)	Adet
Sagir mercan tesbih	1	Sagir çekmece saati	1
Ağaç tesbih	3	Kebir saat	1
Sim el devatı	2	Gurabiye? İngiliz kebir saat	1
Hokkası sim tahtalı rûganî devat	2	Çalar saat	1
Sim devat	1	Gözlük ve kılıfı	1
Sim rıkdanlık	1	Müstamel kadife kemer	1
Sim hokka	2	Sim matara	1
Hokka hırdavatı	1	Ağaç matara	1
		Nuhasi matara	1
Toplam	13	Toplam	9

Eşya (Yelpaze, Tarak)	Adet	Eşya (Kese, Cüzdan)	Adet
Yelpaze	1	Sim kabralı kese	5
Sade tüy yelpaze	3	Kese	1
Tavusi sade yelpaze	1	İşleme hurda incili akçe kesesi	1
İncili ve zümrütlü tarak	1	Hurda incili siyah kadife tarak kesesi	1
Som lihye (sakal) tarağı	1	İncili sagir ve kebir zümrütlü en'am kesesi	1

Zerre nişanlı bağa tarak	1	Akçe kesesi	7
Sarma işleme sakal tarağı	2	Hurda incili kadife cüzdan	1
Sim tarak	16		
Yelpaze	9		
Toplam	35	Toplam	17

Eşya (Seccade)	Adet	Eşya (Çelenk, Yağlık, Yemeni)	Adet, Değer
Müstamel al şal üzerine işleme süzeni seccade	1	Sim çelenk	18
Müstamel göz şal üzerine süzeni-kâri seccade	1	Yağlık	1
Mai canfes üzerine Beç-kâri kılabledanlı cedid seccade	1	İşleme yağlık	4
Al atlas üzerine kılabledan işleme eşya aşağı kâri seccade	1	İşleme yağlık	3
Köhne seccade	2	İşleme yağlık ve yemeni	32
Müsta'mel havlu hamam seccadesi	1	Yağlık ve yemeni	2
Banaluka seccade	9	El yemenisi	9
		İşleme ve oya yemeni	10
Toplam	16	Toplam	79

Tütün Malzemeleri

Eşya (Duhan Kesesi (Tütün Kesesi))	Adet	Eşya	Adet
Şal bozma dühan kesesi	3	Altın oluk dühan kesesi	2
Şal dühan kesesi	5	Ustufa dühan kesesi	1
Kadife üzerine sarmalı dühan kesesi	3	Tüysüz kadife dühan kesesi	1
Sıvalı bozma dühan kesesi	2	Yeşil atlas üzerine pul işleme dühan kesesi	1
Düz diba dühan kesesi	1	Mai atlas dühan kesesi	1
İncisi sökülmüş müstamel kadife dühan kesesi	1		
		Toplam	21

Eşya (Duhan (Tütün))	Değeri (Akçe)	Eşya (Duhan Tablası, Marpuç)	Adet
Duhan	1.320	Sim kabanlı duhan tablası	7
Duhan	600	Sim kabanlı duhan tablası	1
		Marpuç	1
Toplam	1.920 akçe	Toplam	9

Eşya (Duhan Çubuğu)	Adet		Adet
Kehribar imameli gürz çubuk	13	Kakmalı yeşim imameli yasemin çubuk	1
Altın kakma mercan imameli gürz çubuk	1	Yeşim toplu kehribar imameli güzar çubuk	1
Altın kakma yeşim imameli gürz çubuk	3	Kabuk kehribar imameli güzar çubuk	2
Kehribar imameli yasemin çubuk	6	Mercan ağızlıklı yeşim imameli güzar çubuk	2
		Toplam	29

Eşya (Enfiye (Tütün Tozu) Kutusu)	Adet	Eşya	Adet
Tonbak çenberli enfiye kutu	2	Sedefkari sagir enfiye kutu	1
Saya enfiye kutu	1	Sade enfiye kutusu	1
Tonbak çenberli kutu	1	Saya enfiye kutu	1
		Toplam	7

Ev Araç-Gereçleri

Eşya (Sandık)	Adet	Eşya (Kürk Kabı, Zarf)	Adet
Beyaz tahta sandık	2	Göz sof sade kürk kabı	1
Lacivert kadifeye kaplı sagir sandık	1	Müstamel sof harcsız kerrake ve kürk kabı	2
Sepet sandık	2	Müsta'mel sof serhaddi kürk kabı	4
Köhne sandık	1	Saat zarfı	1
Tahta sandık	1		
Toplam	7	Toplam	8

Eşya (Kutu)	Adet	Eşya	Adet
Sagir sim kutu	1	Tonbak çenberli kutu	1
Sedefkari tonbak kutu	1	Sagir beyaz kutu	1
Yaldızlı sim kutu	1	Mine beç-kâri sagir kutu	1
Sim hünérli yaka vasat? kutu	1	Mardin-kâri sürmani? kutu	1
Kutu	1	Elmaslıca ud kutusu	1
Nebat kutu	1	Tonbak ud kutusu	1
Sedef ud kutusu	1	Eğriboz taşı kutu	1
Bağa kutu	2	Pâdzehr taşı kutusu	1
Siyah kemik kutu	1		
		Toplam	18

Eşya (Şamdan, Buhurdan ve Gülabdan)	Adet	Eşya (Sancak, Tuğ, Bileği Taşı)	Adet
Sim buhurdanlık	4	Sancak alemleri mâ mushaf-ı şerif	1
Sim Gülabdan	4	Nuhâsi alem	6
Gülab (gül suyu)	2	Sim alem	1
Sim Şamdan	3	Sancak alemleri	3
Sim kebir ve sagir şamdan	3	Köhne sancak	1
Pirinç şamdan	10	Sim tuğ	3
Sim şamdan mâ mikras	3	Bileği Taşı	1
Maden şamdan	1		
Toplam	28	Toplam	16

Eşya (Mikras (Makas), Fener)	Adet	Eşya	Adet
Sim mum mikrası	3	Beyaz şerit mikrası	4
Mikras	1	Sim mikraslık	1
Sim mikras	2	Yaldızlı fener	2
Sim şamdan mâ mikras	3		
		Toplam	16

Ev Eşyaları

Oturma ve Yatma Grupları

Eşya (Mak'ad (Koltuk))	Adet	Eşya (Yorgan, Minder, İskemle, Şilte)	Adet
Müsta'mel camekan mak'adı	4	İskemle	4
Köhne köşe mak'adı	3	Sim iskemle	1
Kıbrıs mak'adı	3	Yemeni yorgan	9
Kıbrıs köşe mak'adı	2	Kermesud minder	2
Çuka mak'ad	7	Şilte	2
Al çuka mak'ad	1		
Toplam	20	Toplam	18

Eşya (Oturma Kılıfları)	Adet		Adet
Müsta'mel telli Hatayi minder gılaflı	3	Müsta'mel telli yastık yüzü	2
Müsta'mel telli hatayi minder gılaflı kemhâ	4	Köhne kadife yastık yüzü	8
Süzeni işleme şal yorgan yüzü	1	Müstamel telli hatayi yastık yüzü havme? iskemle puşidesi	1
Müsta'mel telli Hatayî yastık	9	Bağdadi kadife yastık yüzü	1
Mor kadife üzerine kılardan işleme koltuk yastığı	1	Köhne hatayi yastık yüzü	2
Müsta'mel telli hatayi yastık yüzü	12	Köhne kadife yastık yüzü	11
Kıbrıs-kârî yastık yüzü	8	Müsta'mel hamam yastık yüzü	6
Banaluka yastık yüzü	6	İskemle gılaflı	1
		Toplam	76

Eşya (Boğça)	Adet		Adet
Tehî yeşil sandal boğça	2	Elvan tehi sandal boğça	6
Müstamel beyaz çiçekli şal boğçası	1	Tehi sandal boğça	1
Diba boğçası	1	Müstamel câme şuy boğça	1
Sarı canfes uzun işleme boğça	1	Elvani yemeni ve kumaş boğça	7
Kahverenk atlas uzun sade işleme boğça	1	Sagir sandal boğça ve bez	19
İşleme boğça	1	Alaca boğça	1
		Toplam	42

Diğer Ev Eşyaları

Eşya (Leğen, Kilim)	Adet	Eşya (Vezne (Terazi), Havan, Çini)	Adet
Yakut avize	1	Piştahta (Para Sayma tahtası)	1
Yıldızlı leğen	1	Mercan tutunmalı simli vezne	1
Sim leğen	7	Sade sim basma vezne	4
Müstamel köhne hare kilimi	13	Sagır sim havan	1
Leğen çukası	1	El havanı	1
Kavanoz	3,5	Medine-i münevvere arak çini	2
Zeytuni kavanoz	1	Sırmalı kayış	1
Toplam	26,5	Toplam	11

Banyo ve Temizlik Araç-Gereçleri

Eşya (Havlu, Peşkir, Misvak)	Adet	Eşya (İbrik, Hamam Eşyası)	Adet
Müstamel işleme havlu	16	Yıldızlı abdest leğeni mâ ibrik	2
Abdest havlusu işleme	3	Nuhas abdest leğeni mâ ibrik	6
İşleme havlu	5	Yıldızlı ibrik	1
Havlu peşkir	1	Abdest leğeni	2
Kılbadanlı misvak	3	Sim el ibriği	6
Müstamel beyaz Mardin-kâri peşkir	1	Müsta'mel havlu hamam seccadesi	1
Beyaz havlu	6	Müstamel hamam gömleği	4
Sade havlu	3	Siyah peştemal	3
Mardin peşkir	1	Mardin abdest futası	3
Toplam	33	Toplam	28

Eşya (Berber ve Temizlik Malzemeleri)	Adet		Adet
Ustura	5	Müstamel sarı şal üzerine işleme berber peşkiri	1
Turuncu şal berber takımı	1	Turuncu sandal üzerine süzeni işleme cedid berber peşkiri	1
İşleme şal berber takımı	1	Pesend işleme bürüncek berber peşkiri makrama	1
Sim kabanlı ustura kılıfı	1	Al bürüncek işleme berber peşkiri	1
Tombak berber taşı ve tepsi	3	Berber peşkiri makrama	1
Sim tepsi mâ tas	1		
		Toplam	17

Mutfak Eşyaları

Yemek Takımları

Eşya (Tabak)	Adet		Adet
Yıldızlı nuhas sagir tabak	1	Sim sagir tabak	3
Gergedan tabak	4	Sim sagir kilidan tabağı	2
Yıldızlı nuhas kahve altı tabağı	8	Fağfuri tabak	20
Vasat ve sagir fağfur tabak	5	Sim tabak	9
		Toplam	52

Eşya (Kase)	Adet	Eşya (Tas, Nemekdan (Tuzluk))	Adet
Sim sagir yoğurt kasesi mâ kapak	3	Sefer tası	2
Yıldızlı nuhas yoğurt kasesi	10	Tas	4
Billur kase	1	Sim hançerli senk nemekdan (tuzluk)	1
Şikest hamur billur kase	1	Sim nemekdan	3
Şerbet kasesi	9	Nemekdan	1
Fağfuri yazılı kase	1		
Toplam	25	Toplam	11

Eşya (Kaşık, Güğüm)	Adet		Adet
Kaşık	27	Som taam kaşığı	3
Sim macun kaşığı	5	Sedefkari taam kaşığı	2
Hoşab kaşığı	10	Som mercan saplı taam kaşığı	2
Som hoşab kaşığı	2	Yeni dünya ve sedef saplı taam kaşığı	2
Sedef kaşık	6	Envai kaşık	61
Sim şeker kaşığı	2	Bağa kaşık	23
Som balık dişi kaşık	7		
		Toplam	74

Eşya (Sofra)	Adet	Eşya (Tepsi, Bardak)	Adet
Müstamel leh-kâri lacivert sofa	1	Sim sagir hoşab tepsisi	1
Müstamel Hatayı sofa	1	Sim vasat tepsi	2
Sim kabanlı vasat ve sagir şamdan sofrası	4	Yıldızlı nuhas sagir tepsi	2
Hümâyun uzun işleme sofa	2	Tepsi	2
Mardin-kâri cedid siyah sofa	1	Çiçekli kemhâ üzerine işleme aşağı-kâri tepsi puşidesi	1
Süzeni işleme sofa	1	Sim tepsi mâ tas	1

Leylaki kemhâ üzerine işleme aşağı-kari? sofrası	1	Kadayıf tepsisi	2
Peşkûn (küçük yer sofrası)	3		
Toplam	14	Toplam	11

Eşya (Yemek Mikrası (Makas))	Adet	Eşya (İbrik)	Adet
Müstamel yemek mikrası	2	Eski maden çay ibriği	1
Cedid yemek mikrası	2	İbrik	1
İşleme aş mikrası	12	Kebir şerbet ibriği	1
Toplam	16	Toplam	3

Eşya (Makrama (El Bezi))	Adet	Eşya (Hoşaf İskemlesi)	Adet
Müstamel taam (yemek) makraması	12	Müstamel işleme taam makraması	7
Müstamel tülbind üzere işleme şerbet makraması	16	Mısri makrama	5
Müstamel şerbet mâ gülâb (gül suyu) makraması	13	Makrama	1
Müstamel işleme gülâb makraması	2	Havlû makrama	1
Toplam	57	Toplam	4

Eşya (Diğer Mutfak Eşyası)	Adet		Adet
Sim hoşab iskemlesi	1	Çay bardağı	1
Sim sagir hoşab iskemlesi	1	Güğümlü	4
Tencere ma kapak	53	Havan	1
Tava	1	Kapak	2
		Toplam	64

Kahve Takımları

Eşya (Fincan)	Adet	Eşya (Kahve Peşkiri, Futa)	Adet
Beç-kâri fincan	14	Müstamel Mardin-kâri kahve peşkiri	13
Altın zarf içinde fincan	1	Müstamel beyaz şal üzerine işleme kahve peşkiri	5
Şikest (kırık) fincan	1	Müstamel canfes elvan kahve peşkiri	3
Fağfur (Çin işi) fincan	12	Mardin-kâri kahve futa elvan	17
Mina-kari altın fincan	3	Mardin-kâri göz futa	3
Fincan ma şerit	1	Sakızı futa	5
Telli fincan	5	Mısır futası	1
Padzehr-kari fincan	1		
Toplam	31	Toplam	46

Eşya (Diğer Kahve Malzemeleri)	Adet	Eşya	Adet
Sim kahve ibrik askısı	1	Köhne sandal kahve mikrası (makas)	6
Kahve İbriği	8	Sim fincan tepsisi	1
Kahve Tepsisi	2	Sim sagir kahve tepsi	2
Sim kahve süzgülü	1	Kahve Tepsisi	2
Sim kahve ibrik askısı	1	Çiçekli kemhâ üzerine işleme ısağı-kâri tepsî puşidesi	1
Sim askı	1	Sim kabanlı fincan puşidesi	1
Sim kahve askısı	1	Kahve Puşidesi	1
Köhne ve müstamel kahve mikrası	3		
		Toplam	32

Eşya (Fincan Zarfı)	Adet		Adet
Sim fincan zarfı	12	Mina-kâri tombak zarf	1
Hurda mücevher altın zarf	1	Sim ve yaldızlı zarf	11
Sade altın fincan zarf	1		
		Toplam	26

Köle ve Cariyeleri

Kendisinin Cariyeleri

Eşya (Cariyeleri)	Adet	Eşya (Tavâşî Gulam (Hadım Edilmiş Erkek Köleleri)	Adet
Gürcü El-Asıl Dîlruha	1	Nam-ı Muhterem	1
Gürcü El-Asıl Dîlhayat	1	Nam-ı Cevher	1
Abaza Mahbube	1	Nam-ı Tilal	1
Arap Cariye	2		
Toplam	5	Toplam	3

Validesinin ve Eşi Ayşe Hanım'ın Cariyeleri

Eşya (Validesinin Cariyeleri)	Adet	Eşya (Eşinin Cariyeleri)	Adet
Gürcü Ruşen	1	Gürcü Mihr	1
Gürcü Edibe	1	Gürcü Mükerrerem	1
Gürcü Atiye	1	Gürcü Letafet	1
Toplam	3	Toplam	3